

# Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη στις Ορεινές Περιοχές. Θεωρία και Πράξη

Δ. Ρόκος, Καθηγητής Ε.Μ.Π.

Μετσόβιο Κέντρο Διεπιστημονικής Έρευνας (ΜΕ.Κ.Δ.Ε.) του Ε.Μ.Π.

Εργαστήριο Τηλεπισκόπησης, Ε.Μ.Π.

## Περίληψη

Στην εργασία αυτή η σύγχρονη θεωρία της Αξιοβίωτης Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης (Ρόκος 1998) όπως αυτή πολυδιάστατα διαφορίζεται από τις συνήθεις μερικές, ειδικές θεματικές/κλαδικές προσεγγίσεις, μορφές και θεωρίες της ανάπτυξης, τεκμηριώνεται σε ερευνητικό, επιστημονικό, οικονομικό, κοινωνικό, πολιτικό, τεχνικό/τεχνολογικό, πολιτισμικό και περιβαλλοντικό επίπεδο και για τις ιδιαίτερες έως και μοναδικές συνθήκες της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας των ορεινών περιοχών, όπως αυτές σχετίζονται, αλληλεξαρτώνται και συστηματικά αλληλεπιδρούν στο χώρο και το χρόνο με το ευρύτερο έως και το πλανητικό περιβάλλον τους.

Οι βασικές μεθοδολογικές συνιστώσες της θεωρίας της Αξιοβίωτης Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης των ορεινών περιοχών, όπως η διεπιστημονικότητα και η ανάγκη ολιστικής προσέγγισης, απογραφής, χαρτογράφησης και συστηματικής παρακολούθησης των στοιχείων, χαρακτηριστικών, εμφανίσεων, φαινομένων και γεγονότων τα οποία συγκροτούν την κάθε φορά αδιάσπαστη ενότητα του φυσικού και κοινωνικοοικονομικού τους χώρου οριοθετούν, προσδιορίζουν και τεκμηριώνουν τα τεχνολογικά εργαλεία, τα βήματα τεχνικής προσέγγισης και τις βέλτιστες πολιτικές πρακτικές για την επιδίωξή της.

Αναδεικνύονται ως βασική, θεμελιακής σημασίας προϋπόθεση των σχεδιασμών Αξιοβίωτης Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης των ορεινών περιοχών οι Ολοκληρωμένες Αποδόσεις (Integrated Surveys) του φυσικού και κοινωνικοοικονομικού τους περιβάλλοντος και τεκμηριώνεται με στοιχεία από τον διεθνή και ελληνικό χώρο, η αξία της συμβολής των τεχνολογιών αιχμής της φωτοερμηνείας, της τηλεπισκόπησης, των ψηφιακών επεξεργασιών τηλεπισκοπικών απεικονίσεων και των Ολοκληρωμένων Συστημάτων Πληροφοριών (ποιοτικών και μετρητικών) στη συγκρότηση της αναγκαίας και απαραίτητης υποδομής τους.

## Εισαγωγή

Οι ορεινές περιοχές ως η πλέον πρωτογενής και αδιάσπαστη ενότητα της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας και των πολυδιάστατων διαλεκτικών σχέσεων, αλληλεξαρτήσεων και αλληλεπιδράσεών τους οι οποίες τις αλληλοδιαμόρφωσαν και τις αλληλοδιαμορφώνουν δια μέσου του χρόνου, απετέλεσαν, ιστορικά, πεδία αρμονικής, ειρηνικής και δημιουργικής συνύπαρξης του ανθρώπου με τη φύση, την μοναδικότητα και την ομορφιά της, αλλά και τις συγκεκριμένες δυνατότητες και τους αντικειμενικούς περιορισμούς της.

Οι ανοιχτοί ορίζοντες, οι δυσκολίες της επιβίωσης, της αέναης προσπάθειας ικανοποίησης μόνο των απολύτως πραγματικών αναγκών τους και της πάλης με τα ακραία φυσικά φαινόμενα, καθώς και η ευρηματική αντιμετώπιση των φυσικών κινδύνων και καταστροφών, σφυρηλάτησαν λιτούς και υπερήφανους χαρακτήρες, ελεύθερα πνεύματα και ανυπότακτες συνειδήσεις, γέννησαν πολιτισμούς, συγκρότησαν τους όρους ανάπτυξης πρωτότυπης γνώσης, κατάλληλης τεχνολογίας και αυτόχθονης σοφίας, αλλά και έθρεψαν μύθους, θρύλους, πεποιθήσεις και δοξασίες μιας ιδιαίτερης σχέσης των κατοίκων τους με το υπερφυσικό και το θείο.

Η έννοια, το περιεχόμενο και η ουσία της «κοινότητας» παίρνει δια μέσου των αιώνων ιδιαίτερο νόημα και έχει ξεχωριστή και εξαιρετικά βαρύνουσα σημασία στις ορεινές περιοχές και σηματοδοτεί σχέσεις, άτυπους θεσμούς και συμπεριφορές κοινωνικής αλληλεγγύης και συμπαράστασης στις δύσκολες στιγμές κάθε κατοίκου απ' τους συμπατριώτες του, αυθόρμητης και ανυστερόβουλης αλληλοβοήθειας στην πρόληψη και αντιμετώπιση φυσικών και τεχνητών καταστροφών, ειρηνικής και δίκαιης συλλογικής χρήσης κοινοτικών πόρων (π.χ. νερού ύδρευσης, άρδευσης και καθαρισμού, κοινοτικών δασών και βοσκών κ.λ.π.), αλλά και διάθεσης επιστροφής μέρους του ηθικού χρέους των αποδήμων στη φτώχη γενέθλια γη τους και όχι μόνο, με πολλαπλές ευεργεσίες.

Έτσι, η φιλοσοφία ζωής στις ορεινές περιοχές αποκτά χαρακτηριστικά μιας πρωτότυπης μορφής δυναμικής για την ολοκληρωμένη ανάπτυξή της.

Οι θεμελιακές αξίες μιας τέτοιας ανάπτυξης, αυτονοήτως βρίσκονται στον αντίποδα της κυριαρχίας του ανταγωνισμού που διέπει τις επικρατούσες αντιλήψεις για κάθε είδους «ανάπτυξη», ακόμα και για εκείνες της φερόμενης ως «βιώσιμης» ή «αιφόρου».

Οι ορεινές περιοχές ιστορικά απετέλεσαν (και λόγω των δυσκολιών προσπέλασής τους από κάθε φύσης κατακτητές), κιβωτούς, φυτώρια και εστίες ελευθερίας, αυτονομίας, αντίστασης, διαφύλαξης της συνείδησης, διατήρησης και ανάπτυξης των τοπικών πολιτισμών αλλά και της ζωής γενικότερα και βαθύτατου σεβασμού στο φυσικό περιβάλλον, με φιλικές προς αυτό μεθόδους και τεχνικές γεωργίας, χρήσης και διαχείρισης των εδαφών.

Οι ορεινές περιοχές σε όλα τα μήκη και πλάτη της γης έχουν ακόμα από τη φύση τους ή αποκτούν λόγω της θέσης, της γεωμορφολογίας, και/ή των φυσικών διαθεσίμων τους, στρατηγικού χαρακτήρα γεωπολιτική σημασία, τόσο στις διεθνείς σχέσεις όσο και στις σχέσεις αλλά και τις ένοπλες συγκρούσεις ομόρων κρατών, ιδιαίτερα στις αναπτυσσόμενες χώρες.

Ακόμα και σήμερα, οι ορεινές περιοχές συνόρων συνεχίζουν να αποτελούν προσωρινά καταφύγια και οδούς διαφυγής και «σωτηρίας» πολιτικών και οικονομικών προσφύγων προς τους κάθε φορά παραδείσους της επαγγελίας τους.

Ο αντικειμενικά μοναδικός, ιδιαίτερα ευάλωτος, ευαίσθητος και εύθραυστος χαρακτήρας της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας των ορεινών περιοχών υφίσταται αναγκαστικά πολλαπλούς επηρεασμούς και από τους πληθυσμούς, τις ανάγκες, τις δραστηριότητες αλλά και τα καταναλωτικά και αναπτυξιακά πρότυπα των αστικών συγκεντρώσεων, με αναπόδραστες άμεσες και έμμεσες και πολλές φορές δραματικές συνέπειες τόσο στο φυσικό και το πολιτισμικό όσο και στο οικονομικό και κοινωνικό περιβάλλον τους.

Και γινόταν και γίνεται αιτία, για τη συνεχιζόμενη εγκατάλειψή τους, ιδιαίτερα από τους νέους που αναζητούν ευκαιρίες για μία «καλύτερη» ζωή, ή ακόμα απλά και μόνο για ζωή, στην αστυφιλία και τη μετανάστευση, αλλά και για την αυξανόμενη φτώχεια και την πολιτική και κοινωνική περιθωριοποίησή τους.

Σήμερα, με βάση τα στατιστικά στοιχεία διεθνών οργανισμών, το 80% των κατοίκων των ορεινών περιοχών του πλανήτη μας που υπολογίζεται σε περίπου 500 εκατομμύρια, διαβιώνει κάτω από το όριο της φτώχειας ενώ πολύτιμα φυσικά διαθέσιμά τους (νερό, ενέργεια, ξυλεία, μεταλλεύματα κ.λ.π.), προϊόντα διατροφής (γεωργικά και κτηνοτροφικά) και φαρμακευτικά φυτά, στηρίζουν, (ορισμένα μάλιστα όπως το νερό απολύτως χωρίς καμμία αποζημίωση), την οικονομική και την κοινωνική ζωή των κατοίκων των πεδινών περιοχών.

Ένα μεγάλο μέρος των ορεινών περιοχών υφίσταται επιπλέον και παράλληλα τις συνέπειες, τόσο των ιδιαίτερα συχνών φυσικών καταστροφών οι οποίες σε σημαντικό βαθμό έχουν πλέον τις αιτίες τους στις κλιματικές μεταβολές που προκαλούν η υπερπαραγωγή και η υπερκατανάλωση των «ανεπτυγμένων» χωρών, όσο και των τοπικών εντάσεων και συρράξεων ιδιαίτερα στις περιοχές συνόρων.

Στη χώρα μας, με βάση τα πλέον πρόσφατα προαπογραφικά στοιχεία της Απογραφής Γεωργίας-Κτηνοτροφίας του έτους 1991 (Ε.Σ.Υ.Ε. 1995), στο σύνολο των προ «Καποδίστρια» 5.921 Δήμων και Κοινοτήτων της, 2.138 ήταν ορεινοί, 1.505 ημιορεινοί και 2.278 πεδινοί. (Με βάση την οδηγία 81/645/ΕΟΚ της 25.2.1985 οι ορεινοί Δήμοι και Κοινότητες ανέρχονται σε 3.344).

Οι εκτάσεις των ορεινών Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης (Ο.Τ.Α.) ήταν 55.794 χιλ.στρ. και του (συμβατικά κατά Ε.Σ.Υ.Ε.) ορεινού μέρους των ημιορεινών Ο.Τ.Α. 19.136 χιλ.στρ. Έτσι το 56,8% της έκτασης της Ελλάδας είναι ορεινό ενώ οι ορεινοί και ημιορεινοί Ο.Τ.Α. αποτελούν το 61,5% των Ο.Τ.Α. του συνόλου της χώρας.

Το ποσοστό μόνο των ορεινών Ο.Τ.Α. (χωρίς να υπολογίζεται και το ορεινό τμήμα των ημιορεινών) στο σύνολο των Ο.Τ.Α. της Ηπείρου φθάνει το 66,6% του αριθμού και το 74,2% της έκτασής τους.

Όπως θα φανεί στη συνέχεια, ο κυρίως ορεινός χαρακτήρας της Ελλάδας και ιδιαίτερα των περιφερειών της Ηπείρου, της Κρήτης, της Λοιπής Στερεάς Ελλάδας και της Εύβοιας της Πελοποννήσου και της Θεσσαλίας επιβάλλει ειδική έρευνα και αντιμετώπιση στο πλαίσιο των σχεδίων και προγραμμάτων ανάπτυξής της, τα οποία δεν μπορούν σε καμμία περίπτωση ν' αποτελούν ισοπεδωτικά αντίγραφα ή απομιμήσεις σχετικών υπερεθνικών και εθνικών αντιλήψεων και επιλογών «γενικής εφαρμογής».

### **«Βιώσιμη» ή «αιεφόρος» και Αξιοβίωτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη. Η προεκβολή τους στις ορεινές περιοχές.**

Η φιλοσοφία, οι έννοιες, το περιεχόμενο, το αντικείμενο, οι αρχές, οι αξίες και οι πολιτικές της «βιώσιμης» ή «αιεφόρου» και της Αξιοβίωτης Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης απετέλεσαν τα τελευταία χρόνια πεδίο αναλυτικής κριτικής προσέγγισης και ιδιαίτερου διεπιστημονικού ερευνητικού ενδιαφέροντος του συγγραφέα, στο πλαίσιο των επιστημονικών δραστηριοτήτων του Εργαστηρίου Τηλεπισκόπησης, του Διεπιστημονικού Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών (Δ.Π.Μ.Σ.) του Ε.Μ.Π. «Περιβάλλον και Ανάπτυξη» και του Μετσόβιου Κέντρου Διεπιστημονικής Έρευνας (ΜΕ.Κ.Δ.Ε.) για την προστασία και ανάπτυξη του ορεινού περιβάλλοντος και των τοπικών ευρωπαϊκών πολιτισμών του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου των οποίων έχει την ευθύνη.

Τα παρακάτω εδάφια από σχετικές δημοσιεύσεις του, κι ακόμη καλύτερα τα πλήρη κείμενά τους, μπορούν ν' αποτελέσουν χρήσιμο υλικό αναφοράς και τεκμηρίωσης, τόσο της θεμελιώδους διαφοράς ανάμεσα στη φερόμενη ως «βιώσιμη» ή «αιεφόρο» και την Αξιοβίωτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη, όσο και της μοναδικής αξιόπιστης και αμφιμονοσήμαντης σχέσης της ακρότατα ιδιάζουσας φύσης της αδιάσπαστης ενότητας της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας των ορεινών περιοχών και της μόνης πραγματικής δυνατότητας ανάπτυξής τους, αυτής της Αξιοβίωτης Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης.

#### « Έννοιολογικές προσεγγίσεις της ανάπτυξης

Μια αναλυτική εξέταση των ποικίλων εννοιολογικών προσεγγίσεων της ανάπτυξης, ανεξάρτητα από κοσμοθεωρητικές, κοινωνικές, πολιτικές, αλλά κι ειδικότερες επιστημονοτεχνικές επιλογές, μονομέρειες κι αποκλεισμούς, θα μπορούσε ενδεχομένως να συμβάλει σ' ένα επιστημονικά αξιόπιστο, κοινό συνθετικό τρόπο αντίληψης της, που ενώ δεν θα ισοπέδωνε τις αντικειμενικά δικαιολογημένες επιμέρους, ακόμη κι αντίθετες οπτικές, θ' αναδείκνυε τις "ουσιώδεις" συγκλίσεις τους, ως κοινό τόπο μεθόδου έρευνας, μελέτης και πραγματοποίησης της.

Σ' όλες τις θεωρίες για την ανάπτυξη, σε παγκόσμιο, εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, με συγκεντρωτικό, ή αποκεντρωμένο κι αυτοδιαχειριστικό χαρακτήρα και με γεωγραφική, περιβαλλοντική ή τομεακή αναφορά, μια σειρά από έννοιες, με αντικειμενική

υπόσταση, όπως αύξηση, εξέλιξη, κίνηση, μεταβολή, αλλαγή, που χαρακτηρίζουν ποιοτικά και ποσοτικά μεγέθη της, συναρτώνται με άμεσο ή έμμεσο τρόπο:

- (α) με τις συγκεκριμένες συνθήκες της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας μιας υπό ανάπτυξη περιοχής, αλλά και με τις τάσεις μεταβολής τους δια μέσου του χρόνου,
- (β) με τις συγκεκριμένες δυνατότητες αλλά και τους περιορισμούς των φυσικών και των ανθρωπίνων διαθεσίμων της,
- (γ) με τις σχέσεις, αλληλοσυνδέσεις, αλληλεξαρτήσεις κι αλληλεπιδράσεις του ανθρώπου με τη φύση, όπως αυτές απογράφονται στο κάθε φορά επίπεδο ισορροπίας τους, στο συγκεκριμένο φυσικό και δομημένο περιβάλλον,
- (δ) με την πολιτική βούληση των κοινωνικών δυνάμεων που βρίσκονται στην εξουσία, όπως αυτή καθορίζεται σε σχέση τόσο με την κυρίαρχη κοινωνική συνείδηση, όσο και με την συνολική κοινωνική δυναμική στις συγκεκριμένες συνθήκες.

Θα μπορούσαμε συνεπώς να ισχυριστούμε ότι ανάπτυξη είναι μια νέα, διαφορετική απ' την προηγούμενη κατάσταση ισορροπίας, συστημάτων, σχέσεων και αλληλεπιδράσεων, με στόχο τη "βέλτιστη" αξιοποίηση των "πραγματικών" δυνατοτήτων της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας, σύμφωνα με το κάθε φορά κυρίαρχο κοινωνικό πλαίσιο αξιών κι επιλογών.

Μια τέτοια θεώρηση, συναρτά τη συνείδηση και τις ιδέες με τη φύση, κι αναγορεύει τον πραγματικό αντικειμενικό κόσμο, την υλική δηλαδή φύση, ως βάση μιας διαδικασίας ανάπτυξης, που αξιοποιεί δημιουργικά τη γνώση των προηγούμενων καταστάσεων για να οικοδομήσει τη σημερινή αλλά και την αυριανή, απορρίπτοντας την άποψη ότι η ανάπτυξη σταματά σ' ένα ορισμένο στάδιο.

Με βάση τα παραπάνω, θα μπορούσε βέβαια να υποστηριχθεί ότι ο χαρακτήρας της ανάπτυξης είναι σύμφυτος με τον χαρακτήρα της φύσης και της κοινωνίας κι ότι κατά συνέπεια η διαλεκτική υπόσταση της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας αλλά και των αλληλεξαρτήσεων, των αλληλεπιδράσεων και των εξελικτικών κι επαναστατικών μεταβολών τους, καθορίζουν και τον διαλεκτικό χαρακτήρα της ανάπτυξης.

Γιατί:

- (α) η φυσική και η κοινωνικοοικονομική πραγματικότητα αποτελούνται αντικειμενικά από ένα σύνολο στοιχείων, μεγεθών, εμφανίσεων, γεγονότων, φαινομένων, διεργασιών και διαδικασιών, που σχετίζονται, συνδέονται μεταξύ τους, αλληλεξαρτώνται κι αλληλοεπηρεάζονται αλλά κι αλληλοκαθορίζονται σε πολλά επίπεδα.
- (β) η φύση και η κοινωνία βρίσκονται πάντα σε μια κατάσταση διαρκούς κίνησης, μεταβολής, εξέλιξης, αλλαγής και ανανέωσης, όπου πάντα το "καινούργιο" θα γεννιέται, θα μάχεται το "παλιό" και θα πεθαίνει, δίνοντας όμως ξανά τη θέση του σ'ένα διαφορετικής ποιότητας "καινούργιο".
- (γ) η μεταβολή, η αλλαγή, η ανάπτυξη μ' άλλα λόγια των δυνατοτήτων της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας, αποτελούν μια αέναη, πολύπλοκη διαδικασία εξελικτικών ποσοτικών μεταβολών, αλλά και ριζικών ποιοτικών αλλαγών, οργανικά δεμένων μεταξύ τους και έτσι ώστε η εξελικτική πορεία να προετοιμάζει, να υποβοηθεί και να στηρίζει τις βαθειές ποιοτικές αλλαγές, ενώ με τη σειρά τους οι ριζικές αυτές αλλαγές θα κατοχυρώνουν και θα επιστεγάζουν τις εξελίξεις, συμβάλλοντας στην προοδευτική ανέλιξη της φύσης και της κοινωνίας.
- (δ) οι εσωτερικές αντιφάσεις που υπάρχουν στα στοιχεία και τα φαινόμενα της κάθε φορά συγκεκριμένης φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας, αλλά και των σχέσεων και των τάσεων μεταβολών τους, είναι σύμφυτες μ' αυτά, κι οριοθετούν την διαρκή πάλη ανάμεσα στο "καινούργιο" που γεννιέται κι αναπτύσσεται και στο παλιό που φθείρεται και πεθαίνει, σε βιολογικό, φυσικό, χημικό και κοινωνικό επίπεδο.

- (ε) οι νέες, κάθε φορά, ιστορικά, συνθήκες, ισορροπίες και σχέσεις της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας, που σε μεγάλο βαθμό έχουν καθορισθεί κι απ' την συγκεκριμένη πράξη του ανθρώπου και των κοινωνικών ομάδων, συγκροτούν αντίστοιχα, νέα πεδία γνώσης της αλήθειας.

Ο διαλεκτικός και δυναμικός χαρακτήρας της ανάπτυξης με τη σειρά του, καθορίζει αντίστοιχα τόσο τον χαρακτήρα της γνώσης της αλήθειας για τα στοιχεία της υφιστάμενης κάθε φορά φυσικής και κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας, όσο και την σχέση της θεωρίας και της πράξης στη γνωστική διαδικασία.

Έτσι, η γνώση αποτελεί μια πολύπλοκη δυναμική διαλεκτική διαδικασία, που ολοκληρώνοντας τις δυνατότητες της πείρας των αισθήσεων, της λογικής, της επιστημονικής θεωρίας και της πράξης, προσεγγίζει με τον πιο ολοκληρωμένο και δυναμικό τρόπο τα στοιχεία και τις σχέσεις της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας, υπερβαίνοντας τα όρια μιας απλής, στιγμιαίας, στατικής και μονοδιάστατης φωτογραφικής αναπαράστασης των περιγραμμάτων τους. » (Ρόκος 1988).

#### « Ανάπτυξη και Αποκέντρωση. Πολιτικές και Κοινωνικές Όψεις

Υποστηρίζω τα τελευταία τριανταπέντε χρόνια με τα γραπτά μου αλλά και ως πανεπιστημιακός δάσκαλος και πολίτης, στη θεωρία και την πράξη, ότι: η ανάπτυξη, είτε θα είναι Αποκεντρωμένη αλλά και Πλανητική και Ολοκληρωμένη, δηλαδή ταυτόχρονα οικονομική, κοινωνική, πολιτική, τεχνική/τεχνολογική και πολιτισμική, σε διαλεκτική αρμονία και με δημιουργικό σεβασμό πάντα στο συγκεκριμένο κάθε φορά φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον, ή δεν θα υπάρχει καθόλου (Ρόκος 1963, 1964, 1967, 1976, 1980, 1995, 1998).

Έτσι, στον αντικειμενικά πολυδιάστατο αξιολογικό όρο "ανάπτυξη", στον οποίο κάθε επιστημονική πειθαρχία, αλλά και κάθε ιδεολογία, κοσμοθεωρία, κοινωνική οργάνωση, κοινωνική ομάδα και οι πολίτες ως πρόσωπα, άτομα, παραγωγοί, εργαζόμενοι, επιστήμονες και δημιουργοί δίνουν διαφορετικό νόημα και περιεχόμενο, υπερτιμώντας σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό, ή υποτιμώντας αντίστοιχα κάποιες απ' τις διαστάσεις της, αποδίδω με τον επιθετικό προσδιορισμό Ολοκληρωμένη την θετικά φορτισμένη έννοια της αρμονικής, ειρηνικής με τη φύση και τον άνθρωπο και συνεργιστικής σχέσης, αλληλεξάρτησης και αλληλεπίδρασης των θεμελιακών συστατικών της, δηλαδή του "οικονομικού", του "κοινωνικού", του "πολιτικού", του "τεχνικού/τεχνολογικού" και του "πολιτισμικού" ενεργήματος.

Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη, είναι γι' αυτό και Αξιοβίωτη, προεκτείνοντας, βαθαίνοντας και δυναμώνοντας ριζοσπαστικά την [μετά το 1976 και κυρίως μετά το 1980 με τη δημοσίευση της World Conservation Strategy, αλλά και το 1987 με τη δημοσίευση της Έκθεσης της Παγκόσμιας Επιτροπής για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη του ΟΗΕ (World Commission on Environment and Development), "Our Common Future"], θετική (από την άποψη της ανάγκης Διατήρησης των Φυσικών Διαθεσίμων και για τις επόμενες γενιές) αλλά μερική μόνο και συντηρητική έννοια της "βιώσιμης" ή "αιιφόρου" ανάπτυξης. (Ρόκος 1995, 1998)

Απ' την άλλη μεριά, η εξίσου θετικά φορτισμένη (πολιτικά, κοινωνικά, οικονομικά, πολιτισμικά αλλά και διοικητικά, αυτοδιοικητικά και αναπτυξιακά) έννοια της αποκέντρωσης, (A. de Toqueville 1835, 1945, D.Lilienthal 1944, M.Duverger 1971), παραπέμπει αντικειμενικά σε άρνηση του συγκεντρωτισμού και της συγκέντρωσης και συγκεντροποίησης πολιτικής, οικονομικής, πολιτισμικής και τεχνικής/τεχνολογικής εξουσίας σε εθνικά ή υπερεθνικά κέντρα και/ή οργανωμένες κοινωνικές ομάδες, των οποίων η ευρύτατη και συχνά αυθαίρετη δικαιοδοσία παραβιάζει θεμελιώδεις αρχές και αξίες του πολιτισμού και φθάνει έως και τη ληστρική εκμετάλλευση ή και την καταστροφή των φυσικών και ανθρωπίνων διαθεσίμων μιας χώρας/περιφέρειας και όχι μόνο. » (Ρόκος 1998, 2000).

« Οι έννοιες του "όλου", του "συνόλου" και του "μέρους" στη φυσική και κοινωνικοοικονομική πραγματικότητα και την "βιωσιμότητα" της ανάπτυξης

Η κάθε φορά συγκεκριμένη στο χώρο και το χρόνο φυσική και κοινωνικοοικονομική πραγματικότητα αποτελεί την αδιάσπαστη διαλεκτική ενότητα των πολυδιάστατων και πολύπλοκων σχέσεων, αλληλεξαρτήσεων και αλληλεπιδράσεων των στοιχείων, φαινομένων και δράσεων που τις συγκροτούν, και γι' αυτό ένα οργανικό «όλον» και όχι «σύνολον» διακριτών, ανεξαρτήτων μεταξύ τους και αυτονόμων μερών τα οποία υποτίθεται ότι αθροιζόμενα μηχανιστικά την συναπαρτίζουν. (Ρόκος 1980, 1998).

Έτσι, για να τη γνωρίσουμε, να την κατανοήσουμε, να τη μελετήσουμε και να την αναλύσουμε ως «όλον», δεν μπορούμε να αρκεσθούμε, ούτε στις μερικές, ειδικές προσεγγίσεις «μερών» της με τις δυνατότητες των ειδικών μεθοδολογικών εργαλείων των επιμέρους επιστημών, αλλά ούτε και στις πραγματικά περισσότερες, αλλά εν τούτοις όχι επαρκείς, δυνατότητες του αθροίσματός τους, που θα συγκροτούσε μια σχετικά καλύτερη «πολυεπιστημονική» μεθοδολογία.

Απαιτείται συνεπώς μια ολοκληρωμένη (με την έννοια: τείνουσα διηλεκτώς προς ολοκλήρωση), διαλεκτική και διεπιστημονική μεθοδολογία, μ' άλλα λόγια το οργανικό «όλον» της αλληλεπίδρασης και συνεργιστικής σύνθεσης των δυνατοτήτων των μεθοδολογιών των φυσικών και των θετικών επιστημών αλλά και των κοινωνικών επιστημών των επιστημών του ανθρώπου και των κατάλληλων σχετικών τεχνικών και τεχνολογικών εργαλείων, σύνθεσης η οποία θα εξασφαλίζει την βέλτιστη δυνατή αντίληψη και κατανόηση των στοιχείων, των χαρακτηριστικών και των νόμων, των μεγεθών και των ποιοτήτων, των φαινομένων και των γεγονότων, των εξελίξεων και των διαδράσεων που συγκροτούν αλλά και διαμορφώνουν το «όλον» της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας (Ρόκος 1998).

Αν θεωρήσουμε, γενικά, για ν' αποφύγουμε τις αναπόδραστες μερικότητες, τη σύγχυση και τις αντιφάσεις των σχετικών μ' αυτή θεωριών και προσεγγίσεων (Rist 1997, Ρέππας 1991, WCED 1987, Ρόκος 1980, 2000), ότι:

ανάπτυξη είναι μια «καλύτερη» ισορροπία κοινωνικών και ανθρώπινων σχέσεων και συστημάτων χρήσεων γης, παραγωγής, απασχόλησης, διανομής και κατανάλωσης, σύμφωνα με τις αξίες και τις επιλογές των δυνάμεων που βρίσκονται στην εξουσία, όπως αυτές μαχητικά συνυπάρχουν και αλληλεπιδρούν, στο φυσικό περιβάλλον, με την συγκεκριμένη κάθε φορά κοινωνική δυναμική και την μέση κοινωνική συνείδηση (Ρόκος 1997),

η ανάπτυξη δεν μπορεί παρά να αποτελεί ένα οργανικό «όλον» των πολυδιάστατων και πολύπλοκων σχέσεων, αλληλεξαρτήσεων και αλληλεπιδράσεων των οικονομικών, κοινωνικών, πολιτικών, πολιτισμικών και τεχνικών/τεχνολογικών ενεργημάτων και προσπαθειών επίτευξης αυτής της αξιολογικής, και γι' αυτό κάθε φορά διαφορετικής για τους ανθρώπους και τις κοινωνίες τους «καλύτερης» ισορροπίας.

Έτσι, η αντικειμενική έννοια του «όλου» της ανάπτυξης δεν μπορεί:

ούτε να κατακερματισθεί στις μερικότητες των θεματικών/κλαδικών/τομεακών μορφών της, (οικονομική, αγροτική, βιομηχανική κλπ.), με αγνόηση των επιπτώσεων των δράσεών της στο φυσικό περιβάλλον και στο πολιτικό, κοινωνικό και πολιτισμικό πεδίο,

ούτε να εγκιβωτισθεί σε συγκεκριμένο χώρο, σε ένα κράτος ή σε μια περιφέρεια, με αγνόηση του τι αυτό συνεπάγεται για τον ευρύτερο, διεθνή και πλανητικό περίγυρό τους,

ούτε να περιορισθεί στα χρονικά όρια ενός μικρού ή μεγάλου, μονοδιάστατου ή πολυδιάστατου, εθνικού ή υπερεθνικού σχεδιασμού και προγράμματος, αλλά και

ούτε να αποκτήσει ως «αειφόρος» ή «βιώσιμη» (sustainable), με κύριο θεμέλιό της την μερικότητα της οικονομικής ανταγωνιστικότητας και της βιωσιμότητας των επιχειρήσεων και των κάθε φύσης ενεργημάτων της, και τον παρενδυτικό και ψευδεπίγραφο γι' αυτήν επιθετικό προσδιορισμό της «ολοκληρωμένης», όταν αυτό αποκλείεται εκ προοιμίου από την αυτονόητη μερικότητα της σύλληψής της (Ρόκος 1998, 2000). » (Ρόκος 2001).

« Η Αξιοβίωτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη μπορεί να επιτευχθεί μόνο όταν οι ανθρώπινες κοινωνίες αποκτήσουν την πεποίθηση και διαμορφώσουν τις κατάλληλες προϋποθέσεις ατομικής και συλλογικής μόρφωσης, βούλησης και δράσης όλων των πολιτών τους, να αξιοποιήσουν την επιστημονική και διεπιστημονική μεθοδολογία, την τεχνολογική πρόοδο, την εργασία, τη δημιουργικότητα και τη φαντασία τους, με βάση τις πανανθρώπινες αξίες της ειρήνης, της δικαιοσύνης, της αλληλεγγύης, της πολιτικής οικονομικής και κοινωνικής δημοκρατίας και ηθικής, της δημιουργικής άμιλλας, του μέτρου και του σεβασμού στη φύση και τους πολιτισμούς των ανθρώπων, για μια καλύτερη ζωή σ' έναν καλύτερο κόσμο.

Η πολιτισμική διάσταση της Αξιοβίωτης Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης είναι αντικειμενικά, η θεωρητικά, ηθικά και πρακτικά ισχυρότερη των διαστάσεών της, στο βαθμό που οι πολιτισμοί του ανθρώπου συγκρότησαν και συνέβαλαν στον χρόνο και το χώρο στην εξέλιξη των αξιών, των αρχών, των μορφών, των δομών, των λειτουργιών, και των τύπων κοινωνικής οργάνωσης, στην «ανάπτυξη», αλλά και τη διαρκή αλληλεπίδραση της οικονομίας, της κοινωνίας, της πολιτικής, της παιδείας, της έρευνας και της τεχνολογίας.

Έτσι, με τον ένα ή άλλο τρόπο, εμπεριέχει και θα έπρεπε αυτή να επικαθορίζει την οικονομική, την πολιτική, την κοινωνική και την τεχνική/τεχνολογική διάσταση μιας ειρηνικής, διαλεκτικά αρμονικής και φιλικής για τον άνθρωπο και τη φύση, (της οποίας ως διαλεκτικής ενότητας της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας αυτός αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο), ανάπτυξης.

Μιας ανάπτυξης δηλαδή που δεν θα κυριαρχείται από τον ανταγωνισμό των αγορών, του πολυεθνικού χρηματοπιστωτικού και χρηματιστηριακού κεφαλαίου, των κρατών, των λαών, των υπερεθνικών επιθετικών και «αμυντικών» συμφώνων και των οικονομικών και νομισματικών ενώσεων, αλλά και των ανθρώπων ως επιστημόνων, εργαζομένων, δημιουργών, παραγωγών και επιχειρηματιών, δεν θα αναγνωρίζει ως υπέρτατη αξία την αντί πάσης θυσίας μεγιστοποίηση του άμεσου κέρδους, δεν θα ομνύει στο όνομα της παγκοσμιοποίησης και της αναπόδραστης ομογενοποίησης, ισοπέδωσης και εξαφάνισης των πολιτισμών ως αναπόφευκτου μονόδρομου προόδου της «ανθρωπότητας», [περιοριζόμενης εξ ορισμού σ' εκείνο το ποσοστό των προνομιούχων, (20% του παγκόσμιου πληθυσμού) που γίνεται και θα γίνεται διηλεκτώς πλουσιότερο, ενώ το 80% θα γίνεται συνεχώς φτωχότερο] και δεν θα υποτάσσεται στις επιταγές της άορατης πλανητικής υπερκυβέρνησης του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου, του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου και της Διεθνούς Τράπεζας, όπως αυτή εκφράζεται από την κυρίαρχη οικονομική και στρατιωτική της υπερδύναμη, τις ΗΠΑ. » (Ρόκος 2001)

Αν η μερικότητα, η αποσπασματικότητα, η αντιφατικότητα και το ασυντόνιστο των θεμελιωμένων στην ασύδοτη ανταγωνιστικότητα των παγκοσμιοποιημένων αγορών ειδικών, θεματικών/κλαδικών και κυριότατα οικονομικών πολιτικών της «βιώσιμης» (sustainable) ή «αειφόρου» ανάπτυξης σε πλανητικό επίπεδο, από το 1992 και δώθε, με βάση τα επίσημα στοιχεία των διεθνών οργανισμών, επιτυγχάνουν, μόνο οι λίγοι πλούσιοι να γίνονται όλο και λιγότεροι αλλά πολύ πλουσιότεροι, ενώ οι πολλοί φτωχοί να γίνονται όλο και περισσότεροι αλλά και πολύ περισσότερο φτωχοί, οι συνέπειές τους στις ιδιαίτερα εύθραυστες, ευάλωτες, διαρκώς ερημούμενες και υποβαθμιζόμενες και εξαιρετικά φτωχές και περιθωριοποιημένες ορεινές περιοχές γίνονται κυριολεκτικά καταστροφικές.

Αλλά ας δούμε αναλυτικά τις ορθές διαπιστώσεις, την αντίληψη και τις δράσεις των Ηνωμένων Εθνών για την ανάπτυξη των ορεινών περιοχών καθώς και ορισμένες πολιτικές «βιώσιμης» ή «αειφόρου» ανάπτυξης για τις ορεινές περιοχές χαρακτηριστικών χωρών με βάση τα τελευταία δημοσιευμένα στο διαδίκτυο στοιχεία.

Η στοιχειώδης κριτική τους προσέγγιση αποδεικνύει ακόμη και σε πρώτο επίπεδο, ότι η μερικότητα, η αποσπασματικότητα και η ευχολογική τους, στην καλύτερη περίπτωση, γενικότητα δεν μπορεί να δημιουργήσει, ούτε κατ' ελάχιστον, τις απαραίτητες προϋποθέσεις ανάπτυξης και/ή ξαναζωντανέματος των ορεινών περιοχών.

### **Η αντίληψη και οι δράσεις των Ηνωμένων Εθνών για την ανάπτυξη των ορεινών περιοχών**

Η Διάσκεψη του Ρίο των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη, αντιλαμβάνεται τα ιδιαίτερα φυσικά και κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά των ορεινών περιοχών, και τα διατυπώνει στην Agenda 21, Κεφάλαιο 13, (U.N.C.E.D., U.N. 1992) για τη «Διαχείριση Εύθραυστων Οικοσυστημάτων και την Βιώσιμη Ανάπτυξη των Βουνών» ως εξής:

«Τα βουνά είναι σημαντική πηγή νερού, ενέργειας, βιοποικιλότητας, μεταλλευμάτων, δασικών και γεωργικών προϊόντων και προϊόντων αναψυχής.

Ως μείζον οικοσύστημα που εκφράζει την πολυπλοκότητα και τις αλληλεπιδράσεις της οικολογίας του πλανήτη μας, τα ορεινά περιβάλλοντα είναι ουσιώδη για την επιβίωση του πλανητικού οικοσυστήματος.

Τα οικοσυστήματα των ορεινών περιοχών αλλάζουν ταχύτατα. Υπόκεινται σε επιταχυνόμενη διάβρωση του εδάφους, σε κατολισθήσεις και ταχεία απώλεια οικοτόπων και γενετικής ποικιλότητας.

Από την ανθρώπινη σκοπιά, υπάρχει ευρεία εξάπλωση της φτώχειας στους κατοίκους των ορεινών περιοχών και απώλεια της αυτόχθονης (indigenous) γνώσης.

Ως αποτέλεσμα, οι περισσότερες ορεινές περιοχές του πλανήτη βιώνουν περιβαλλοντική υποβάθμιση.

Έτσι, η κατάλληλη διαχείριση των φυσικών διαθεσίμων των ορεινών περιοχών και η κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη των ανθρωπίνων διαθεσίμων τους απαιτεί άμεση δράση.

Περίπου το 10% του πληθυσμού της γης ζει σε ορεινές περιοχές μεγάλων υψομέτρων και συνεπώς εξαρτάται από τα φυσικά διαθέσιμα των βουνών. Ένα πολύ μεγαλύτερο ποσοστό (40% που ζει σε πλαγιές μέσων και μικρότερων υψομέτρων), επωφελείται απ' αυτά και ειδικότερα από το νερό.

Τα βουνά είναι αποθήκη βιοποικιλότητας και απειλούμενων ειδών».

Οι διαπιστώσεις των χαρακτηριστικών στοιχείων τα οποία συγκροτούν τη συγκεκριμένη πραγματικότητα των ορεινών περιοχών του πλανήτη μας είναι ορθές, όπως άλλωστε ορθές ήταν και οι διαπιστώσεις της Επιτροπής Brundland στην έκθεση του 1987 για το «Κοινό μας μέλλον» πάνω στις οποίες, χωρίς διερεύνηση και αξιόπιστη κι αντικειμενική ανάλυση των αιτιών της κατάστασης του πλανήτη μας οικοδομήθηκαν από τότε τα ιδεολογήματα και οι κυρίαρχες πολιτικές της κυρίως οικονομοκεντρικής και ανταγωνιστικής «βιώσιμης» ανάπτυξης, που συνεπάγεται όπως αποδεικνύεται με σαφήνεια από τις διαδοχικές εκθέσεις του Ο.Η.Ε. για την ανθρώπινη ανάπτυξη όλο και περισσότερο αβίωτες από τότε συνθήκες ζωής για περισσότερο από το 80% του πληθυσμού της γης.

Στο Κεφάλαιο 13 της Agenda 21 περιλαμβάνονται ακόμη «για περαιτέρω επεξεργασία του προβλήματος των εύθραυστων οικοσυστημάτων που σχετίζονται με όλα τα βουνά του κόσμου» δύο προγραμματικά πεδία στα οποία η διεθνής κοινότητα, οι κυβερνήσεις, οι μη κυβερνητικές οργανώσεις, ο ιδιωτικός τομέας κλπ. καλούνται να συμβάλουν:

- Για την απόκτηση και ενίσχυση της γνώσης για την οικολογία και τη «βιώσιμη ανάπτυξη» των ορεινών οικοσυστημάτων.



- Για την προώθηση της «ολοκληρωμένης» ανάπτυξης των υδρολογικών ενοτήτων των υδροκριτών (watershed) και των ευκαιριών εναλλακτικής απασχόλησης/διαβίωσης των κατοίκων τους.

Μέσα από όσα αναφέρονται στην εισαγωγή του Κεφαλαίου 13 της Agenda 21 της Έκθεσης της διάσκεψης των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη που έγινε στο Rio de Janeiro 3-14 Ιουνίου 1992, (U.N.C.E.D., 1992) και στις βάσεις για δράση, τους στόχους, τις διαχειριστικές και πληροφοριακές δραστηριότητες, τις δράσεις διεθνούς και περιφερειακής συνεργασίας και τα μέσα υλοποίησης των δύο προγραμματικών πεδίων, (χρηματοδότηση και εκτίμηση κόστους, επιστημονικά και τεχνολογικά μέσα, ανάπτυξη ανθρωπίνων διαθεσίμων, δημιουργία υποδομών), διαφαίνεται με σαφήνεια ο καθαρά ευχολογικός, διακηρυκτικός, μη δεσμευτικός, κυρίως διαχειριστικός χαρακτήρας των σχετικών πολιτικών «βιώσιμης» και ψευδεπίγραφα «ολοκληρωμένης» ανάπτυξης των ορεινών περιοχών.

Οι πολιτικές αυτές οι οποίες ταιριάζουν με τις καθαρά διαχειριστικές «εκσυγχρονιστικές» και νεοφιλελεύθερες λογικές και επιλογές των κυβερνήσεων των συντριπτικά περισσότερων κρατών του κόσμου, την περίοδο παντοκρατορίας των αγορών και του ασύδοτου «ελεύθερου» ανταγωνισμού τους στη συγκυρία της παγκοσμιοποίησης της νέας τάξης, δύσκολα κρύβουν την κυρίαρχη οικονομική μερικότητα των προσεγγίσεών τους.

Έτσι π.χ. στο σημείο 13.12 της Agenda 21 παροτρύνονται «οι κυβερνήσεις στο κατάλληλο επίπεδο, με την υποστήριξη των σχετικών διεθνών και περιφερειακών οργανισμών να οικοδομήσουν εθνικές και περιφερειακές ιδρυματικές υποδομές που θα μπορούσαν να διεξάγουν έρευνα, κατάρτιση και διάδοση της πληροφορίας για την βιώσιμη ανάπτυξη των οικονομιών των εύθραυστων οικοσυστημάτων» των ορεινών περιοχών.

Η Agenda 21 που βλέπει τις ορεινές περιοχές ως τεράστια «αποθήκη» φυσικών πόρων των όλο και λιγότερων, περισσότερο φτωχών και περιθωριακών πολιτικά και οικονομικά κατοίκων τους και οι απορρέουσες απ' αυτή σχετικές εθνικές κυβερνητικές πολιτικές φαίνεται να προσανατολίζονται σε δράσεις:

εκμετάλλευσης των συγκριτικών πλεονεκτημάτων, (δραματικών, για το εύθραυστο ορεινό περιβάλλον, συνεπειών), των ορεινών περιοχών, μεταφέροντας π.χ. πρότυπα ανάπτυξης μαζικού χειμερινού τουρισμού και αγροτουρισμού και ανταγωνιστικής - έστω και με ποιοτικά κριτήρια γεωργίας- και

γκετοποίησης και οριακής συντήρησης της ζωής των λιγοστών κατοίκων των ορεινών περιοχών με προγράμματα στοιχειώδους ημερήσιας επιδότησης για την επιβίωσή τους.

Θα πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι σήμερα, εννιά χρόνια μετά το Ρίο, πανομοιότυπες σχετικές πολιτικές υλοποιούνται στην Ευρώπη και στη χώρα μας, ψιμυθιωμένες ως το «κοινωνικό πρόσωπο της ανάπτυξης» για τις ορεινές περιοχές.

Η Γραμματεία της Διάσκεψης του Ρίο στην οποία πήραν μέρος οι περισσότεροι πολιτικοί ηγέτες του κόσμου, εκτίμησε το συνολικό ετήσιο κόστος των σχετικών προσπαθειών «βιώσιμης ανάπτυξης» των ορεινών περιοχών του πρώτου προγράμματος σε 50 εκατομμύρια δολάρια για τα χρόνια 1993 ως και 2000 «από τη διεθνή κοινότητα με δωρεές ή με όρους παραχώρησης δικαιώματος εκμετάλλευσης (concessional terms)».

Αποτελεί εξαιρετικά ενδιαφέρον αντικείμενο έρευνας το αν διατέθηκαν, από ποιους, πως, που και με ποια αποτελέσματα οι πόροι αυτοί.

Κάθε χρόνο μετά το 1992 η Commission on Sustainable Development συνεδριάζει με πολυάριθμες ομάδες πολιτικών ηγετών και εκπροσώπων των κρατών μελών των Ηνωμένων Εθνών, εκδίδει εκθέσεις και «αξιολογεί» τις εξίσου ευχολογικές, διακηρυκτικές, μη δεσμευτικές και κυρίως διαχειριστικές εκθέσεις των κρατών μελών.

Η εκτίμηση του υπογραφομένου με βάση μια πρώτη θεώρηση και ανάλυση των σχετικών στοιχείων από το διαδίκτυο είναι ότι το μέγιστο μέρος των διατιθέμενων γενικότερα για εφαρμογή πλανητικών πολιτικών «βιώσιμης ανάπτυξης» πόρων, δαπανάται για τακτικές

συνεδριάσεις πολυπρόσωπων κρατικών και διεθνών επιτροπών, για διάδοση των σχετικών πληροφοριών μεταξύ ειδικών κυρίως και πολιτικών, για ανάπτυξη και χρηματοδότηση διεθνών δικτύων, μη κυβερνητικών οργανώσεων και ιδρυμάτων γενικών πληροφοριών και παροχής ειδικών υπηρεσιών κ.λ.π. και όχι για συγκεκριμένη συμβολή σε μια πραγματικά ολοκληρωμένη ανάπτυξη και περιβαλλοντική προστασία των ορεινών περιοχών του πλανήτη μας, η οποία θα διασφάλιζε την παραμονή στον τόπο τους και μια αξιοβίωτη ζωή στους κατοίκους τους.

Χωρίς διάθεση μηδενισμού των όσον αντικειμενικά χρήσιμων στοιχείων της, τουλάχιστον σε επίπεδο αλληλοενημέρωσης και στήριξης προσπαθειών ανάπτυξης των ορεινών περιοχών, θα μπορούσαμε βέβαια να υποστηρίξουμε ότι η θεωρία και η πράξη της «βιώσιμης ανάπτυξης» τους, όπως διαμορφώνονται από τις σχετικές πρωτοβουλίες της διεθνούς κοινότητας, πάσχουν απ' το σύνδρομο της θεμελιώδους αντίφασης και αντίθεσης των εννοιών και των περιεχομένων, των μέσω κυρίως της οικονομικής ανταγωνιστικότητας και της μερικής αντικειμενικά βιωσιμότητας συγκεκριμένων δράσεών της, και της αξιοβίωτης ολοκληρωμένης ανάπτυξης τους που θα σηματοδοτούσε το «ολικό» ξαναζωντάνεμά τους.

Έξι χρόνια μετά, με την απόφαση A/RES/53/24 της Γενικής Συνέλευσης, ο ΟΗΕ, το Νοέμβριο του 1998, κήρυξε το 2002 ως Διεθνές Έτος Βουνών (International Year of Mountains, I.Y.M.).

Η πρωτοβουλία αυτή απετέλεσε φυσική συνέχεια στο πλαίσιο των αντικειμενικά επετειακής φύσης, χρήσιμων ίσως σε γενικό πληροφοριακό επίπεδο, αλλά ευχολογικού χαρακτήρα και ατελέσφορων συνήθως δράσεών του και αποσκοπεί στην ενδυνάμωση των σχετικών προσπαθειών και των πολιτικών για τα βουνά τις οποίες δρομολόγησε η Διάσκεψη (Earth Summit) των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη (U.N.C.E.D.) του 1992 στο πλαίσιο των ιδεολογημάτων της «βιώσιμης ανάπτυξης».

Ενώ στο πλαίσιο του κεφαλαίου 13 της Agenda 21 που αναφέρεται στη «Βιώσιμη» Ανάπτυξη των Βουνών (Sustainable Mountains Development) αναγνωρίζεται, όπως προαναφέρθηκε, ότι τα βουνά αποτελούν πολύτιμο για τον πλανήτη μας, ευαίσθητο και εύθραυστο οικοσύστημα με μοναδικής ποιότητας φυσικά και ανθρώπινα διαθέσιμα, οι χαρακτηριστικές ειδοποιό συνθήκες του (έντονο και ραγδαία μεταβαλλόμενο ανάγλυφο, κλίμα, βιοποικιλότητα, αυξανόμενη γήρανση του συνεχώς ελαττούμενου πληθυσμού τους, ακραία καιρικά φαινόμενα, φτώχεια, περιθωριακότητα, κρατική εγκατάλειψη κ.λ.π.), δεν έχουν πείσει ακόμη του θεράποντες της «βιώσιμης» ανάπτυξης πολιτικούς, κυβερνήσεις και επιστήμονες ότι ο θεμελιώδης πυρήνας της, δηλαδή ή μέσω ανταγωνιστικότητας βιωσιμότητα και «ανάπτυξη» των ορεινών περιοχών στερείται αντικειμενικά ως θεωρία και πράξη οποιουδήποτε περιεχομένου.

Η Ευρωπαϊκή πολιτική για τη «βιώσιμη ανάπτυξη» των ορεινών περιοχών κινείται στο πλαίσιο του Κεφαλαίου 13 της Agenda 21.

Οι σχετικοί προβληματισμοί των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και οι μη δεσμευτικές κατευθύνσεις τους προς τα κράτη μέλη αναπτύχθηκαν στο πλαίσιο ειδικών συνεδρίων και πρωτοβουλιών του Συμβουλίου της Ευρώπης και διεθνών οργανισμών.

«Ο Ευρωπαϊκός Χάρτης των Ορεινών Περιφερειών» του συνεδρίου των τοπικών και περιφερειακών αρχών της Ευρώπης, του Συμβουλίου της Ευρώπης το 1995, τα πορίσματα της ευρωπαϊκής διακυβερνητικής διάσκεψης για την «Βιώσιμη Ανάπτυξη της Ευρώπης» του 1996 και της κοινοβουλευτικής διάσκεψης για μια «Πανευρωπαϊκή Πολιτική για τις Ορεινές Περιφέρειες» (Dubost 1997), κινούνται μεν στο πλαίσιο των ιδεολογημάτων της βιώσιμης ανάπτυξης, αλλά ταυτόχρονα ενσωματώνουν θεωρητικά και ορισμένες λογικές προτάσεις των κατοίκων των ορεινών περιοχών οι οποίες διατυπώθηκαν από τους αντιπροσώπους τους(1) αν και αντιφάσκουν προς αυτά.

Βασική αδυναμία τους αποτελεί η γενικότητά τους(2) και η παντελής αγνόηση της συγκεκριμένης ιδιαιτερότητας και των πραγματικών στοιχείων που συγκροτούν τις

δυνατότητες και τους περιορισμούς της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας κάθε ορεινής περιοχής σε κάθε κράτος μέλος.

Αλλά ας δούμε πως εξειδικεύονται αυτές οι πολιτικές σε ορισμένες χαρακτηριστικής σημασίας χώρες του κόσμου με βάση τα πλέον πρόσφατα σχετικά δημοσιευμένα επίσημα στοιχεία στο Διαδίκτυο.

#### Ηνωμένο Βασίλειο (Η.Β.)

Με βάση την τελευταία ενημέρωση (30.5.1998) που παρουσιάστηκε από την Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου στην έκτη σύνοδο της Επιτροπής για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη, του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, η εθνική έκθεσή της για την βιώσιμη ανάπτυξη στις ορεινές περιοχές του Η.Β. δίνει τις παρακάτω πληροφορίες:

- Δεν υπάρχει πληροφόρηση για το αν υπάρχουν συντονιστικά σώματα στις σχετικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων.  
Η Σκωτία για τις σχετικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων στο πεδίο της νομοθεσίας και των κανονισμών παρέχει κοινωνικά, οικονομικά και πολιτισμικά κίνητρα για τη βιώσιμη διαχείριση των ορεινών περιοχών. (Διαχειριστικές Συμφωνίες μεταξύ ιδιοκτητών και του Σκωτικού Οργανισμού Φυσικής Κληρονομιάς για την προστασία περιοχών με υψηλή αξία φυσικής κληρονομιάς, Σχήματα Περιβαλλοντικά Ευαίσθητων Περιοχών τα οποία προσφέρουν κίνητρα στους αγρότες να διαχειρίζονται τη γη με γνώμονα τη διατήρησή της (conservation), κ.λ.π.).
- Οι στρατηγικές, οι πολιτικές και τα σχέδια στη διαδικασία λήψης αποφάσεων για την ανάπτυξη στις ορεινές περιοχές, περιλαμβάνουν στο Ορεινό Σύστημα Welsh, (υπό προετοιμασία το 1998) τη χάραξη πολιτικών χρήσης γης για ορισμένες εκτάσεις με τη συνεργασία του περιφερειακού Συμβουλίου της Ουαλίας, διοικήσεων των σχετικών Εθνικών Πάρκων κ.λ.π.  
Ακόμη, τοπικές πρωτοβουλίες συνεργασίας υποστηριζόμενες από το Υπουργείο Εσωτερικών για τη Σκωτία σχεδιάζουν στρατηγικές διαχείρισης ορεινών περιοχών και/ή σχετικές προτάσεις.
- Στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων για την βιώσιμη ανάπτυξη των ορεινών περιοχών εμπλέκονται μη κυβερνητικές οργανώσεις, όπως η Εθνική Ένωση Αγροτών της Σκωτίας και η αντίστοιχη της Ουαλίας, ειδικοί φορείς όπως η Cairgo της Partnership, η Βασιλική Εταιρία Προστασίας των πουλιών κ.λ.π.
- Το 1998 δεν δίνονται στην εθνική έκθεση του Η.Β. προγράμματα και έργα βιώσιμης ανάπτυξης των ορεινών περιοχών του.  
(Θα πρέπει να σημειωθεί ότι δεν υπάρχουν περιοχές του Η.Β. που θα μπορούσαν να χαρακτηρισθούν με βάση τα κριτήρια της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως ορεινές, αλλά η μεγάλη πλειοψηφία των λιγότερο ευνοημένων περιοχών (LFA) του βρίσκεται στα υψίπεδά του).
- Το 1996 η Σκωτία φιλοξένησε τη πρώτη σύνοδο της Ευρωπαϊκής Διακυβερνητικής Συμβουλευτικής Επιτροπής για τη βιώσιμη ανάπτυξη των ορεινών περιοχών.

#### Ελλάδα

Με βάση την τελευταία ενημέρωση (1<sup>η</sup> Απριλίου 1997) των σχετικών πληροφοριών της έκθεσης που παρουσιάστηκε από την Ελληνική Κυβέρνηση στην πέμπτη σύνοδο της Επιτροπής για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη (C.S.D.) του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, η πολιτική για τη βιώσιμη ανάπτυξη στις ορεινές περιοχές της Ελλάδας εμπεριέχεται στην πολιτική του Υπουργείου Εθνικής Οικονομίας για τη βιώσιμη διαχείριση των ορεινών περιοχών, στην οποία εμπλέκονται επίσης τα Υπουργεία Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων και Γεωργίας.

Σε θεσμικό επίπεδο, ο Νόμος 1892/90 όπως τροποποιήθηκε και συμπληρώθηκε από τον Νόμο 2234/94 καλύπτει και υποστηρίζει την παραγωγική διαδικασία αποσκοπώντας στην ενθάρρυνση της οικονομίας και την ανάπτυξη των ορεινών περιοχών.

Με βάση τα στοιχεία της έκθεσης αυτής, κάθε ορεινή περιφέρεια εξετάζεται χωριστά σύμφωνα με τα φυσικά, ιστορικά και ανθρωπογενή χαρακτηριστικά της. Οι συγκεκριμένες προτάσεις για την προστασία και διαχείριση της κάθε ορεινής περιφέρειας θεσμοθετούνται με ειδικά Προεδρικά Διατάγματα (Π.Δ.).

Μέχρι το 1997 είχαν ήδη ισχύσει τα Π.Δ. για τα βουνά Πεντέλη και Υμηττός, ενώ εκκρεμούσαν τα αντίστοιχα για το Αιγάλεω και την Λαυρεωτική, και προχωρούσε η μελέτη για την Πάρνηθα και τις ορεινές περιφέρειες της Δυτικής Αττικής.

Η έκθεση δεν δίνει στοιχεία για τις Στρατηγικές, τις Πολιτικές και τα Σχέδια των σχετικών διαδικασιών λήψης αποφάσεων.

Το πρόγραμμα ανάπτυξης των βουνών, σύμφωνα με την έκθεση, «εστιάζεται σε βελτιώσεις των υποδομών στο πεδίο των μεταφορών και στην επέκταση των δικτύων ύδρευσης και ηλεκτρισμού, ενώ "έχουν ληφθεί μέτρα" για την διατήρηση, την αναγέννηση και την επέκταση των δασών, καθώς και προς την κατεύθυνση ενθάρρυνσης του τοπικού πληθυσμού και ειδικότερα των νέων να παραμείνουν στις ορεινές περιοχές με την προώθηση εναλλακτικών ευκαιριών απασχόλησης μέσα από την ανάπτυξη οικολογικού τουρισμού, αγροτουρισμού και ορεινού τουρισμού και της χρήσης τοπικών φυσικών πόρων, π.χ. μεταλλευτικών».

Στο πλαίσιο των σχετικών πολιτικών, ο Οργανισμός για το Σχεδιασμό και την Περιβαλλοντική Προστασία των Αθηνών εκπονούσε το 1997 ένα πρόγραμμα για τις ιδιαίτσες σημασίας ορεινές περιφέρειες της Αττικής, το οποίο θα δημιουργούσε διάφορα επίπεδα ζωνών προστασίας και θα καθόριζε τα φυσικά όρια κάθε ζώνης, θα προσδιόριζε τις επιτρεπόμενες χρήσεις γης και τους περιορισμούς δόμησης σύμφωνα με τον επιθυμητό βαθμό προστασίας για κάθε ζώνη και θα διαμόρφωνε το πλαίσιο για την αποκατάσταση και διαχείριση των ορεινών περιφερειών.

Γενικότερα οι επίσημες πολιτικές στην Ελλάδα για τα βουνά «αποσκοπούν» στην ενδυνάμωση των παραδοσιακών μορφών απασχόλησης, την βελτίωση της αγροτικής παραγωγής μέσα από την ανάπτυξη αγροτικών δικτύων ύδρευσης και άρδευσης και την προώθηση πιστοποιημένων οικολογικών προϊόντων χωρίς χημικά.

### Τουρκία

Με βάση την τελευταία ενημέρωση (1 Απριλίου 1997) που παρουσιάστηκε από την Τουρκική Κυβέρνηση στην πέμπτη σύνοδο της Επιτροπής για την Βιώσιμη Ανάπτυξη (Commission on Sustainable Development CSD) του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, η πολιτική της για την βιώσιμη ανάπτυξη στις ορεινές περιοχές της Τουρκίας περιλάμβανε τις παρακάτω δράσεις:

- Για τα δάση, το Υπουργείο Δασών με τη βοήθεια διεθνών οργανισμών άρχισε να εκπονεί ορισμένα πιλοτικά προγράμματα σε συνεργασία με άλλους σχετικούς φορείς που εργάζονται στις ίδιες περιοχές.

Ένα τέτοιο πιλοτικό έργο είναι το Πρόγραμμα για την Ολοκληρωμένη Διαχείριση των υδροκρίτων στις άνω λεκάνες του Ευφράτη στην Ανατολική Τουρκία για έλεγχο της διάβρωσης. Με το έργο αυτό επιδιώκεται η υποστήριξη των αγροτών για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσής τους.

Ταυτόχρονα, το Υπουργείο Δασών της Τουρκίας θα καταρτίσει τους κανονισμούς του σχετικά με τα σχέδια διαχείρισης δασών, με τέτοιο τρόπο, ώστε οι γεωργικές γαίες, τα δάση οι οικιστικές περιοχές, τα υδατικά διαθέσιμα, οι τουριστικές δραστηριότητες, τα ενδημικά και τα απειλούμενα είδη της χλωρίδας και της πανίδας να λαμβάνονται υπ' όψη.

- Η Εθνική Στρατηγική Βιοποικιλότητας (Ε.Σ.Β.) και το σχετικό Σχέδιο Δράσης της Τουρκίας το οποίο θα καλύπτει τις στέπες, τα δάση και τα οικοσυστήματα των υγροτόπων δεν είχε το 1997 ολοκληρωθεί.  
Τα ορεινά οικοσυστήματα εμπεριέχονται στα δασικά οικοσυστήματα και τα σχετικά σχέδια και έργα θ' αναπτυχθούν μετά την ολοκλήρωση της Ε.Σ.Β.  
Τα κύρια προβλήματα που αντιμετωπίζει η Τουρκία στις ορεινές περιοχές είναι οι μη σχεδιασμένοι αυθαίρετοι οικισμοί, η υπερβόσκηση, οι δασικές πυρκαγιές, ορισμένες παράνομες χρήσεις και σε μερικές περιοχές οι καταστροφές από έντομα.

#### Η.Π.Α.

Με βάση την τελευταία ενημέρωση του διαδικτύου (C.S.D., Agenda 21, 1<sup>η</sup> Απριλίου 1997) των σχετικών πληροφοριών της έκθεσης που παρουσιάστηκε στην πέμπτη σύνοδο της Επιτροπής για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη (C.S.D.) του Ο.Η.Ε., η πολιτική για τη βιώσιμη ανάπτυξη στις ορεινές περιοχές των Η.Π.Α. -όπως και στην περίπτωση της διαχείρισης της γης για το μεγαλύτερο μέρος των διαδικασιών λήψης αποφάσεων- είναι αποκεντρωμένη στο πολιτειακό και το τοπικό επίπεδο στα οποία εμπλέκονται και μεγάλοι φορείς.

Οι ομοσπονδιακές υπηρεσίες που είναι υπεύθυνες για τις σχετικές ομοσπονδιακές ορεινές περιφέρειες επιδιώκουν προσεγγίσεις οικοσυστημάτων στη διαχείριση της γης.

Στο πεδίο της σχετικής νομοθεσίας των Η.Π.Α. αναφέρεται μόνο ο Νόμος για την ανάπτυξη της περιφέρειας των Αππαλαχίων του 1965 με σκοπό να συμβάλει «στο χτίσιμο μιας καλύτερης οικονομίας και ποιότητας ζωής για τον πληθυσμό της ορεινής περιφέρειας των Αππαλαχίων», χωρίς να δίνει πληροφορίες για τις στρατηγικές, πολιτικές και τα σχέδια των διαδικασιών λήψης αποφάσεων στις οποίες συνεργάζονται ομοσπονδιακές, πολιτειακές και τοπικές κυβερνήσεις/αυτοδιοικήσεις.

Από το 1965, η ορεινή περιφέρεια των Αππαλαχίων η οποία εκτείνεται σε 13 πολιτείες χρηματοδοτήθηκε από την ομοσπονδιακή κυβέρνηση με 6,5 δις δολάρια για τη βελτίωση των δικτύων ύδρευσης και αποχέτευσης, για επαγγελματική κατάρτιση, για αντιμετώπιση του αναλφαβητισμού των ενηλίκων, για βελτίωση της προσπέλασης σε υπηρεσίες υγείας και την κατασκευή του συγκοινωνιακού δικτύου.

#### **Η Ευρωπαϊκή πολιτική για στήριξη της αγροτικής ανάπτυξης. Οι προβλέψεις της για τις ορεινές περιοχές.**

Η πολιτική ανάπτυξης των ορεινών περιοχών, αποτελεί τμήμα της κοινής πολιτικής αγροτικής ανάπτυξης στο πλαίσιο του Κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1257/1999 του Συμβουλίου της 17 Μαΐου 1999 «για τη στήριξη της αγροτικής ανάπτυξης από το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Προσανατολισμού και Εγγυήσεων (Ε.Γ.Τ.Π.Ε.)».

Για τη διατύπωσή της το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, έχοντας υπ' όψη του τη συνθήκη για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και ιδίως τα άρθρα 36 και 37, την πρόταση της Επιτροπής, τη γνώμη του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, τη γνώμη τη Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής, τη γνώμη της Επιτροπής των Περιφερειών και τη γνώμη του Ελεγκτικού Συνεδρίου συνεκτιμά με θετικό τρόπο:

«τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της γεωργικής δραστηριότητας που απορρέει από την κοινωνική δομή της γεωργίας και τις διαρθρωτικές και φυσικές ανισότητες μεταξύ των διαφόρων γεωργικών περιοχών», αλλά και τους στόχους και τις πρόνοιες των άρθρων 159, 158 και 160 της συνθήκης για την κοινή πολιτική οικονομικής και κοινωνικής συνοχής, ώστε τα μέτρα αγροτικής ανάπτυξης «να συμβάλουν στην πολιτική αυτή στις περιφέρειες που παρουσιάζουν αναπτυξιακή καθυστέρηση (στόχος 1) και στις περιφέρειες που αντιμετωπίζουν διαρθρωτικές δυσκολίες (στόχος 2) όπως αυτές ορίζονται στον κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 1260/1999 του Συμβουλίου, της 21.6.1999 περί των γενικών διατάξεων για τα διαρθρωτικά ταμεία». (Τα μέτρα για

την στήριξη της βελτίωσης των γεωργικών διαρθρώσεων είχαν ήδη εισαχθεί στην κοινή γεωργική πολιτική από το 1972.)

Εντάσσοντας όμως την ανάπτυξη στις ορεινές περιοχές στην μερικότητα της «αγροτικής ανάπτυξης» και μάλιστα στην προοπτική αναγκαστικής προσαρμογής της γεωργίας «σε νέες πραγματικότητες και περαιτέρω αλλαγές που αφορούν στην εξέλιξη των αγορών, την πολιτική των αγορών και τους κανόνες του εμπορίου, τη ζήτηση και τις προτιμήσεις των καταναλωτών καθώς και την επόμενη διεύρυνση της Κοινότητας», με στόχο ότι η πολιτική αγροτικής ανάπτυξης «θα πρέπει να αποσκοπεί στην αποκατάσταση και επαύξηση της ανταγωνιστικότητας των ορεινών περιοχών», ουσιαστικά την αναιρεί, στο βαθμό που η ιδιαιτερότητα των συγκεκριμένων συνθηκών της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής τους πραγματικότητας, (η οποία επιτείνεται δραματικά σε εξόχως ορεινές χώρες όπως η Ελλάδα), απαιτεί ριζικά διαφορετική και υποχρεωτικά, όπως θα δούμε στη συνέχεια, ολοκληρωμένη προσέγγιση.

Γιατί π.χ. οι εισαγωγικές εκτιμήσεις και οδηγίες του Κανονισμού 1257/1999:

- ότι «θα πρέπει να αποφεύγονται αδικαιολόγητες στρεβλώσεις του ανταγωνισμού που απορρέουν από μέτρα αγροτικής ανάπτυξης»,
- ότι «η στήριξη των μειονεκτικών περιοχών θα πρέπει να συμβάλει στη συνέχιση της χρήσης των γεωργικών γαιών, στη διαφύλαξη της υπαίθρου στη διατήρηση και προαγωγή αειφόρων καλλιεργητικών συστημάτων»,
- ότι «θα πρέπει να εξασφαλίζεται η βιωσιμότητα των επενδύσεων και η συμμετοχή των γεωργών στα οικονομικά οφέλη της δράσης που έχει αναληφθεί» και
- ότι «η ενίσχυση της δασοκομίας θα πρέπει να μη προκαλεί στρέβλωση του ανταγωνισμού και να μην έχει καμιά επίπτωση στην αγορά κ.λ.π.

είναι "ηλίου φαεινότερον" ότι δεν μπορούν να έχουν νόημα, στις συνεχώς εγκαταλειπόμενες από το ελάχιστο πλέον ενεργό δυναμικό τους ορεινές περιοχές, με τα εξαιρετικά μικρά διεσπαρμένα και μικρής έως μηδενικής γονιμότητας αγροτεμάχια των κατακερματισμένων και στην πλειονότητά τους εγκαταλειμμένων αγροτικών εκμεταλλεύσεων.

Αλλά και οι ειδικές αναφορές των επιμέρους άρθρων του Κανονισμού στις μειονεκτικές και ορεινές περιοχές περιορίζονται σε γενικότητες με μικρή έως μηδενική σημασία για τις περισσότερες π.χ. ορεινές περιοχές της Ελλάδας.

Με το πρώτο άρθρο του Κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1257/1999 (L 160 της 26.6.1999) με τον οποίο, όπως προαναφέρθηκε, θεσπίζεται το πλαίσιο της κοινοτικής στήριξης για την «αειφόρο αγροτική ανάπτυξη», προβλέπεται ότι τα μέτρα αγροτικής ανάπτυξης «ενσωματώνονται στα μέτρα για την προώθηση της ανάπτυξης και της διαρθρωτικής προσαρμογής των αναπτυξιακά καθυστερημένων περιφερειών και συνοδεύουν τα μέτρα για τη στήριξη της οικονομικής και κοινωνικής ανασυγκρότησης των περιφερειών που αντιμετωπίζουν διαρθρωτικές δυσκολίες».

Σύμφωνα με το δεύτερο άρθρο του Κανονισμού «η στήριξη της αγροτικής ανάπτυξης, η σχετική με τις γεωργικές δραστηριότητες και τη μετατροπή τους μπορεί να αφορά: τη βελτίωση των διαρθρώσεων των αγροτικών εκμεταλλεύσεων και των διαρθρώσεων μεταποίησης και εμπορίας γεωργικών προϊόντων, την αειφόρο ανάπτυξη των δασών, την διατήρηση και ενίσχυση ενός βιώσιμου κοινωνικού ιστού στις αγροτικές περιοχές, τη βελτίωση των όρων εργασίας και διαβίωσης, τη διαφύλαξη και προώθηση αειφόρου γεωργίας υψηλής φυσικής αξίας η οποία θα είναι συμβατή με τις περιβαλλοντικές απαιτήσεις, την εξάλειψη των ανισοτήτων και των προώθηση ίσων ευκαιριών για τους άνδρες και τις γυναίκες, ιδίως μέσω της στήριξης σχεδίων που προωθούνται και υλοποιούνται από γυναίκες» κ.λ.π.

Η «στήριξη επενδύσεων σε γεωργικές εκμεταλλεύσεις» με όρους επιχειρηματικής οικονομικής ανταγωνιστικότητας (άρθρο 4 του Κανονισμού) δεν μπορεί αντικειμενικά να έχει -εκτός οριακών περιπτώσεων (π.χ. περιοχή Μετσόβου)- εφαρμογή στις ορεινές περιοχές,

γιατί οι γεωλογικές, γεωμορφολογικές, δημογραφικές, κλιματολογικές κ.λ.π. συνθήκες τους δεν επιτρέπουν ούτε τη «μείωση του κόστους παραγωγής», ούτε τη βελτίωση και τον αναπροσανατολισμό της παραγωγής», ούτε «τη βελτίωση της ποιότητας», ούτε «τη διαφύλαξη και βελτίωση του φυσικού περιβάλλοντος των συνθηκών υγιεινής και του επιπέδου καλής διαβίωσης των ζώων», ούτε «την προώθηση της διαφοροποίησης των δραστηριοτήτων στην εκμετάλλευση».

Το άρθρο 5 του Κανονισμού ορίζει ότι «ενίσχυση για επενδύσεις παρέχεται σε γεωργικές εκμεταλλεύσεις των οποίων η οικονομική βιωσιμότητα μπορεί ν' αποδειχθεί». Άρα, αντικειμενικά στην πράξη, καμιά γεωργική εκμετάλλευση σε ορεινή περιοχή π.χ. της Ελλάδας δεν μπορεί να ενισχυθεί.

Αλλά και οι ενισχύσεις για τη διευκόλυνση των νέων γεωργών χορηγούνται (άρθρο 8) υπό προϋποθέσεις, η ουσιαστικότερη από τις οποίες –εφ' όσον βέβαια υποτεθεί ότι θα υπήρχε έστω και ένας νέος, πραγματικός γεωργός, (και όχι ψευδογεωργός «επενδυτής»), που θα επέλεγε να εγκατασταθεί σε μια ορεινή περιοχή- είναι, ότι η οικονομική βιωσιμότητα της γεωργικής του εκμετάλλευσης μπορεί ν' αποδειχθεί.

Με τον ίδιο τρόπο (άρθρο 10), η στήριξη της πρόωρης συνταξιοδότησης και αντικατάστασης ηλικιωμένων γεωργών, συναρτάται αμέσως και εμμέσως με την (αμφίβολη έως αδύνατη για τις ορεινές περιοχές) οικονομική βιωσιμότητα των γεωργικών εκμεταλλεύσεων που εναπομένουν.

Το άρθρο 13 του Κανονισμού για τις μειονεκτικές περιοχές και τις περιοχές που υπόκεινται σε περιβαλλοντικούς περιορισμούς στοχεύει στη στήριξή τους με την συμβολή «στην αντιστάθμιση υπέρ των περιοχών που παρουσιάζουν φυσικά μειονεκτήματα, στην διασφάλιση της συνέχισης της γεωργικής γης και με τον τρόπο αυτό, στη διατήρηση μιας βιώσιμης αγροτικής κοινότητας, στη διαφύλαξη του φυσικού χώρου, στη διατήρηση και προαγωγή αειφόρων συστημάτων εκμετάλλευσης που λαμβάνουν υπ' όψη τις περιβαλλοντικές απαιτήσεις κ.λ.π.».

Ως μειονεκτικές (άρθρο 17 του Κανονισμού), οι ορεινές περιοχές δικαιούνται «στήριξη της αγροτικής ανάπτυξής τους» (άρθρο 13 του Κανονισμού).

Με το άρθρο 14 του Κανονισμού, στους γεωργούς των μειονεκτικών, (άρα και των ορεινών), περιοχών, που καλλιεργούν μια ελάχιστη γεωργική έκταση που θα καθορισθεί, προβλέπεται ότι δυνητικά «μπορούν να χορηγούνται εξισωτικές αποζημιώσεις» ανά εκτάριο γεωργικών εκτάσεων εφ' όσον αναλαμβάνουν τη δέσμευση να συνεχίσουν τη γεωργική τους δραστηριότητα επί πέντε τουλάχιστον έτη από την πρώτη πληρωμή της εξισωτικής αποζημίωσης και χρησιμοποιούν συνήθεις καλές γεωργικές πρακτικές που συμβιβάζονται με τις απαιτήσεις για προστασία του περιβάλλοντος και τη διαφύλαξη του φυσικού χώρου, ιδίως πρακτικές «αειφορικής γεωργίας».

Τα άρθρα 5, 8, 10, 13 και 14 του Κανονισμού αν μελετηθούν προσεκτικά αφήνουν να διαφανεί ότι στις ορεινές περιοχές με τις πρόνοιες του Κανονισμού, αγροτική ανάπτυξη δεν μπορεί αντικειμενικά να επιτευχθεί.

Το μέλλον τους προδιαγράφεται φθίνον και ζοφερό. Οι οριακές, έτσι κι αλλιώς, αποζημιώσεις των ελάχιστων απομάχων υπερηλίκων αγροτών μονίμων κατοίκων τους, μέχρι και αυτοί να αποδημήσουν, δεν μπορεί σε καμιά περίπτωση να θεωρηθεί μέτρο ανάπτυξης, τουλάχιστον για τις καλά γνωστές σχετικές συνθήκες της Ελλάδας με τους 3344 συνολικά (σύμφωνα με την οδηγία 81/645/ΕΟΚ/της 25.2.1985) ορεινούς δήμους και κοινότητες.

Με το άρθρο 18, τέλος, του Κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1257/1999 του Συμβουλίου της 17<sup>ης</sup> Μαΐου 1999 «για τη στήριξη της αγροτικής ανάπτυξης από το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Προσανατολισμού και Εγγυήσεων (Ε.Γ.Τ.Π.Ε.) και για την τροποποίηση και κατάργηση ορισμένων κανονισμών» (Επίσημη εφημερίδα αριθ. L160 της 26.6.1999 σελ.80-101), ορίζονται ως ορεινές περιοχές «εκείνες που χαρακτηρίζονται από σημαντικό περιορισμό των δυνατοτήτων χρησιμοποίησης της γης και από σημαντική αύξηση του κόστους

εκμετάλλευσής της λόγω της ύπαρξης πολύ δυσχερών κλιματικών συνθηκών εξαιτίας του υψομέτρου με αποτέλεσμα να επιβραχύνεται σημαντικά η καλλιεργητική περίοδος, λόγω της παρουσίας σε χαμηλότερο υψόμετρο απότομων κλίσεων στο μεγαλύτερο τμήμα της περιοχής που καθιστούν αδύνατη τη χρήση μηχανημάτων ή απαιτούν τη χρήση πολύ δαπανηρού ειδικού εξοπλισμού, ή λόγω του συνδυασμού των δύο αυτών παραγόντων εάν το μειονέκτημα που προκύπτει από καθένα εξ αυτών λαμβανόμενο χωριστά είναι μικρότερης σημασίας υπό τον όρο ότι από το συνδυασμό αυτό προκύπτει ισοδύναμο μειονέκτημα. »

Ο ορθός, τεχνοκρατικά/γραφειοκρατικά, ορισμός των ορεινών περιοχών, περιορίζεται, (σε συμφωνία με την μερικότητα της αντίληψης για τη «βιώσιμη» ή «αιεφόρο» ανάπτυξη που κυριαρχεί μετά το 1987 στην Ευρώπη και τους διεθνείς οργανισμούς και που εξειδικεύεται και ως «αγροτική» στον Κανονισμό αυτό), στην μερικότητα της εκτίμησης ορισμένων φυσικών χαρακτηριστικών τους, αγνοώντας τις συνακόλουθες συνθήκες της κοινωνικοοικονομικής τους πραγματικότητας οι οποίες επιτείνουν τους αντικειμενικούς περιορισμούς τους.

Αναλυτική κριτική της πεμπτουσίας των σύγχρονων ευρωπαϊκών πολιτικών ανάπτυξης και των καταλυτικής σημασίας πυρηνικών διαστάσεων τους, δηλαδή της «βιωσιμότητας», της «αιεφορίας», της «αγοράς», της «ανταγωνιστικότητας» και της «επιχειρηματικότητας» έχει τεκμηριωθεί σε πολλές εργασίες (Ρόκος 1988, 1998, 2000, 2001) .

Έτσι, η θεωρία της Αξιοβίωτης Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης, (Ρόκος 1998) όπως αυτή πολυδιάστατα διαφορίζεται από τις συνήθειες «μερικές», ειδικές, και θεματικές/κλαδικές, προσεγγίσεις μορφές και θεωρίες της ανάπτυξης, θα τεκμηριωθεί στη συνέχεια σε ερευνητικό, επιστημονικό, οικονομικό, κοινωνικό, πολιτικό, τεχνικό/τεχνολογικό, πολιτισμικό και περιβαλλοντικό επίπεδο, ακόμη περισσότερο, για τις ιδιαίτερες έως και μοναδικές συνθήκες της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας των ορεινών περιοχών, όπως αυτές σχετίζονται αλληλεξαρτώνται και συστηματικά αλληλεπιδρούν στο χώρο και στο χρόνο με το ευρύτερο, το αστικό, το εθνικό έως και το πλανητικό περιβάλλον τους. Τα κυρίαρχα μοντέλα και οι πρακτικές της οικονομικά ανταγωνιστικής και «βιώσιμης» μαζικής, εντατικής και βαρύτατα ρυπαίνουσας παραγωγής και της αυξητικά άνισης και άδικης διανομής και υπερκατανάλωσης από τις πλούσιες τάξεις των αναπτυγμένων και των αναπτυσσομένων χωρών, που ισχύουν αλλά και εξακολουθούν να προωθούνται και στο πλαίσιο της διεθνούς προσπάθειας για «βιώσιμη ή αιεφόρο ανάπτυξη» έχουν υποστεί και υφίστανται κάθε μέρα και περισσότερο ουσιαστική και τεκμηριωμένη κριτική από όλο και περισσότερους επιστήμονες, ερευνητές και φωτισμένους πολιτικούς (Ρόκος 1998 και 2000, UNDP 1999, Muck et al 1999, Suchs 1992).

Αυτά τα μοντέλα και οι σχετικές πρακτικές, με βάση όσα προαναφέρθηκαν, δεν μπορούν κατά μείζονα λόγο να ισχύσουν, εξειδικευόμενα, στις ορεινές περιοχές, χωρίς να αναπαράγουν και σ'αυτές τις πιο ευάλωτες και κρίσιμες για την επιβίωση της ζωής στον πλανήτη μας περιοχές τα δεινά της καταστροφικής για τον άνθρωπο και το φυσικό και πολιτισμικό του περιβάλλον ανταγωνιστικής νεοφιλελεύθερης «ανάπτυξης».

Στη συνέχεια, με βάση τα παραπάνω, θα επιχειρηθεί η διατύπωση μιας εναλλακτικής και θεωρητικά και πρακτικά αξιόπιστης αλλά και ρεαλιστικής, ελπίζω, μεθοδολογίας προσέγγισης της ολοκληρωμένης ανάπτυξης στις ορεινές περιοχές.

### **Μεθοδολογία προσέγγισης της Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης στις ορεινές περιοχές**

Η αδιάσπαστη ενότητα και οι χαρακτηριστικές ιδιαιτερότητες στο χώρο και το χρόνο, της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας των ορεινών περιοχών και των πολυδιάστατων διαλεκτικών σχέσεων, αλληλεξαρτήσεων και αλληλεπιδράσεων, σε πλανητικό επίπεδο, τόσο μεταξύ τους, όσο και με τις ευρύτερες περιφέρειές τους αλλά και με τις μεγάλες αστικές συγκεντρώσεις, (και μάλιστα σε συνθήκες παγκοσμιοποίησης των αγορών και του ασύδοτου ανταγωνισμού τους), προϋποθέτει, απαιτεί και επιβάλλει μια



μεθοδολογία προσέγγισης και επίτευξης της Ολοκληρωμένης τους Ανάπτυξης (Ρόκος 1988, 2000, 2001) που να θεμελιώνεται:

στην εκ των ων ουκ άνευ ανάγκη διεπιστημονικότητα σε όλες τις φάσεις της διαδικασίας συλλογής των απαραίτητων ποιοτικών και μετρητικών στοιχείων και σύνταξης των αναγκαίων μελετών υποδομής της, (διερεύνηση, απογραφή, καταγραφή, απόδοση, χαρτογράφηση και συστηματική παρακολούθηση των μεγεθών, της κατάστασης, της ποιότητας και της μεταβολής των φυσικών και ανθρωπίνων διαθεσίμων τους),

στην διεπιστημονική, ακριβή, αξιόπιστη και ολιστική ανάλυση των συγκεκριμένων σχετικών στοιχείων, προτύπων και συνθηκών, αλλά και των πραγματικών δυνατοτήτων και των αντικειμενικών περιορισμών των ορεινών περιοχών καθώς και των σχέσεών τους με το άμεσο και ευρύτερο περιβάλλον τους,

στην δημιουργική αξιοποίηση των πραγματικών δυνατοτήτων των κατάλληλων νέων μεθόδων και τεχνικών και των τεχνολογιών αιχμής στη διαδικασία ανίχνευσης, χρήσης και ολοκληρωμένης αξιοποίησης των τοπικών φυσικών διαθεσίμων και μάλιστα από το κατάλληλα εκπαιδευμένο ανθρώπινο δυναμικό τους,

στο σεβασμό προς την προαιώνια εμπειρία των κατοίκων των ορεινών περιοχών να συμβιώνουν ειρηνικά και αρμονικά με το φυσικό τους περιβάλλον, μέσα στο οποίο και από το οποίο γέννησαν, διατήρησαν και ανέπτυξαν τους τοπικούς τους πολιτισμούς, τις παραδόσεις, την ντοπιολαλιά, τις ιερές δοξασίες και τις πνευματικές τους αναφορές, την πρωτογενή σοφία, τις γνώσεις, τις ευρηματικές τεχνικές και τις δεξιότητες, με τα οποία εξασφάλιζαν αυτή την ίδια τη ζωή τους, την υγεία, τη στέγη, αλλά και την παραγωγή των προς το ζην απαραίτητων,

στη δημιουργική και ισότιμη αλληλεπίδραση των επιστημόνων, ερευνητών, μελετητών αλλά και των σχετικών διεθνών οργανισμών και των αναπτυξιακών φορέων με τους κατοίκους των ορεινών περιοχών, τις τοπικές κοινωνίες και με όσους θα ήθελαν να επανεγκατασταθούν ή να εγκατασταθούν μόνιμα για πρώτη φορά σ' αυτές, για τον προσδιορισμό των αρχών και των αξιών και την επίτευξη της αναγκαίας συναντίληψης, για το τι πραγματικά είναι Αξιοβίωτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη (Ρόκος 1998, 2000) των ορεινών περιοχών, με αυτούς βασικούς μετόχους και πρωταγωνιστές, στη σωστή κλίμακα και με τα κατάλληλα, αρμονικά και συμβατά με το συγκεκριμένο φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον μεγέθη και ποιότητες.

Έτσι, τα απαραίτητα και αναγκαία βήματα για την Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη των ορεινών περιοχών πρέπει να είναι:

1. Η ακριβής διατύπωση των αρχών, των αξιών και των σκοπών, των δράσεων και των ενεργημάτων της, οι οποίες στις συγκεκριμένες συνθήκες τους, δεν μπορούν να βασίζονται στις «μερικές», κυρίως οικονομικές, θεματικές/κλαδικές αναπτυξιακές πολιτικές με θεμέλιο τον ανταγωνισμό και την επιχειρηματικότητα που προωθούν οι θεράποντες της φερόμενης ως «βιώσιμης» ή «αιφόρου» ανάπτυξης.

Βαρύνουσα γνώμη για αυτό το θεμελιακής σημασίας πρώτο βήμα πρέπει να έχουν οι κατάλληλοι φορείς των πρωτοβουλιών Αξιοβίωτης Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης της κάθε συγκεκριμένης ορεινής περιοχής.

Τέτοιοι φορείς δεν μπορούν να είναι παρά μόνο οι κάτοικοι της περιοχής αυτής, οι απόδημοί της και όσοι αποφασίζουν να εγκατασταθούν μόνιμα σ' αυτή, καθώς και οι συλλογικές / κοινωνικές οργανώσεις και ενώσεις τους και μάλιστα εφόσον συνειδητοποιούν την μοναδικότητα της αδιάσπαστης ενότητας της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής της πραγματικότητας (3), όπως αυτή διατηρήθηκε και αποτέλεσε δια μέσου του χρόνου το ειδοποιό χαρακτηριστικό της φύσης, της ποιότητας ζωής και του πολιτισμού της.

Συγκεκριμένα, φορείς πρωτοβουλιών Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης μιας ορεινής περιοχής προτείνεται να είναι ενώσεις προσώπων και φορέων του δημοσίου, του κοινωνικού και του ιδιωτικού τομέα, που με συστηματική και συνεχή συνεργασία και με τη σύμφωνη γνώμη των κατοίκων της, αποφασίζουν ελεύθερα και εθελοντικά να συμβάλουν στην Αξιοβίωτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξή της, παρέχοντας αφιλοκερδώς υπηρεσίες, στοιχεία, δεδομένα, χάρτες, πληροφορίες, προδιαγραφές, τεχνική βοήθεια και συμβουλές, με στόχο την ενεργοποίηση της κοινωνίας των τοπικών κοινοτήτων και του αποδήμου δυναμικού τους στην υπόλοιπη Ελλάδα και τη διασπορά στις σχετικές τους προσπάθειες.

Οι φορείς αυτοί δίνουν, με τη βούληση, την ενεργό συμμετοχή και την συγκεκριμένη ειδικότερη συμβολή τους, υπόσταση στην πολιτική διάσταση της Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης, μη περιμένοντας τα πάντα από μια κεντρική εξουσία, η οποία, στην καλύτερη περίπτωση εκπονεί -συνηθέστατα στο πλαίσιο σχετικών υπερεθνικών και/ή παγκοσμιοποιημένων προτύπων, προγραμμάτων και προδιαγραφών, (π.χ. Agenda 21 για τα βουνά του ΟΗΕ και σχετικές πλανητικές και ευρωπαϊκές πολιτικές «Βιώσιμης» Ανάπτυξης της Ευρωπαϊκής Ένωσης)- ειδικές κλαδικές/θεματικές πολιτικές εθνικής εμβέλειας, αγνοώντας τις ειδοποιούς διαφορές, τις πραγματικές δυνατότητες, τις ιδιαιτερότητες και τους περιορισμούς της κάθε ορεινής περιοχής, τα πραγματικά προβλήματά της και τις πραγματικές ανάγκες, προτεραιότητες και επιθυμίες των κατοίκων της.

Αντιλαμβάνονται οι φορείς αυτοί, καλύτερα από κάθε άλλον, τόσο τους λόγους και τις αιτίες που κράτησαν τους κατοίκους και τους προγόνους τους δεμένους για αιώνες με την άγρια ομορφιά αλλά και τις δυσκολίες των βουνών τους, όσο και τις συνθήκες που οδήγησαν πολλούς συμπατριώτες τους, με μαύρη καρδιά, να πάρουν το δρόμο της ξενητείας για να μπορέσουν, οι περισσότεροι, κάποτε, να κάνουν κάτι για την γενέθλια γη τους.

Οι μεγάλοι ευεργέτες του γένους δεν είναι τυχαίο ότι κατάγονται στη συντριπτική τους πλειοψηφία από ορεινές περιοχές.

## 2. Η δημιουργία των προϋποθέσεων συγκρότησης και αποτελεσματικής λειτουργίας των φορέων των πρωτοβουλιών Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης των ορεινών περιοχών.

Για να συγκροτηθούν και να λειτουργήσουν αποτελεσματικά οι φορείς αυτοί, προϋποτίθεται μια συστηματική και εξαντλητική προαπογραφή όλων των στοιχείων τα οποία αποδίδουν ποσοτικά και ποιοτικά, τόσο το ανθρώπινο δυναμικό που παραμένει στη συγκεκριμένη ορεινή περιοχή αλλά και εκείνο της διασποράς -το οποίο, «δυνάμει», είναι το μόνο που μπορεί να συμβάλει ουσιαστικά στο ξαναζωντάνεμά της και την Ολοκληρωμένη της Ανάπτυξη (Ρόκος 2001)- όσο και τις προφανείς δυνατότητες της φυσικής της πραγματικότητας.

Συγκεκριμένα, με τη βοήθεια των καθηγητών, των δασκάλων και των μαθητών των σχολείων της κάθε ορεινής περιοχής, μετά από σχετικό σεμινάριο αναπτυξιακής και περιβαλλοντικής εκπαίδευσης με το οποίο ειδικοί επιστήμονες καταγόμενοι -στην καλύτερη περίπτωση- απ' αυτή, θα εξηγήσουν και θα καθοδηγήσουν τις σχετικές διαδικασίες, θα οριοθετηθούν από κάθε μαθητή και για καθορισμένη έκταση, πάνω σε μεγεθύνσεις των πιο πρόσφατων διατιθέμενων αεροφωτογραφιών ή δορυφορικών τηλεπισκοπικών απεικονίσεων οι χρήσεις/καλύψεις γης και θα καταγραφούν όλα εκείνα τα πληροφοριακά στοιχεία τα οποία περιγράφουν τη φυσιογνωμία και την «ταυτότητά» της.

Ταυτόχρονα, με τη βοήθεια των τοπικών, των εθνικοτοπικών και των πολιτιστικών συλλόγων, σωματείων και των εφημερίδων των κατοίκων αλλά και των αποδήμων της συγκεκριμένης ορεινής περιοχής στην Ελλάδα και το εξωτερικό και τη συμπλήρωση ειδικών ερωτηματολογίων, θα πρέπει να καταγραφούν όλοι οι κάτοικοι και οι απόδημοί

της, με τις πλήρεις διευθύνσεις, την ηλικία, το επάγγελμα, την επιστημονική ειδικότητα, την εμπειρία και τις κύριες δραστηριότητές τους και να επισημανθούν οι πραγματικές δυνατότητές τους, εφ' όσον το επιθυμούν, να συμβάλουν με τις σκέψεις, τις ιδέες, τις προτάσεις αλλά και με την συγκεκριμένη πράξη τους, στη διαμόρφωση και υλοποίηση ενός σοβαρού, αξιόπιστου επιστημονικά, υπεύθυνου και συμμετοχικού σχεδίου Αξιοβίωτης Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης της ιδιαίτερης πατρίδας τους.

Την ανοιχτή πρόσκληση για εθελοντική συμμετοχή στον φορέα πρωτοβουλίας για την Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη της κάθε ορεινής περιοχής μπορεί να απευθύνει προς όλους τους δυνάμει ενδιαφερομένους, είτε μια φωτισμένη και δυναμική περιφερειακή, νομαρχιακή ή αυτοδιοικητική αρχή, είτε ένας σύλλογος ή μια ομοσπονδία συλλόγων επιστημόνων, κατοίκων, αποδήμων, επαγγελματιών ή καλλιτεχνών, είτε ακόμη ένα πανεπιστήμιο, ένα Τ.Ε.Ι., μια ενεργή ομάδα, ένωση ή πρωτοβουλία πολιτών, είτε τέλος μια συντονιστική επιτροπή των παραπάνω.

Όσο πιο αξιόπιστη, σοβαρή, υπεύθυνη και δυναμική είναι η ομάδα η οποία θα ξεκινήσει την προσπάθεια, τόσο περισσότερες πιθανότητες για την επιτυχία αυτού του «από τα κάτω» εγχειρήματος εξασφαλίζονται.

Η έξωθεν καλή μαρτυρία της ομάδας και ο εκ προοιμίου και εξ αντικειμένου αποκλεισμός χωριστικών αντιθέσεων και αντιπαραθέσεων τοπικιστικών, κομματικών και προσωπικών φιλοδοξιών και συμφερόντων, ο οποίος άλλωστε συνάδει με τις αρχές και τις αξίες της Αξιοβίωτης Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης (Ρόκος 2000, 2001), αποτελούν την εκ των ων ουκ άνευ εγγύηση για τη συστράτευση και την συνεργιστική, διεπιστημονική, ταυτόχρονα πολιτική, πολιτισμική, οικονομική, κοινωνική και τεχνική/τεχνολογική δράση τους.

Οι σχετικές εθελοντικές συλλογικές διαδικασίες συλλογής των απαιτούμενων προαπογραφικών στοιχείων σ' αυτή την προκαταρκτική συμμετοχική φάση ολοκληρωμένων αποδόσεων της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας της κάθε ορεινής περιοχής, θα καλλιεργήσουν και θα εμπεδώσουν τις αξίες κοινωνικής, ανυστερόβουλης, δημιουργικής και καθολικής προσφοράς των παιδιών της στην ιδιαίτερη πατρίδα τους, αλλά και θα τροφοδοτήσουν την στη συνέχεια συστηματική διεπιστημονική διαδικασία:

καθορισμού των ειδικότερων σκοπών της Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης της συγκεκριμένης ορεινής περιοχής,

συστηματικής διερεύνησης, απογραφής, χαρτογράφησης και παρακολούθησης, μ' άλλα λόγια των ολοκληρωμένων αποδόσεων της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας της ορεινής περιοχής,

διεξοδικής ανάλυσης των στοιχείων αυτών και των πολυδιάστατων σχέσεων, αλληλεξαρτήσεων, αλληλεπιδράσεων και των τάσεων μεταβολών τους δια μέσου του χρόνου,

διατύπωσης εναλλακτικών αναπτυξιακών μελλόντων της περιοχής,

αποτίμησης των εναλλακτικών σεναρίων ανάπτυξης, επιλογής του βέλτιστου σχετικού σχεδίου και διατύπωσης συγκεκριμένων αναπτυξιακών προγραμμάτων, εφαρμογής των προγραμμάτων και

ελέγχου και ανάδρασής τους (Ρόκος 1980).

3. Η έμπρακτη αποδοχή από το κράτος των πολυδιάστατων ιδιαιτεροτήτων της αδιάσπαστης ενότητας της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας των ορεινών περιοχών οι οποίες και προσδιορίζουν την αντικειμενικά ολοκληρωμένη φύση μιας πραγματικά αξιοβίωτης ανάπτυξής τους.

Το κράτος, στην κατεύθυνση αυτή, θα πρέπει πριν απ' όλα να έχει αντιληφθεί ότι οι θεσμοί, οι οργανωτικοδιοικητικές διαδικασίες, οι κανονισμοί, τα σχέδια και τα

προγράμματα «ανάπτυξης» σε εθνικό επίπεδο, (ευρωπαϊκά και εθνικά), δεν μπορούν αντικειμενικά να ισχύουν και στις ορεινές περιοχές.

Η ανταγωνιστικότητα, η επιχειρηματικότητα, τα δίκτυα οδικών και εμπορικών υποδομών, ο τεχνολογικός εκσυγχρονισμός και οι οικονομίες κλίμακας δεν έχουν κανένα νόημα και καμιά υλική βάση στις συγκεκριμένες τοπογραφικές, γεωλογικές, γεωμορφολογικές, κλιματολογικές, κοινωνικές, πολιτικές, πολιτισμικές και τεχνικές/τεχνολογικές συνθήκες και ιδιαιτερότητες των ορεινών περιοχών.

Και αφού το κράτος πεισθεί ότι οι σχετικές «μερικές» θεματικές/κλαδικές αναπτυξιακές ανταγωνιστικές πολιτικές του, στο πλαίσιο άλλωστε των κυρίαρχων σε πλανητικό πλέον επίπεδο νεοφιλελεύθερων πολιτικών της παγκοσμιοποίησης, μόνο καταστροφικές συνέπειες θα έχουν εφ' όσον εφαρμοσθούν και στις ιδιαίτερα ευαίσθητες ορεινές περιοχές (και βέβαια όχι μόνο γι' αυτές), θα πρέπει να συνδιαμορφώσει με τους φορείς πρωτοβουλιών για την Ολοκληρωμένη τους Ανάπτυξη το πλαίσιο των απαραίτητων σχετικών ολοκληρωμένων πολιτικών, προγραμμάτων και προδιαγραφών.

Γιατί, «αναπτυξιακές επενδύσεις» με αυστηρά ποσοτικούς οικονομικούς όρους, από επενδυτές ξένους προς την φυσιογνωμία, την ουσία, τα μεγέθη, την κλίμακα και την ήρεμη ή άγρια αρμονία των ορεινών περιοχών, για να είναι αντικειμενικά «βιώσιμες» και κερδοφόρες, θα υποχρεωθούν να βλάψουν και μακροπρόθεσμα να καταστρέψουν εκείνα τα φυσικά και πολιτισμικά «συγκριτικά πλεονεκτήματα» τα οποία τις «προκάλεσαν», τις «τεκμηρίωσαν» και τις «νομιμοποίησαν», υπογράφοντας ταυτόχρονα και την αυτοκαταστροφή τους.

Μια τυπική μεγάλη π.χ. ξενοδοχειακή μονάδα σε μια ορεινή περιοχή, η οποία με τα κριτήρια της σχετικής αγοράς θα πρέπει να εξασφαλίζει σύγχρονες λειτουργίες, ανέσεις και ευκολίες, που να ικανοποιούν τις ποσοτικές και ποιοτικές απαιτήσεις των τουριστών, μοιραία θα αποτελεί με το συνολικό της μέγεθος ξένο σώμα, (οσοδήποτε και αν επιχειρήσει να σεβασθεί εξωτερικά παραδοσιακά οικοδομικά συστήματα και κατασκευαστικά μέσα και υλικά), στο συγκεκριμένο φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον της περιοχής.

Το αναγκαίο υψηλής στάθμης εκπαιδευμένο της προσωπικό, συνηθέστατα εποχιακό, δεν θα μπορεί να προέρχεται από τους κατοίκους της περιοχής και οι ελάχιστες νέες θέσεις εργασίας που θα δημιουργηθούν θα αφορούν σε καθαρά υπηρετικές λειτουργίες.

Τα απαραίτητα για τέτοιου μεγέθους επένδυση έργα υποδομής, (οδικές προσβάσεις, χώροι στάθμευσης και αθλοπαιδιών, πισίνες κ.λ.π.) και τα παρεπόμενά τους, αναγκαστικά θα μεταβάλουν την γεωμορφολογική αρμονία της περιοχής, θα τραυματίσουν το φυσικό τοπίο, αλλά και την εύθραυστη γεωλογία της περιοχής ιδιαίτερα σε περιοχές μεγάλων κλίσεων, θα ενθαρρύνουν μεγαλύτερους κυκλοφοριακούς φόρτους, και θα συμβάλουν στην αποψίλωση των τοπικών δασών και την προοδευτική υποβάθμιση των εδαφών.

Τα μεγέθη της υπερκατανάλωσης φυσικών διαθεσίμων (π.χ. νερών) από τη λειτουργία μιας μεγάλης ξενοδοχειακής μονάδας, μπορεί να δημιουργήσουν αντίστοιχα σημαντικότερες ελλείψεις στην κανονική χρήση τους για ύδρευση και άρδευση από τον τοπικό πληθυσμό.

Η «επιτυχημένη» και «αποδοτική» λειτουργία μιας τέτοιας μονάδας η οποία αξιοποιεί τη γεινιάσή της π.χ. με ένα σύγχρονο χιονοδρομικό κέντρο, με ένα σημαντικό βιότοπο ή δρόμο, με περιοχές αξιόλογης ιστορικής, αρχαιολογικής, πολιτισμικής ή αισθητικής σημασίας κ.λ.π. και μάλιστα χωρίς να συνεισφέρει ουσιαστικά στην ολοκληρωμένη ανάπτυξη της περιοχής, είναι μοιραίο να ενθαρρύνει παρόμοιες ανταγωνιστικές επενδύσεις που μακροπρόθεσμα με τη σειρά τους θα επιβαρύνουν ποικιλότροπα την

ορεινή περιοχή, η οποία έτσι προοδευτικά θα χάσει την ελκυστικότητα της μοναδικότητάς της, με αυτονόητες δυσμενείς επιπτώσεις και γι' αυτές τις ίδιες.

Στην Ελλάδα υπάρχουν πολλά παραδείγματα που παρόμοιες επενδύσεις (και όχι μόνο σε ορεινές περιοχές), οι οποίες παρά την ενίσχυσή τους με δημόσιους πόρους μέσω της παροχής αναπτυξιακών κινήτρων και ευρωπαϊκούς πόρους μέσω ειδικών ανταγωνιστικών «αναπτυξιακών» προγραμμάτων, φθίνουν προοδευτικά και/ή χρεοκοπούν.

Έτσι, θα πρέπει να γίνει αποδεκτό ότι στις ορεινές περιοχές, δεν νοείται, δεν σχεδιάζεται, δεν προγραμματίζεται, δεν μελετάται και δεν χρηματοδοτείται από δημόσιους εθνικούς ή ευρωπαϊκούς πόρους, (αλλά και δεν εγκρίνεται οποιαδήποτε σχετική ιδιωτική επένδυση), κανένα τεχνικό ή αναπτυξιακό έργο του οποίου τα μεγέθη, η κλίμακα και οι ποιότητες αποκλίνουν, από τα μεγέθη και την κλίμακα οριζοντιογραφικά και υψομετρικά που προσδιορίζουν τη συγκεκριμένη γεωμορφολογική ιδιαιτερότητα και από τις ποιότητες που συνάδουν με τον πολιτισμό, την αισθητική και την αρμονία της κάθε ορεινής περιοχής.

Το «μικρό» που είναι όμορφο -και όχι μόνο κατά τον Σουμάχερ (1980)- αποτελεί το κύριο χαρακτηριστικό γνώρισμα των ορεινών περιοχών, στις οποίες τα μεγέθη, τα σχήματα, η κλίμακα και η σχέση με την περιβάλλουσα φυσική και πολιτισμική πραγματικότητα, τόσο των σπιτιών, των σχολείων, των εκκλησιών, των εργαστηρίων, όσο και των υποδομών και των λοιπών κατασκευών γενικότερα, διαμορφώθηκαν δια μέσου του χρόνου με βάση τις πραγματικές ανάγκες των κατοίκων και την προαιώνια διαδικασία αρμονικής ενσωμάτωσής τους στο μοναδικό φυσικό και πολιτισμικό τους ορεινό περιβάλλον και όχι με βάση τις πλασματικές ανάγκες των κυρίαρχων στις αστικές περιοχές «αναπτυξιακών» προτύπων υπερπαραγωγής και υπερκατανάλωσης.

4. Η ακριβής συστηματική και ολοκληρωμένη απογραφή, καταγραφή, διερεύνηση, απόδοση, χαρτογράφηση και παρακολούθηση δια μέσου του χρόνου, των φυσικών και των ανθρωπίνων διαθεσίμων της, ποσοτικά και ποιοτικά, καθώς και της κατάστασης, των δυνατοτήτων και των συγκεκριμένων περιορισμών τους, μ' άλλα λόγια οι Ολοκληρωμένες Αποδόσεις της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής της πραγματικότητας.

Είναι γενικά γνωστό, ότι οι ορεινές περιοχές του πλανήτη μας καλύπτουν περί το 25% της ηπειρωτικής φυσικής γήινης επιφάνειας και κατοικούν σ' αυτές πάνω από το 10% του πληθυσμού της γης.

Οι ορεινές περιοχές, γενικά, αποτελούν κιβωτούς βιοποικιλότητας, υδατικών, ενεργειακών, δασικών, αγροτικών και μεταλλευτικών διαθεσίμων, καθώς και φυσικής ομορφιάς και αναψυχής, όχι μόνο για τους κατοίκους των πλησιέστερων σ' αυτές ημιορεινών περιοχών που συγκεντρώνουν το 40% του πληθυσμού της γης, αλλά και για τους αγροτικούς και αστικούς πληθυσμούς των πεδινών της περιοχών.

Ταυτόχρονα, οι όλο και λιγότεροι δια μέσου του χρόνου κάτοικοί τους -στη συντριπτική πλειοψηφία τους- και ιδιαίτερα στις απροσπέλαστες ή δύσκολα προσπελάσιμες ορεινές περιοχές, λόγω

- του μεγάλου και ραγδαία εναλλασσόμενου τοπογραφικού αναγλύφου, (το οποίο συντελεί αναπόδραστα σε μια λιγότερο αποδοτική και οικονομικά περιθωριακή γεωργία),
- της διάβρωσης και υποβάθμισης των εδαφών,
- των κατολισθήσεων και της αναπόδραστης απώλειας γενετικής ποικιλότητας,
- των συχνών φυσικών καταστροφών,
- των βαρύτατων επιπτώσεων ακραίων καιρικών φαινομένων
- αλλά και των συνεπειών της πλανητικής πλέον κλίμακας κλιματικής μεταβολής,

πλήττονται από φτώχεια, ανεργία, σημαντικές ελλείψεις των δικτύων κοινωνικών υποδομών υγείας, υγιεινής και κοινής ωφέλειας και στην καλύτερη περίπτωση απλά επιβιώνουν.

Παρά την πλασματικότητα της περιγραφής της πραγματικότητας με δείκτες μέσω όρων, οι ορεινοί πληθυσμοί, οι οποίοι, εκτός των άλλων, ιστορικά διαφύλαξαν πολύτιμα για τη ζωή και το μέλλον της ανθρωπότητας και εύθραυστα οικοσυστήματα και είδη ζώων και φυτών, αλλά και σημαντικές φυτείες με προϊόντα ζωτικής σημασίας για ιατρικούς και φαρμακευτικούς σκοπούς, έχουν εξαιρετικά χαμηλό, αν όχι το χαμηλότερο, κατά κεφαλήν εισόδημα στον κόσμο.

Στην Ελλάδα, και όχι μόνο, οι παραγωγικές δραστηριότητες των κατοίκων των ορεινών περιοχών στην μεγάλη τους πλειοψηφία είναι εποχικές και στοχεύουν στην μερική κάλυψη των αναγκών διατροφής τους από την καλλιέργεια των μικρών και διεσπαρμένων αγροτεμαχίων, των μικρότερων από τον μέσο όρο σε επίπεδο χώρας αγροτικών τους εκμεταλλεύσεων.

Μεγάλο μέρος των κατοίκων τους μεταναστεύει ή στην καλύτερη περίπτωση μετακινείται εποχικά στις πλησιέστερες περιοχές και/ή στα αστικά κέντρα για ανεύρεση εργασίας και το βάρος των γεωργικών εργασιών παραμένει στις γυναίκες και τα παιδιά.

Αλλά και τα παιδιά χρειάζεται να μεταναστεύσουν, αναγκαστικά μαζί με τις μητέρες τους, στα πλησιέστερα αστικά κέντρα που διαθέτουν σχολεία, μια που η προοδευτική εγκατάλειψη των ορεινών περιοχών λόγω της φτώχειας και της ανεργίας από το ενεργό δυναμικό τους, συντελεί στο κλείσιμο ακόμα και των μονοθέσιων δημοτικών σχολείων, τα οποία άλλωστε με δυσκολία επιβίωναν τα τελευταία χρόνια.

Σε κάθε προσπάθεια όμως Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης μιας ορεινής περιοχής, οι νόμιμοι φορείς των σχετικών πρωτοβουλιών δεν φθάνει να θεμελιώνουν τις επιλογές τους μόνο στις παραπάνω γενικά παραδεκτές συνήθεις πραγματικότητες των ορεινών περιοχών, αγνοώντας τις συγκεκριμένες φυσικές και ανθρώπινες δυνάμεις και δυνατότητες που θα στηρίξουν, αλλά και τους περιορισμούς που θα δυσκολέψουν την προσπάθειά τους αυτή.

Έτσι, με τα πολύτιμα στοιχεία της προαπογραφής της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητάς τους ως χρήσιμο θεμέλιο, οι φορείς πρωτοβουλιών ανάπτυξης κάθε ορεινής περιοχής θα πρέπει να συγκροτήσουν την απαραίτητη ποιοτική και μετρητική υποδομή πληροφοριών για να διερευνήσουν και να αξιολογήσουν τα εναλλακτικά σενάρια Ολοκληρωμένης της Ανάπτυξης και να επιλέξουν απ' αυτά το βέλτιστο, με επαγγελματικών απαιτήσεων αξιοποίηση και των δυνατοτήτων της φωτοερμηνείας, της τηλεπισκόπησης και των ψηφιακών επεξεργασιών τηλεπισκοπικών απεικονίσεων σε περιβάλλον Γεωγραφικών Συστημάτων Πληροφοριών.

Για την συγκρότηση αυτής της θεμελιώδους για την Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη υποδομής και μάλιστα σε εθνικό επίπεδο, υπήρξαν αμέσως μετά τη δικτατορία συγκεκριμένες και σημαντικές όσο και επώδυνες προσπάθειες, αλλά και νομοθετικές πρωτοβουλίες, οι οποίες δεν έμελλε δυστυχώς να καρποφορήσουν.

Συγκεκριμένα το ιδρυτικό θεσμικό πλαίσιο της Ελλάδας για το Εθνικό Κτηματολόγιο (Ν.1647/86 ΦΕΚ Α, τ.141 της 19.9.1986), με βάση την σχετική μέχρι τότε βιβλιογραφία στην οποία θεμελιώθηκε (Ρόκος 1980α, 1980β), προέβλεπε διορατικά την ανάγκη συστηματικών δράσεων Ολοκληρωμένων Αποδόσεων της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας για ολόκληρη την επικράτεια από ένα δημόσιο φορέα, τον Οργανισμό Κτηματολογίου και Χαρτογραφίσεων Ελλάδος (Ο.Κ.Χ.Ε.), ως την απαραίτητη ακριβή, αξιόπιστη και ολοκληρωμένη υποδομή ποιοτικών και μετρητικών πληροφοριών σχεδιασμού και ανάπτυξης με μοναδιαία διοικητική αναφορά τον κάθε δήμο και την κάθε κοινότητα της χώρας.

Συγκεκριμένα, ο Νόμος 1647/86 «Οργανισμός Κτηματολογίου και Χαρτογραφήσεων Ελλάδας και άλλες σχετικές διατάξεις», στο Άρθρο 1 (Σύσταση-Σκοπός) διαλαμβάνει ότι «2. Σκοπός του Οργανισμού είναι η σύνταξη, τήρηση και ενημέρωση του ενιαίου αποδεικτικού κτηματολογίου της Ελλάδας, η γεωδαιτική κάλυψη και η χαρτογράφηση της Χώρας, η απογραφή και χαρτογράφηση των φυσικών διαθεσίμων της και η δημιουργία τράπεζας στοιχείων γης και περιβάλλοντος» κι ακόμη, ότι

«3. Στην αρμοδιότητα του Οργανισμού ανήκει:

- α) Η μέριμνα για τη σύνταξη βασικών και παράγωγων τοπογραφικών χαρτών της χώρας και τοπογραφικών διαγραμμάτων καθώς και η ενημέρωση, τήρηση και αναθεώρηση των χαρτών και διαγραμμάτων που συντάσσονται ή προϋπάρχουν και ο συντονισμός, η έγκριση και ο έλεγχος της εφαρμογής των κάθε είδους προγραμμάτων χαρτογραφήσεων και κτηματολογίου όλων των φορέων του δημόσιου τομέα, κατά το άρθρο 1 παρ. 6 του ν.1256/1982 (ΦΕΚ 65), όπως ισχύει.
- β) Ο προγραμματισμός και η εκτέλεση φωτογραμμετρικών εργασιών, από τη λήψη αεροφωτογραφιών έως και την τελική απόδοση για την κάλυψη των αναγκών του και των αναπτυξιακών προγραμμάτων των κρατικών υπηρεσιών, δημοσίων οργανισμών, νομικών προσώπων δημόσιου δικαίου και οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης και λοιπών φορέων του δημόσιου τομέα.
- γ) Η συνεργασία με τους αρμόδιους φορείς για τη σύνταξη, ενημέρωση και εκτύπωση θεματικών χαρτών.
- δ) Η σύνταξη, τήρηση και ενημέρωση του κτηματολογίου, η οργάνωση και τήρηση τράπεζας στοιχείων γης και περιβάλλοντος.
- ε) Η σύνταξη προδιαγραφών, κανονισμών και τιμολογίων σχετικών με τις εργασίες του.
- στ) Η ανάπτυξη της έρευνας και πληροφορικής σε θέματα σχετικά με το σκοπό του.
- ζ) Η εκτέλεση κάθε άλλης εργασίας που είναι απαραίτητη για την πραγματοποίηση της αποστολής του.»

Σήμερα, δέκα επτά χρόνια μετά την ψήφιση του Νόμου 1647/86 και είκοσι τρία μετά την υποβολή του ταυτόσημου πορίσματος της ομάδας εργασίας Εθνικού Κτηματολογίου που συνέστησε ο τότε Υπουργός Χωροταξίας Οικισμού και Περιβάλλοντος με την απόφασή του με αρ. 10563/2124 της 4.6.1980 και παρά την πρόβλεψη του Νόμου (άρθρα 5,6 και 7) για την μεταφορά προσωπικού, εξοπλισμού και πόρων από όλες τις σχετικές Υπηρεσίες του Υ.Π.Ε.Χ.Ω.Δ.Ε. αλλά και των άλλων υπουργείων και για την σύνταξη μελετών Ολοκληρωμένων Αποδόσεων για όλη την Ελλάδα (Ρόκος 1980α), συνεχίζουν να εξελίσσονται παράλληλα, ίδιες ή παρόμοιες εργασίες Χαρτογραφήσεων και Κτηματολογίου από διάφορα Υπουργεία, τα οποία προωθούν «μητρώα» Δασικά, Ελαιοκομικά, Αμπελουργικά, Σιτηρών, Εσπεριδοειδών κ.λ.π. ως δήθεν ειδικά «κτηματολόγια», διασπαθίζοντας στην πράξη πολύτιμους εθνικούς και ευρωπαϊκούς πόρους, ενώ καμμία απολύτως πρόοδος δεν έχει πραγματοποιηθεί στα πεδία «της απογραφής και χαρτογράφησης των φυσικών διαθεσίμων» της χώρας «της δημιουργίας τράπεζας στοιχείων γης και περιβάλλοντος» και της «κάλυψης των αναγκών των αναπτυξιακών προγραμμάτων των κρατικών υπηρεσιών των δημοσίων οργανισμών, των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου, των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης και των λοιπών φορέων του δημόσιου τομέα».

Έτσι, σήμερα, προκύπτει αντικειμενικά η ανάγκη σύνταξης Ολοκληρωμένων Αποδόσεων της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής της πραγματικότητας, ως υποδομής για την Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη κάθε συγκεκριμένης ορεινής περιοχής, (όπως αυτή ορίζεται από την Ε.Σ.Υ.Ε., αλλά και με βάση τους πολλούς σχετικούς ορισμούς διεθνών οργανισμών και ειδικών ερευνητών), με παράλληλη, για λόγους οικονομίας, αξιοποίηση όλων των τυχόν υπαρχόντων αξιόπιστων σχετικών μετρητικών και ποιοτικών στοιχείων για το φυσικό και το κοινωνικοοικονομικό της περιβάλλον.

Για τις Ολοκληρωμένες Αποδόσεις των φυσικών διαθεσίμων της κάθε ορεινής περιοχής απαιτούνται:

- τοπογραφικοί χάρτες κλίμακας 1:250.000, 1:100.000, 1:50.000 οι οποίοι διατίθενται από την Εθνική Στατιστική Υπηρεσία ή την Γεωγραφική Υπηρεσία Στρατού και κατάλληλοι λεπτομερέστεροι χάρτες 1:10.000, 1:5.000, 1:2.000, 1:1.000 και 1:500 κατά περίπτωση (αγροτικές, γεωργικές περιοχές και οικισμοί αντίστοιχα), αλλά και σχετικά ψηφιακά υψομετρικά δεδομένα από τα οποία μπορούν να παραχθούν χάρτες κλίσεων και εκθέσεων και ψηφιακά μοντέλα εδάφους (Ψ.Μ.Ε.),
- γεωλογικοί, υδρογεωλογικοί, γεωμορφολογικοί, γεωτεκτονικοί χάρτες και χάρτες υδατικών, ενεργειακών, μεταλλευτικών και εδαφολογικών διαθεσίμων, οι οποίοι διατίθενται από το Ινστιτούτο Γεωλογικών και Μεταλλευτικών Ερευνών ή το Ίδρυμα Αγροτικής Έρευνας αντίστοιχα, σε κλίμακες 1:200.000 έως και 1:50.000 (ή και μεγαλύτερες για περιοχές ειδικού σχετικού ενδιαφέροντος, καθώς και σχετικές μελέτες και έρευνες για τις περιοχές οι οποίες δεν έχουν ακόμη χαρτογραφηθεί,
- χάρτες χρήσεων γης και λοιποί θεματικοί χάρτες (δασικοί, βιοκλιματικοί, χάρτες μικροκλιμάτων, ειδών φυσικής βλάστησης, καλλιέργειών, βοσκοτόπων, κ.λ.π.) σε κλίμακες 1:50.000 και μεγαλύτερες κατά περίπτωση, καθώς και σχετικές μελέτες και έρευνες,
- κτηματολογικά δεδομένα τα οποία θα διατίθενται από την εταιρεία του Δημοσίου Κτηματολόγιο Α.Ε. υπό μορφή η οποία να μη δημιουργεί εμπλοκές σχετικά με την ανάγκη προστασίας προσωπικών δεδομένων (π.χ. ιδιωτικές ιδιοκτησίες, κοινοτικές βοσκές, ιδιοκτησίες του δημοσίου, δημόσια και ιδιωτικά δάση κ.λ.π.),
- στατιστικά στοιχεία για το κλίμα, τα επιφανειακά και τα υπόγεια υδατικά διαθέσιμα και την ποιότητα και την κατάστασή τους (καθαρότητα, καταλληλότητα, ρύπανση, μόλυνση κ.λ.π.),
- δορυφορικές τηλεπισκοπικές απεικονίσεις Landsat, Spot, Ikonos, Quickbird κ.λ.π. Διαχωριστικών Δυνατοτήτων/Διακριτικών Ικανοτήτων (spatial resolution) 30m-0,6m, και στερεοζεύγη αεροφωτογραφιών διαφόρων φωτογαλακτωμάτων (συμβατικές ασπρόμαυρες, έγχρωμες, ψευδέγχρωμες), διαφορετικών κλιμάκων (για να εξασφαλίζεται η γενική εποπτεία του «όλου» αλλά και η ακριβής θεώρηση του «μέρους») και διαφορετικών χρονολογιών και εποχών λήψης (για την μελέτη των διαχρονικών και διεποχικών μεταβολών και εξελίξεων των στοιχείων τα οποία συγκροτούν την φυσική και την κοινωνικοοικονομική πραγματικότητα της περιοχής). Τα παραπάνω τηλεπισκοπικά δεδομένα σε αναλογική μορφή διατίθενται στο εμπόριο, αλλά θα μπορούσαν υπό προϋποθέσεις ν' αποκτηθούν και από δημόσιους ειδικούς φορείς, όπως το Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε., η Γ.Υ.Σ., το Υπουργείο Γεωργίας, το Εθνικό Αστεροσκοπείο, το Ε.Μ.Πολυτεχνείο και τα Πανεπιστήμια της χώρας, το Εθνικό Ίδρυμα Αγροτικών Ερευνών, το Εθνικό Κέντρο Θαλασσιών Ερευνών κ.λ.π., οι οποίοι θα μπορούσαν, εκτιμώντας τη σημασία της συμβολής τους αυτής, να βοηθήσουν ως χορηγοί τους φορείς πρωτοβουλιών Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης των ορεινών περιοχών στη δημιουργία των απαραίτητων βάσεων γνώσης και των πληροφοριακών συστημάτων γης, ανάπτυξης και περιβάλλοντος,
- βιβλιογραφικά στοιχεία και στοιχεία ερευνών και μελετών για την βιοποικιλότητα, τα οικοσυστήματα, την χλωρίδα και την πανίδα της περιοχής, τα φυσικά τοπία, τις προστατευόμενες περιοχές, τους βιοτόπους, τους δρυμούς και τα αισθητικά δάση της κ.λ.π.

Οι φορείς πρωτοβουλιών Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης των ορεινών περιοχών με τη συμβολή των επιστημονικών, εκπαιδευτικών, ερευνητικών και μελετητικών φορέων που δραστηριοποιούνται σ' αυτές, μπορούν να αξιοποιήσουν με κατάλληλες μεθόδους και τεχνικές (φωτοερμηνευτικές-τηλεπισκοπικές αναλύσεις και ερμηνείες, ψηφιακές



επεξεργασίες τηλεπισκοπικών απεικονίσεων της κάθε ορεινής περιοχής σε περιβάλλον Γεωγραφικού Συστήματος Πληροφοριών, φωτογραμμετρικές, γεωλογικές, δασολογικές, εδαφολογικές μελέτες κ.λ.π.) το σύνολο των ποιοτικών και μετρητικών πληροφοριών των λεπτομερειακών πλέον Ολοκληρωμένων Αποδόσεων της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής τους πραγματικότητας και να προχωρήσουν έτσι, αξιοποιώντας και τις δυνατότητες χρηματοδοτήσεων από εθνικούς και ευρωπαϊκούς πόρους, για να τεκμηριώσουν και να υλοποιήσουν επιτυχή προγράμματα Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης και συγκεκριμένες σχετικές πολιτικές.

### **Παραδείγματα συγκεκριμένων πολιτικών Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης Ορεινών Περιοχών.**

#### **Ο Ολοκληρωμένος Αναδασμός.**

Μια ολοκληρωμένη πολιτική γης, περιβάλλοντος και ανάπτυξης στις ορεινές περιοχές οφείλει να αξιοποιεί τις πολυδιάστατες δυνατότητες του ολοκληρωμένου αναδασμού.

Ο ολοκληρωμένος αναδασμός (Ρόκος 1981), μπορεί να διευρύνει ουσιαστικά και αποτελεσματικά τις τυπικές δυνατότητες του παραδοσιακού αναδασμού, ο οποίος ιδιαίτερα στις ορεινές περιοχές, με προοδευτικά φθίνοντα και γηρασμένο πληθυσμό, στερείται έννοιας, στο βαθμό που η εκούσια ή ακούσια συνένωση και μεγέθυνση των αγροτικών ιδιοκτησιών για βελτιστοποίηση της παραγωγής, χωρίς το απαραίτητο ανθρώπινο αγροτικό (και όχι μόνο) δυναμικό, παραμένει γράμμα κενό περιεχομένου.

Οι συγκεκριμένες ιδιαιτερότητες της αδιάσπαστης ενότητας της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας στις ορεινές περιοχές, όπως π.χ. ο υπερβολικός και συνεχώς επιτεινόμενος κατακερματισμός των αγροτικών εκμεταλλεύσεων και η αναγκαστική διασπορά των προκυπτουσών εξαιρετικά μικρών, μοναδιαίων ιδιοκτησιών / χρήσεων / εκμεταλλεύσεων γης (Μ.Ι.Χ.Ε.Γ.), ως συνέπεια, όχι μόνο του έντονου και ραγδαία εναλλασσόμενου τοπογραφικού αναγλύφου και της ιδιότυπα «σοσιαλιστικής ισοκατανομής» τους από γενιά σε γενιά μέσω κληρονομιών και γονικών παροχών, (και όχι μόνο στους μόνιμους κατοίκους τους αγρότες, αλλά και στους κατιόντες που ζουν και εργάζονται στις πόλεις και στο εξωτερικό), αλλά και του επιβιώνοντος ακόμη θεσμού της προίκας κ.λ.π., επιβάλλουν μια ριζικά διαφορετική αντίληψη για τη φύση, το αντικείμενο και τη λειτουργία του αναδασμού, ως αξιόπιστου θεμελίου Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης των ορεινών περιοχών.

Έτσι, ο ολοκληρωμένος αναδασμός στις ορεινές περιοχές αντιλαμβάνεται ολιστικά και διεπιστημονικά το συνολικό πρόβλημα στο οποίο θα πρέπει να δοθεί λύση και το οποίο αφορά, όχι μόνο στην υπό αναδασμό αγροτική γη αλλά και -το σημαντικότερο- στο σύνολο των περιβαλλοντικά ευαίσθητων, κλιματικά ευάλωτων, γεωλογικά «εύθραυστων», εδαφολογικά κρίσιμων, γεωμορφολογικά ασυνεχών, ραγδαία μεταβαλλόμενων υψομετρικά, υπολοίπων και πιο απομακρυσμένων και δυσπρόσιτων εκτάσεων τους, οι οποίες πέραν της φυσικής ομορφιάς τους, των παραδοσιακών κτισμάτων και των γνωστών φυσικών τους πόρων, «δυνάμει», (εφ' όσον «ερευνηθούν» κατάλληλα) μπορούν ν' αποκαλύψουν και άλλες πολυδιάστατες φυσικές και πολιτισμικές δυνατότητες αξιοποίησης από τους φορείς πρωτοβουλιών Ολοκληρωμένης τους Ανάπτυξης.

Γιατί εξαιρετικής σημασίας παράμετροι του προβλήματος είναι, τόσο η ανάγκη επανάκαμψης και/ή προσέλκυσης νέου και όχι μόνο αγροτικού δυναμικού, όσο και η θεμελιώδης διαπίστωση και πεποίθηση, ότι η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη των ορεινών περιοχών δεν μπορεί να βασίζεται μόνο ή κυρίως στον αντικειμενικά σημαντικό πρωτογενή τομέα της αγροτικής παραγωγής (και μάλιστα με την μονοδιάστατη οικονομική προσέγγιση και επιδίωξη εξασφάλισης της οριακής «επιβίωσης» των κυριότατα αγροτών λιγιστών μόνιμων κατοίκων στις ορεινές περιοχές) αλλά και στην βέλτιστη αξιοποίηση όλων των φυσικών και πολιτισμικών διαθεσίμων τους, με στόχο την ολοκληρωμένη και αξιοβίωτη ζωή, τόσο για τους παλιούς όσο και για τους νέους κατοίκους τους.

Για να σχεδιασθεί, να μελετηθεί, να προγραμματισθεί και να υλοποιηθεί ένας ολοκληρωμένος αναδασμός σε μια ορεινή περιοχή προαπαιτούνται οι ολοκληρωμένες αποδόσεις των στοιχείων που συγκροτούν τη συγκεκριμένη φυσική και την κοινωνικοοικονομική πραγματικότητά της, αλλά και τις πολυδιάστατες σχέσεις, αλληλεξαρτήσεις και αλληλεπιδράσεις τους δια μέσου του χρόνου με το ευρύτερο περιβάλλον τους (Ρόκος 1980β). Υποκείμενα του ολοκληρωμένου αναδασμού στο πλαίσιο των αρχών αρμονικής συνεργασίας του ιδιωτικού, του κοινωνικού και του δημόσιου τομέα μπορούν να είναι:

- ενεργοί αγρότες, μόνιμοι κάτοικοι μιας συγκεκριμένης περιοχής οι οποίοι συνεισφέρουν τη γη, τον εξοπλισμό και την προσωπική τους εργασία,
- απόμαχοι αγρότες, μόνιμοι κάτοικοι, οι οποίοι συνεισφέρουν τη γη και τον τυχόν εξοπλισμό τους,
- απόδημοι, περιστασιακοί κάτοικοι του χωριού, οι οποίοι συνεισφέρουν τη γη τους και/ή τα εγκαταλειμμένα σπίτια στα οποία δεν κατοικούν,
- νέοι ακτήμονες αγρότες, οι οποίοι συνεισφέρουν την προσωπική τους εργασία,
- νέοι ακτήμονες επιστήμονες, τεχνικοί και επαγγελματίες με καταγωγή απ' την συγκεκριμένη περιοχή, οι οποίοι επιλέγουν με βάση τα πορίσματα των Ολοκληρωμένων Αποδόσεων της πραγματικότητας της συγκεκριμένης ορεινής περιοχής να εγκατασταθούν σ' αυτή, ή στην ευρύτερη περιφέρειά της συνεισφέροντας την επιστημονική τους γνώση, τις δεξιότητες και την εργασία τους για τη σύνταξη αξιόπιστων και συμβατών με τις αρχές, τις αξίες και τις απαιτήσεις της Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης (Ρόκος 2001) σε περιβαλλοντικό και πολιτισμικό επίπεδο, επενδυτικών σχεδίων, μελετών, προγραμμάτων και εφαρμογών,
- η τοπική αυτοδιοίκηση η οποία θα συνεισφέρει, την με χωροταξικούς, περιβαλλοντικούς και αναπτυξιακούς όρους και προϋποθέσεις κοινή χρήση και αξιοποίηση κοινοτικών εκτάσεων της ορεινής περιοχής,
- το δημόσιο, εκπροσωπούμενο από την Γενική Γραμματεία της Περιφέρειας, το οποίο θα επιτρέψει την σύμφωνη με το υφιστάμενο θεσμικό πλαίσιο και τις αρχές της Αξιοβίωτης Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης, χρήση, διαχείριση και αξιοποίηση των δημοσίων γαιών της περιοχής.

Η συνεισφορά,

σε γη (ανάλογα με την έκταση, την ποιότητα, τις εναλλακτικές δυνατότητες χρήσης της, τη μορφολογία, την παραγωγικότητά της κ.λ.π.),

σε κτίσματα (ανάλογα με την παραδοσιακή αρχιτεκτονική τους ποιότητα, την κατάστασή τους και την αντικειμενική τους δυνατότητα ν' αξιοποιηθούν για συμβατές με τα μεγέθη και την αισθητική της ορεινής περιοχής κατοικίες φιλοξενίας επισκεπτών),

σε εξοπλισμό (ανάλογα με τον αριθμό, το είδος, την ιπποδύναμη, την δυναμικότητα, την ποιότητα, την απόδοση των μηχανημάτων κ.λ.π.),

σε προσωπική εργασία (ανάλογα με τις ανθρωπόωρες και λογικές συμβατικές τιμές μονάδος του αντίστοιχου έργου),

σε χρήση κοινοτικών εκτάσεων και δημοσίων γαιών, καθώς και

σε κεφάλαιο κίνησης,

αποτιμάται με αντικειμενικά και προσυμφωνημένα κριτήρια, από τα υποκείμενα και τους φορείς του ολοκληρωμένου αναδασμού και συγκροτεί τον καταστατικό χάρτη των ποσοστών συμμετοχής αλλά και ευθύνης τους στα αποτελέσματα λειτουργίας του.

Για λόγους αποφυγής χρονοβόρων γραφειοκρατικών αγκυλώσεων, αλλά και υπέρβασης, τόσο της κυρίαρχης παθητικής κρατοκεντρικής αντίληψης για την ανάπτυξη, όσο και του ιδεολογήματος της μονοδιάστατης ανταγωνιστικής και γι' αυτό α-νόητης, ιδιαίτερα για τις ορεινές περιοχές, «βιώσιμης» ή «αιεφόρου» κλαδικής/θεματικής ανάπτυξης, η ένωση των ελευθέρως και με τη βούλησή τους συμμετεχόντων στον ολοκληρωμένο αναδασμό παραγωγών υπό μορφή συνεταιρισμού, συνάπτει σχετική προγραμματική σύμβαση με τον

οργανισμό τοπικής αυτοδιοίκησης και την Γενική Γραμματεία της Περιφέρειας στα όρια των οποίων βρίσκεται η συγκεκριμένη ορεινή περιοχή.

Η προγραμματική σύμβαση περιλαμβάνει και περιγράφει αναλυτικά και συγκεκριμένα το αντικείμενο, τους σκοπούς, τις δράσεις, τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των συμβαλλομένων μερών στην κατεύθυνση επιδίωξης της Ολοκληρωμένης, ταυτόχρονα οικονομικής, κοινωνικής, πολιτικής, πολιτισμικής και τεχνικής/τεχνολογικής Ανάπτυξης της συγκεκριμένης ορεινής περιοχής, η οποία θα τελείται με σεβασμό και σε διαλεκτική αρμονία με τον άνθρωπο και το φυσικό και πολιτισμικό του περιβάλλον (Ρόκος 2000) και θα συνεπάγεται τη συγκρότηση των απαραίτητων όρων και προϋποθέσεων για αξιοβίωτη ζωή και συνεπώς για το ξαναζωτάνεμά της.

Όσο δύσκολο και ουτοπικό αν φαίνεται το συμμετοχικό, «εξ ιδίων», από τα κάτω, εγχείρημα του ολοκληρωμένου αναδασμού ως εργαλείου και οχήματος για την Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη των ορεινών περιοχών, θα πρέπει να κατανοηθεί ότι είναι η μόνη λύση για να μη τις εγκαταλείψουν και οι λίγοι εναπομείναντες κάτοικοί τους, οι οποίοι αντιλαμβάνονται πολύ καλύτερα την συγκεκριμένη πραγματικότητά τους, απ' όλους όσους στην Ευρωπαϊκή Ένωση ή στα Υπουργεία των Εθνικών Κυβερνήσεων με τις ειδικές, μερικές θεματικές/κλαδικές, συχνότατα αντιφατικές και απολύτως ασυντόνιστες «αναπτυξιακές» πολιτικές, ενταφιάζουν επί χάρτου τη ζωή των ορεινών περιοχών σε σχέδια αβίωτων ανταγωνιστικών «βιωσιμότητων».

Στο βαθμό που η γεωργία, η δασοπονία, η κτηνοτροφία και τα φυσικά διαθέσιμα γενικότερα (νερά, μεταλλεύματα, ορυκτά, δάση, βοσκές κ.λ.π.), καθώς και ο σχετικός με την παράδοση, τον πολιτισμό, την ποιότητα ζωής και το φυσικό περιβάλλον φιλοξενιακός και όχι μαζικός τουρισμός μιας ορεινής περιοχής, συγκροτούν βασικές δυνατότητες ολοκληρωμένης ανάπτυξής της, ή συγκεκριμένη μετρητική και ποιοτική χωρική τους αναφορά σε σχέση με τις εξαιρετικά μικρές, έντονου και ραγδαία εναλλασσόμενου αναγλύφου και διεσπαρμένες μοναδιαίες ιδιοκτησίες/χρήσεις/εκμεταλλεύσεις γης που ανήκουν σε ιδιώτες, στην τοπική αυτοδιοίκηση και σε φορείς του δημοσίου, αποτελεί την απαραίτητη υποδομή για τον ολοκληρωμένο αναδασμό, ο οποίος έτσι συνιστά μια αντικειμενικά ιδιαίτερης βαρύτητας ολιστική και θεμελιακής σημασίας πολιτική γης, περιβάλλοντος και ανάπτυξης για τις ορεινές περιοχές.

Γιατί οι μεμονωμένες και μονοδιάστατες τομεακές «ανταγωνιστικές» (σύμφωνα με την κυρίαρχη ευρωπαϊκή ιδεολογία) και «μερικές» αναπτυξιακές πολιτικές π.χ. στα πεδία της γεωργίας, της κτηνοτροφίας, της δασοκομίας, του τουρισμού, της εξόρυξης μεταλλευμάτων κ.λ.π., οσοδήποτε ως «βιώσιμες», «αειφόρες» «συμπληρωματικές» ή και «ολοκληρωμένες» εξαγγέλλονται ή/και επιχειρείται να εφαρμοσθούν στις ορεινές περιοχές, λόγω της ιδιαιτερότητας, των αντικειμενικών δυσχερειών και των οξύτατων προβλημάτων τα οποία συνεπάγονται τα στοιχεία και τα χαρακτηριστικά της συγκεκριμένης αδιάσπαστης ενότητας της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής τους πραγματικότητας, δεν μπορούν αντικειμενικά σε καμμία περίπτωση να συγκροτήσουν τις απαραίτητες προϋποθέσεις, για να σταματήσει η εγκατάλειψή τους από τους ήδη λίγους κατοίκους τους και πολύ περισσότερο για την επανάκαμψη των αποδήμων και την προσέλκυση νέων, οι οποίοι θα πείθονταν απ' αυτές για ν' αποτελέσουν ενεργά υποκείμενα ανάπτυξης των ορεινών περιοχών.

Έτσι, στις συγκεκριμένες συνθήκες της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας των ορεινών περιοχών δεν μπορεί αντικειμενικά να είναι αξιόπιστο και στερείται στην πράξη αλλά και στη θεωρία νοήματος, ένα σχέδιο ή μια στρατηγική π.χ. μόνο «γεωργικής», ή μόνο «αγροτικής» ανάπτυξης που θα διατυπώνονταν από το Υπουργείο Γεωργίας με την μηχανιστική μεταφορά ανταγωνιστικών ευχολογίων «προώθησης της παραγωγής, μεταποίησης και εμπορίας προϊόντων υψηλής ποιότητας», «αξιοποίησης των δυνατοτήτων των νέων τεχνολογιών», «ανάπτυξης της επιχειρηματικότητας των αγροτών» κ.λ.π.

Συνεπώς, ένας παραδοσιακός αναδασμός στις ορεινές περιοχές, έχοντας από τη φύση του τον αποκλειστικό χαρακτήρα συμβολής στη βελτίωση της απόδοσης των μεγεθυμένων, θεωρητικά (μετά απ' αυτόν), αγροτικών εκμεταλλεύσεων, δεν μπορεί στην πράξη να έχει νόημα, εφ' όσον θα περιορίζεται στη μονοδιάστατη «αναπτυξιακή» σχέση του γηρασμένου φτωχού αγρότη με τα και πάλι πολλά μικρά και διεσπαρμένα, χαμηλής παραγωγικότητας αγροτεμάχια, της έτσι κι αλλιώς μικρής αγροτικής του εκμετάλλευσης, που θα παραμείνουν και μετά τον αναδασμό, λόγω των αντικειμενικών γεωμορφολογικών, γεωλογικών και εδαφολογικών περιορισμών και των κοινωνικών συνθηκών και παραδόσεων.

Αντίθετα, ο ολοκληρωμένος αναδασμός αντιμετωπίζει την ιδιωτική, την κοινοτική και τη δημόσια γη των ορεινών περιοχών ως ολότητα όλων των «δυνάμει» φυσικών και ανθρωπίνων διαθεσίμων (και δυνατοτήτων) τους, τα οποία μπορούν ν' αξιοποιηθούν δυναμικά και αποδοτικά μόνο μέσα από μια ολιστική πολιτική Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης, που θα είναι αξιοβίωτη στο βαθμό που θα ζωντανεύει εκτός από τις φυσικές, και τις ανθρώπινες δυνάμεις και δυνατότητες όλων όσων αποφασίσουν εθελοντικά και συνεργιστικά να συμμετάσχουν σ' ένα τέτοιο ελπιδοφόρο πείραμα.

Ιδιαίτερα στις ορεινές περιοχές, επιβεβαιώνεται ότι η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη ως «διαλεχτική και διεπιστημονική ολοκλήρωση των πραγματικών δυνάμεων και δυνατοτήτων της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας» (Ρόκος 1980), αποτελεί την μόνη, οσοδήποτε δύσκολη και αντισυμβατική, σε σχέση με τις τρέχουσες ισοπεδωτικές κυρίαρχες αντιλήψεις και πολιτικές «βιώσιμης» ανάπτυξης, διέξοδο και λύση στην αντιμετώπιση των αναπτυξιακών προβλημάτων των ορεινών περιοχών.

Θα πρέπει να σημειωθεί, ότι η προγραμματική σύμβαση ολοκληρωμένου αναδασμού ως θεμελίου για την Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη της κάθε ορεινής περιοχής με βάση τα στοιχεία των ολοκληρωμένων αποδόσεών της, θα αναφέρεται αναλυτικά, τόσο στις υποχρεώσεις όσο και στα δικαιώματα των συμβαλλομένων φορέων (δημοσίων, κοινωνικών και ιδιωτικών) οι οποίοι αναλαμβάνουν τις σχετικές πρωτοβουλίες και σε καμμία περίπτωση δεν θα θίγει το ιδιοκτησιακό καθεστώς των ιδιωτικών, κοινοτικών και δημοσίων γαιών οι οποίες θα χρησιμοποιηθούν για συνδυασμένες γεωργικές, κτηνοτροφικές, δασικές, μεταλλευτικές, πολιτισμικές, κοινωνικές, τεχνικές/τεχνολογικές, φιλοξενιακές κ.λ.π. πρωτοβουλίες και δράσεις, στο πλαίσιο των αρχών και αξιών της Ολοκληρωμένης Ανάπτυξής της. Παραδειγματικά θ' αναφερθούμε παρακάτω ειδικολογώντας μερικές απ' τις παραπάνω πρωτοβουλίες και δράσεις.

#### Τα δάση ως θεμελιώδους σημασίας φυσικό διαθέσιμο υποδομής Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης στις ορεινές περιοχές. Η συμβολή των τεχνολογιών αιχμής και η υποστήριξη του κράτους.

Τα δάση αποτελούν, στο μεγαλύτερο μέρος των ορεινών περιοχών, το ευρύτερο φυσικό περιβάλλον τους, αλλά και το πολυτιμότερο φυσικό διαθέσιμο, τόσο άμεσου χαρακτήρα συγκεκριμένης υποδομής της Ολοκληρωμένης τους Ανάπτυξης, όσο και ουσιαστικής συμβολής στην Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη των λοιπών ημιορεινών και πεδινών περιοχών σε περιφερειακή, εθνική αλλά και πλανητική κλίμακα.

Στο πεδίο μιας συμβατής με το περιβάλλον οικονομίας, τοπικής και εθνικής, η διατήρηση, η προστασία, η ανάπτυξη, αλλά ακόμα και η σύμφωνη με τις αρχές και τις αξίες της Αξιοβίωτης Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης και μη καταστροφική διαχείρισή τους, η οποία παρέχει την θεμελιώδους σημασίας για τη ζωή των κατοίκων τους, τις σχετικές παραγωγικές τους δραστηριότητες, την κατοικία και τις λοιπές κατασκευές τους, ξυλεία, καθώς και άλλα πολύτιμα δασικά οικοσυστήματα και προϊόντα, δημιουργούν ταυτόχρονα τις απαραίτητες και αναγκαίες προϋποθέσεις για τη διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος και της βιοποικιλότητας, την αποθήκευση της μέγιστης δυνατής ποσότητας και της καλύτερης δυνατής ποιότητας νερών της βροχής (και αυτών που προκύπτουν από το λιώσιμο του χιονιού), την ρύθμιση της επιφανειακής αποχέτευσής τους και την προστασία του ιδιαίτερα

ευάλωτου και εύθραυστου εδάφους των ορεινών περιοχών από πλημμύρες, διάβρωση και υποβάθμιση.

Τα δάση, ακόμη, αποτελούν «δυνάμει» φυσικά εργαλεία περιβαλλοντικής προστασίας και οικολογικής ισορροπίας, συμβάλλοντας π.χ. στην προστασία της ποιότητας της ατμόσφαιρας με τον εμπλουτισμό της σε οξυγόνο και με την απορρόφηση και δέσμευση πολλών και ιδιαίτερα επικίνδυνων για την υγεία και τη ζωή των ανθρώπων και των εμβίων όντων ρυπαντικών ουσιών.

Οι σχετικές με τη συμβολή των δασικών διαθεσίμων πολιτικές για την Αξιοβίωτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη των ορεινών περιοχών προϋποθέτουν πριν απ' όλα την συστηματική και συντονισμένη δράση των κατοίκων τους αλλά και φυσικά της τοπικής αυτοδιοίκησης και του κράτους για την προστασία των δασών:

από σκόπιμες και από αμέλεια πυρκαγιές,

από αυθαίρετες και παράνομες καταπατήσεις, ιδιοποιήσεις, χρήσεις, εκμεταλλεύσεις και κατασκευές (ιδιαίτερα στα περιστασιακά απ' αυτά),

από ασθένειες και

από άλλες, γενικότερα δυσμενείς για το περιβάλλον ανθρωπογενείς επεμβάσεις όπως

- η υπερβόσκηση ή η βόσκηση σε απαγορευμένες περιοχές,
- η ανέγερση έστω και με νόμιμες ή νομότυπες διαδικασίες ή η ανοχή –με το πρόσχημα της συμβολής στην ανάπτυξη- κτισμάτων εκτός κλίμακος και περιβαλλοντικής αρμονίας και ισορροπίας όπως π.χ. μεγάλων ξενοδοχείων, θερέτρων, οικισμών ιδιωτικής πολεοδόμησης, χιονοδρομικών κέντρων,
- η κατασκευή δικτύων υποδομής και κοινής ωφέλειας τα οποία να μη προσφύονται αρμονικά στο έδαφος ή να έχουν μεγέθη και φόρτους τα οποία να απειλούν με κατολισθήσεις, αποψίλωση, αποδάσωση, διάβρωση και γενικότερα υποβάθμιση των εδαφών και της αισθητικής των ορεινών περιοχών κ.λ.π.

Οι πολιτικές αυτές, με τη σειρά τους, απαιτούν την συστηματική και συνεχή αξιοποίηση των πορισμάτων, της σχετικής επιστημονικής έρευνας, των απαραίτητων μελετών και των τεχνολογικών καινοτομιών, καθώς και την δημιουργία, την βελτίωση και την ενδυνάμωση του κατάλληλου θεσμικού, νομοθετικού, κανονιστικού και οργανωτικοδιοικητικού πλαισίου και την αυστηρή εφαρμογή της υπάρχουσας περιβαλλοντικής νομοθεσίας χρήσης και διαχείρισης των δασών, των δασικών εκτάσεων και των ορεινών βοσκοτόπων.

Οι δυνατότητες της φωτοερμηνευτικής ανάλυσης και των ψηφιακών μεθόδων δορυφορικής τηλεπισκόπησης στην διερεύνηση, χαρτογράφηση, και συστηματική παρακολούθηση της κατάστασης, της υγείας και των κάθε φύσης μεταβολών τους (Ρόκος 1987, 2000), έχουν αποδειχθεί πολύτιμες για την ανίχνευση, οριοθέτηση, ειδική προστασία και ανάδειξη των δρυμών, των αισθητικών και των περιστασιακών δασών, για τον δυναμικό δια μέσου του χρόνου έλεγχο των κάθε φύσης ανθρωπογενών παρεμβάσεων και την αξιόπιστη καταγραφή και τεκμηρίωση των δασικών περιοχών οι οποίες είναι ιδιαίτερα ευάλωτες σε κατολισθήσεις, υποβάθμιση της γης και ερημοποίηση, αλλά και εκείνων στις οποίες η φυσική αναγέννηση μπορεί να είναι ταχύτερη (Rokos et al 1995, 1996).

Οι πρόσφατα διατιθέμενες ψηφιακές δορυφορικές τηλεπισκοπικές απεικονίσεις Ikonos με Διαχωριστική Δυνατότητα/Διακριτική Ικανότητα (ΔΔ/ΔΙ) 1m στον παγχρωματικό και 4m στον πολυφασματικό τύπο τους και οι αναμενόμενες Quickbird με 0,60m και 2,5m αντίστοιχα, μπορούν να αποτελέσουν το κατάλληλο εργαλείο ακριβούς αξιόπιστης και λεπτομερούς προσέγγισης των φυσικών χημικών και βιολογικών ιδιοτήτων του «μέρους» του δασικού περιβάλλοντος σε μεγάλη κλίμακα (1:5.000, 1:10.000 και μεγαλύτερες), το οποίο θα ολοκληρώνει την αντίστοιχη προσέγγιση του «όλου» με τα συστήματα Landsat και Spot (στις μικρές κλίμακες 1:50.000 ή 1:100.000).

Οι δυνατότητες ολοκλήρωσης των δυνατοτήτων των φωτοερμηνευτικών και τηλεπισκοπικών μεθόδων σε περιβάλλον Γεωγραφικού Συστήματος Πληροφοριών (Γ.Σ.Π.) μπορούν να συμβάλουν στην επιλογή των βέλτιστων περιοχών στις οποίες μπορούν να οργανωθούν χώροι δασικής αναψυχής για ημερήσιες επισκέψεις και κοινοτικά, (στο πλαίσιο ολοκληρωμένου αναδασμού της ορεινής περιοχής), δασικά χωριά, για πολυήμερη διαμονή ειδικών κατηγοριών επισκεπτών με περιβαλλοντικά ενδιαφέροντα, οι οποίοι θα επιθυμούν να ζήσουν για λίγο λιτά κοντά στη φύση, στο πλαίσιο «δράσεων φιλοξενίας» του φορέα πρωτοβουλίας Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης της συγκεκριμένης ορεινής περιοχής.

Ακόμη μπορούν να τεκμηριώσουν τον τρόπο, τις διαδικασίες και τα μεγέθη των απαραίτητων διαχειριστικών μελετών των δασών, των δασικών περιοχών και των ορεινών βοσκοτόπων για συμβατή και αρμονική με το περιβάλλον αξιοποίησή τους από τους κατοίκους της περιοχής.

### **Συμπεράσματα**

Με βάση την ανάλυση που προηγήθηκε μπορούμε να καταλήξουμε ασφαλώς στα παρακάτω συμπεράσματα:

Η ανάπτυξη στις ορεινές περιοχές δεν μπορεί, λόγω των εξαιρετικών ιδιαιτεροτήτων της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής τους πραγματικότητας, να είναι ειδική/μερική/θεματική/κλαδική. Αντίθετα, οφείλει, για να έχει πραγματική υπόσταση και νόημα, να είναι πολυδιάστατη και πολυλειτουργική και μάλιστα να εξασφαλίζει, τόσο τη διαχρονική και διεποχική πολυαπασχόληση των κατοίκων τους, όσο και τη δυνατότητά τους να ζουν μια αξιοβίωτη, σ' όλα τα επίπεδα, ζωή.

Τα ενιαία σχέδια και προγράμματα π.χ. αγροτικής ανάπτυξης σε εθνικό ή υπερεθνικό (Ευρωπαϊκή Ένωση) επίπεδο δεν μπορούν να ισχύουν, οσοδήποτε τροποποιημένα και βελτιωμένα και για τις ορεινές περιοχές.

Το εγχείρημα ανάπτυξης κάθε συγκεκριμένης ορεινής περιοχής με σαφή γεωγραφικά, χωρικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά, απαιτεί ιδιαίτερη ολοκληρωμένη διερεύνηση, μελέτη και αντιμετώπιση, που να θεμελιώνονται σε διαχρονικές, διεπιστημονικές και ολοκληρωμένες αποδόσεις των φυσικών και των ανθρωπίνων διαθεσίμων, δυνάμεων και δυνατοτήτων της και σε αξιόπιστες και αντικειμενικές εκτιμήσεις των πραγματικών περιορισμών τους.

Επειδή η ανάπτυξη μιας ορεινής περιοχής, για να υπάρξει, να αποκτήσει υπόσταση και να διαρκέσει, πρέπει να διασφαλίζεται για όλους τους κατοίκους της και για όλο το χρόνο, ταυτόχρονα σε οικονομικό, κοινωνικό, πολιτικό, πολιτισμικό και τεχνικό/τεχνολογικό επίπεδο, οι φορείς της δεν μπορούν αντικειμενικά να είναι "εξωτικοί" επιχειρηματίες/επενδυτές οι οποίοι θα προσδοκούν να μεγιστοποιήσουν τα οφέλη από μια μερική, εποχιακή κυρίως και εξαντλητική εκμετάλλευση, είτε ενός συγκεκριμένου φυσικού διαθεσίμου, ή πολύτιμων στοιχείων του φυσικού και/ή πολιτισμικού περιβάλλοντός της, με όρους, αξίες και προοπτικές αγοράς.

Έτσι, μόνο η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη μπορεί να έχει νόημα για τις ορεινές περιοχές, με φορείς πρωτοβουλιών των σχετικών σχεδίων, προγραμμάτων και δράσεων, αυτόβουλες συνεργιστικές και συντονισμένες συλλογικότητες των μόνιμων κατοίκων τους, των συμπατριωτών τους της διασποράς, της τοπικής, νομαρχιακής και περιφερειακής αυτοδιοίκησης, των πανεπιστημίων της περιφέρειας, των επιστημονικών και κοινωνικών της φορέων και των οργανώσεων των εργαζομένων. Οι συλλογικότητες αυτές είναι οι μόνες, που τουλάχιστον θεωρητικά, αλλά και σε διαρκώς αύξοντα, (σε συνειδητότητα και υπευθυνότητά τους) βαθμό, μπορούν να συμμερίζονται τις αξίες, τις αρχές, τις μεθόδους και τις τεχνικές μιας πραγματικά αξιοβίωτης ανάπτυξης των ορεινών περιοχών και να τις μετουσιώνουν σε θετική πράξη, ακριβώς επειδή γνωρίζουν, βιώνουν ή βίωσαν στο παρελθόν, περισσότερο και καλύτερα από κάθε άλλον, τα προβλήματα, τις ανάγκες και τις προτεραιότητες αντιμετώπισής τους.

Η πραγματικά Αξιοβίωτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη μιας συγκεκριμένης ορεινής περιοχής με συγκεκριμένες δυνατότητες και προοπτικές και συγκεκριμένους γεωμορφολογικούς, περιβαλλοντικούς, κλιματολογικούς και δημογραφικούς περιορισμούς, δεν μπορεί να εξαρτάται, και μάλιστα στο μεγαλύτερο μέρος της, από πρόωρες συνταξιοδοτήσεις ηλικιωμένων αγροτών και προσελκύνσεις νέων «επιχειρηματιών» αγροτών, «επιδότησεις», «εξισωτικές αποζημιώσεις», κεντρικά και ενιαία στοχοθετημένες «επιχορηγήσεις», και ενισχύσεις συγκεκριμένων προϊόντων και εφαρμογής συγκεκριμένων πρακτικών,

Κι αυτό, γιατί οι σχετικές προδιαγραφές, όσο και αν θέλουν να αναφέρονται στις ιδιαιτερότητες της κάθε περιοχής, έχουν ως πυρήνα τους, κυρίως, μian αντικειμενικά αδύνατη, (λόγω των συγκεκριμένων πραγματικών συνθηκών που επικρατούν στις ορεινές περιοχές), επιχειρηματικού χαρακτήρα αγροτική ανάπτυξη, που δεν θα μπορούσε να έχει ως στόχο τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της γεωργίας, σε ένα όλο και περισσότερο ανταγωνιστικό διεθνές περιβάλλον.

Κι ακόμη, γιατί οι σχετικοί χρηματοδοτικοί πόροι στο μείζον ευρωπαϊκό σκέλος τους, (το οποίο καθορίζει απολύτως και τις σχετικές εθνικές πολιτικές και χρηματοδοτήσεις), δεν μπορεί να είναι σταθεροί και αιώνιοι.

Μεταβάλλονται, μειώνονται, τροποποιούνται αλλά και τροchioδρομούνται προς διαρκώς μεγαλύτερο αριθμό αποδεκτών, με βάση τα μεταβαλλόμενα συμφέροντα των ισχυρότερων και πλουσιότερων κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τις κυρίως κρατοκεντρικές ευρύτερες πολιτικές τους.

Οι εξόχως γραφειοκρατικές, πολύπλοκες, χρονοβόρες και απαιτητικές διαδικασίες διεκδίκησης των πάσης φύσεως ειδικών χρηματοδοτήσεων για την αγροτική ανάπτυξη από τους αγρότες κατοίκους ορεινών περιοχών, (οι οποίοι αντικειμενικά δεν μπορούν να τις αξιοποιήσουν), προϋποθέτουν και συνεπάγονται ποικίλες «διαμεσολαβήσεις», οι οποίες ενίοτε εγγίζουν τα όρια «δημιουργικών» παραχαράξεων του όποιου θετικού νοήματος και περιεχομένου των διακηρύξεων των σχετικών προγραμμάτων και συνεπώς των όποιων αναπτυξιακών αποτελεσμάτων τους.

Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη κάθε ορεινής περιοχής προϋποθέτει και απαιτεί, σε κάθε πεδίο της, απόλυτο και δημιουργικό σεβασμό στην ποιότητα και τα "μεγέθη" του μοναδικού φυσικού και πολιτισμικού της περιβάλλοντος, των παραδοσιακών τεχνών, δεξιοτήτων και τεχνικών, των ντόπιων προϊόντων και υλικών και της αυτόχθονης σοφίας, που συγκροτούν ως αδιάσπαστο "όλον" το πολύτιμο πραγματικό "ολικό" συγκριτικό της πλεονέκτημα.

Αυτό το πλεονέκτημα χρήζει πολυδιάστατης προστασίας:

- Από τους μόνιμους κατοίκους της συγκεκριμένης ορεινής περιοχής οι οποίοι δεν θα πρέπει να ενδίδουν στις ισοπεδωτικές ευκολίες της αστικής ζωής που θα προσβάλουν και προοπτικά θα καταστρέφουν την ομορφιά, τη λιτότητα, τη γνησιότητα και την αυθεντικότητα του φυσικού και πολιτισμικού της περιβάλλοντος.
- Από την πολιτεία, η οποία με τους θεσμούς, τους νόμους, τα μέτρα, τις ρυθμίσεις και τους κανονισμούς της, όχι μόνο θα το προστατεύει ως "όλον", αλλά και δεν θα το υπονομεύει με την προώθηση "μερικών", ευκαιριακών, αντιφατικών και ασυντόνιστων, δήθεν αντιγραφειοκρατικών και ψευδεπίγραφα αναπτυξιακών "διευκολύνσεων" και ανοχών, στα πεδία της δόμησης, του ύφους, του ύψους και των υλικών των κτισμάτων, των ανεξέλεγκτων επενδύσεων, του μαζικού τουρισμού κ.λ.π.

Αντίθετα, η πολιτεία θα πρέπει να ενισχύει τους φορείς πρωτοβουλιών Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης των ορεινών περιοχών στο πλαίσιο των συμβατών μ' αυτήν έργων των ολοκληρωμένων αναδασμών, (π.χ. αναστήλωση και συλλογική

λειτουργία μικρού/κατάλληλου αριθμού παραδοσιακών σπιτιών ως ξενώνων συνειδητών επισκεπτών), με τρόπους όπως π.χ. η "κοινωνική φιλοξενία" - κατανεμημένη σε όλη τη διάρκεια του έτους- των καταγομένων από την κάθε ορεινή περιοχή ή των ενδιαφερομένων να την επισκεφθούν για να βιώσουν το "ολικό" συγκριτικό της πλεονέκτημα σε ανθρώπινη κλίμακα. Το κράτος προκηρύσσει και προβάλλει τις σχετικές δυνατότητες κάθε ορεινής περιοχής και προκαταβάλλει από τα κονδύλια του "κοινωνικού τουρισμού" τις σχετικές δαπάνες στους φορείς πρωτοβουλιών Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης ανάλογα με τα αιτήματα των δικαιούχων.

Το κράτος επίσης μπορεί να χορηγεί, π.χ. δύο μέρες μεγαλύτερη άδεια το χρόνο σε όσους αποδεδειγμένα περάσουν μια βδομάδα της το χειμώνα στα καταλύματα "κοινωνικής φιλοξενίας" των ορεινών περιοχών κ.λ.π.

Τελειώνοντας, θα ήθελα να συνοψίσω τα εξής:

Οι ορεινές περιοχές του πλανήτη μας είναι οι μόνες που λόγω των κατά την αγορά «μειονεκτημάτων» τους διασώθηκαν από την παγκοσμιοποιημένη πλέον λαίλαπά της. Αποτελούν έτσι «δυνάμει» σωσίβιο για τη φύση, τη ζωή και τους πολιτισμούς του ανθρώπου, αλλά και ταυτόχρονα, δυστυχώς, το τρέχον και αμέσως επόμενο μέτωπο επέκτασης των ενδιαφερόντων και των επιχειρηματικών, δήθεν αναπτυξιακών, δράσεων, των όλο και πιο ανταγωνιστικών αγορών χειμερινού και μαζικού τουρισμού, παραγωγής και εμπορίας βιολογικών προϊόντων, οικιστικής ανάπτυξης και ιδιωτικής πολεοδόμησης κ.λ.π.

Μένει λοιπόν σε μας, ως πρώτο βήμα, να απομυθοποιήσουμε τις σειρήνες της απολύτως επιχειρηματικής και ανταγωνιστικής «αειφόρου», «βιώσιμης», «ισόρροπης», «σύμμετρης», αλλά και της αντιφατικότητας «ολοκληρωμένης και ταυτόχρονα βιώσιμης», δήθεν ανάπτυξης των ορεινών περιοχών, τεκμηριώνοντας διεπιστημονικά σε οικονομικό, κοινωνικό, πολιτικό, πολιτισμικό και τεχνικό/τεχνολογικό επίπεδο τόσο το α-νόητο και το ανυπόστατό τους στις συγκεκριμένες και εξαιρετικά ευαίσθητες φυσικές και οικολογικές ισορροπίες τους, όσο και τις μακροπρόθεσμα καταστροφικές, όχι μόνο γι' αυτές αλλά και για τον πλανήτη μας, συνέπειες από την προεκβολή των αξιών τους στο λιγότερο προσβεβλημένο από τα μικρόβια της ασυδοσίας του ανταγωνισμού των αγορών τμήμα του πλανήτη μας.

Τα συμβατά με τις αρχές, τις αξίες και τη φιλοσοφία της Αξιοβίωτης Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης ενεργήματα παιδείας, μόρφωσης, και πολιτισμού, είναι τα μόνα αξιόπιστα και δυναμικά εργαλεία προστασίας, διατήρησης και ξαναζωντανέματος των ορεινών περιοχών με την συνεχώς, ευχόμαστε, αύξουσα, συνειδητότητα, την υπευθυνότητα, την αντίσταση και την πράξη των κατοίκων τους αλλά και των πολιτών του κόσμου.

## Σημειώσεις

(1) Θετικοί, (αλλά και ορισμένοι εξαιρετικά αρνητικοί κατά την ερευνητική ομάδα του ΜΕ.Κ.Δ.Ε. του Ε.Μ.Π.) στόχοι των ευρωπαϊκών πολιτικών για τις ορεινές περιοχές σύμφωνα με την European Inter-Governmental Consultation on Sustainable Mountain Development 1996, και τον Dubost (1997) είναι:

### Ανθρώπινη Ανάπτυξη και Απασχόληση

- Προώθηση των ορεινών κοινωνιών με την προβολή των πολιτισμικών τους ιδιαιτεροτήτων, την ενίσχυση του ρόλου της τοπικής κοινωνίας στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων και την παροχή δυνατότητας πολλαπλών/εναλλακτικών απασχολήσεων στους κατοίκους των ορεινών περιοχών.
- Προώθηση της ποιότητας.
- Ανταλλαγή εμπειρίας και γνώσης ανάμεσα στις ορεινές κοινωνίες.
- Οικονομικές ρυθμίσεις ανάμεσα στις πεδινές και τις ορεινές περιοχές για την αποζημίωση των ορεινών περιοχών για τις υπηρεσίες που προσφέρουν στις πεδινές (π.χ. αποζημίωση για χρήση φυσικών πόρων)



### Διαχείριση Φυσικών Πόρων

- Ανάπτυξη «βιώσιμων περιβαλλοντικά» σχεδίων δράσης και προγραμμάτων, τα οποία θα εστιάζουν στη διαχείριση των πόρων με πολυλειτουργικό τρόπο που θα εξυπηρετεί πολλαπλούς σκοπούς (multipurpose land management/multiple use management). (Θετικός στόχος εφ' όσον προηγηθούν οι απαραίτητες Ολοκληρωμένες Αποδόσεις των φυσικών και ανθρωπίνων διαθεσίμων της περιοχής. Ο όρος «βιώσιμα περιβαλλοντικά» χρήζει επανεκτίμησης.)
- Υιοθέτηση ολοκληρωμένης προσέγγισης για την ανάπτυξη της υπαίθρου, με σκοπό την προώθηση της πολυλειτουργικότητας της ορεινής γεωργίας και δασοπονίας, προτεραιότητα σε πρωτοβουλίες που αφορούν στη διαχείριση της γης και όχι μόνο στην παραγωγή και χορήγηση αποζημιώσεων λόγω των φυσικών μειονεκτημάτων των ορεινών περιοχών. (Θετικός στόχος. Τείνει, χωρίς να καλύπτει όλο το εύρος της, στην κατεύθυνση επιδίωξης της Αξιοβίωτης Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης μιας ορεινής περιοχής που συνεπάγεται το «ολικό» ξαναζωντάνεμά της).
- Προώθηση βιώσιμων συγκοινωνιακών και ενεργειακών πολιτικών. (Ποιες είναι οι «βιώσιμες» συγκοινωνιακές και ενεργειακές πολιτικές και έναντι ποίων «μη βιώσιμων»;) )
- Ενίσχυση του ρόλου των οικολογικά ευαίσθητων και προστατευόμενων περιοχών στις στρατηγικές βιώσιμης ανάπτυξης. (Εξόχως προβληματικός στόχος, στο βαθμό που η ενίσχυση του ρόλου των οικολογικά ευαίσθητων και προστατευόμενων περιοχών στη λογική της ανταγωνιστικής «βιωσιμότητας» αντιστρατεύεται αντικειμενικά την προστασία τους).

### Έρευνα και Κατάρτιση

- Συνεργασία ανάμεσα στις τοπικές κοινωνίες, τους επιστήμονες και σε όσους χαράζουν πολιτική και προώθηση διεθνών διεπιστημονικών ερευνητικών προγραμμάτων για τη βιώσιμη ανάπτυξη των ορεινών περιοχών. (Η «βιώσιμη ανάπτυξη» έχει υποστεί τεκμηριωμένη κριτική από πολλές οπτικές και «πειθαρχίες» αλλά και από τον υπογράφοντα. Κατά μείζονα λόγο όπως αποδεικνύεται στην εργασία αυτή δεν έχει νόημα και υπόσταση στις ορεινές περιοχές).
- Κατάρτιση και συνεχιζόμενη εκπαίδευση σχετικά με τη βιώσιμη ανάπτυξη. (Αρνητικός στόχος. Επιχειρεί την εγχάραξη της κυρίαρχης «αναπτυξιακής» ιδεολογίας που προκρίνει η νέα τάξη της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης και μάλιστα για τα ευάλωτα και ιδιαιτέρως τρωτά από τις ανταγωνιστικές "αναπτυξιακές" διαδικασίες βουνά).

### Παρακολούθηση, Αξιολόγηση και Επικοινωνία

- Ανάπτυξη κριτηρίων και δεικτών βιώσιμης ορεινής ανάπτυξης. (Οι δείκτες, ως πλασματικοί συνήθως μέσοι όροι δεν αποτελούν αξιόπιστα στοιχεία ιδιαίτερα όταν επιχειρούν να μετρούν ποιότητες).
- Ανάπτυξη συστημάτων πληροφοριών για τις ευρωπαϊκές ορεινές περιοχές και διευκόλυνση της ολοκλήρωσής τους στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων. (Θετικός στόχος. Το Εργαστήριο Τηλεπισκόπησης του Ε.Μ.Π. και το ΜΕ.Κ.Δ.Ε. του Ε.Μ.Π. συγκρότησαν το πρώτο Ολοκληρωμένο Σύστημα Γης, Ανάπτυξης και Περιβάλλοντος για την ευρύτερη ορεινή περιοχή του Μετσόβου (Ρόκος και άλλοι 1995)).

(2) Οι γενικά προτεινόμενες θεματικές/κλαδικές πολιτικές «βιώσιμης» ανάπτυξης στις ορεινές περιοχές (Congress of Local and Regional Authorities of Europe, του Συμβουλίου της Ευρώπης, 1995) περιλαμβάνουν (με συνοπτικά σχόλια του ΜΕ.Κ.Δ.Ε. του Ε.Μ.Π. εντός παρενθέσεως) τα παρακάτω:

« Γεωργία

- Έμφαση στις οικογενειακές εκμεταλλεύσεις και εφαρμογή γεωργικών τεχνικών διαφορετικών από αυτές που επιβάλλουν τα πεδινά πρότυπα. (Ποιων γεωργικών τεχνικών και οι οποίες θα εφαρμοσθούν, πως και από ποιους στις προοδευτικά ερημούμενες ορεινές περιοχές;)
- Διαφύλαξη της αγροτικής γης και των βοσκοτόπων και βιωσιμότητα και εκμοντερνισμός των γεωργικών εκμεταλλεύσεων. (Όταν δεν είναι βιώσιμες οι πεδινές γεωργικές εκμεταλλεύσεις με τον εξαιρετικά μεγάλο κατακερματισμό και τη διασπορά των αγροτεμαχίων τους πως θα επιτευχθεί αυτό στις ορεινές περιοχές;)
- Απόδοση ενισχύσεων λόγω των φυσικών και οικολογικών περιορισμών των ορεινών περιοχών. (Οι ενισχύσεις, στην καλύτερη περίπτωση, μπορούν να συμβάλουν στη διατήρηση της φθίνουσας δυνατότητας επιβίωσης των όλο και λιγότερων και μεγάλης ηλικίας αγροτών και όχι στην ανάπτυξη και το ζωντάνεμα της ορεινής περιοχής).
- Ανάπτυξη της βιομηχανίας/βιοτεχνίας γαλακτομικών προϊόντων. (Με ποιες προδιαγραφές, όρους και μεγέθη που να είναι συμβατά, τόσο με την ανάγκη προστασίας του ευάλωτου περιβάλλοντος, όσο και με την ανταγωνιστική βιωσιμότητα;)
- Έμφαση στην παραγωγή ποιοτικών προϊόντων με τοπική σήμανση.
- Ανάπτυξη του αγροτικού τουρισμού.
- Ανάπτυξη συνεταιρισμών και παραγωγή συνεταιριστικών προϊόντων.

#### Δασοπονία

- Ανάπτυξη της βιομηχανίας/βιοτεχνίας ξύλου. (Με ποιες προδιαγραφές, όρους και μεγέθη που να είναι συμβατά τόσο με την ανάγκη προστασίας του ευάλωτου περιβάλλοντος όσο και με την ανταγωνιστική βιωσιμότητα;)
- Βελτίωση της παραγωγής ξύλου και των συνθηκών εκμετάλλευσης των δασών, με τρόπο περιβαλλοντικά φιλικό.
- Προστασία των δασών από φυσικούς κινδύνους και πυρκαγιές.
- Αναδάσωση γυμνών περιοχών και εγκαταλειμμένων αγροτεμαχίων και βοσκοτόπων. (Η φυσική αναγέννηση και επέκταση του δάσους σε εγκαταλειμμένα αγροτεμάχια και βοσκοτόπους γίνεται από τη φύση αδαπάνως και αδιακρίτως).

#### Βιομηχανία, Βιοτεχνία κα Υπηρεσίες

- Βελτίωση των υποδομών και του πλαισίου εργασίας για τη διατήρηση των βιομηχανιών και των βιοτεχνών που δεν μολύνουν το περιβάλλον. (Δεν είναι εύκολο να διανοηθεί κάποιος την ανάληψη πρωτοβουλίας, δημιουργίας και διατήρησης βιώσιμης και ανταγωνιστικής βιομηχανίας σε ορεινή περιοχή π.χ. της Ελλάδας και μάλιστα σε περίοδο έντονης αποβιομηχάνισης).
- Ενίσχυση των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων και ιδιαίτερα αυτών που σχετίζονται με τη γεωργία και τη δασοπονία.
- Αποκέντρωση των υπηρεσιών και των παραγωγικών δραστηριοτήτων και προώθηση εφαρμογής καινοτόμων ορεινών τεχνολογιών και εγκατάσταση επιχειρήσεων οι οποίες παράγουν προϊόντα προστιθέμενης αξίας. (Προϋποτίθεται για όλα τα παραπάνω αυτονοήτως, πριν απ' όλα να υπάρχουν κάτοικοι και ενεργός πληθυσμός εργαζομένων για να στελεχώσουν «επιχειρήσεις»).

#### Τουρισμός

- Υιοθέτηση και υποστήριξη πρωτοβουλιών που σχετίζονται με αγροτικό τουρισμό ή άλλες μορφές τουρισμού οι οποίες σέβονται το φυσικό, οικονομικό και κοινωνικό περιβάλλον. (Ποιες τουριστικές επενδύσεις, οπουδήποτε, σέβονται το φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον; Και πως όταν κυριαρχεί ο συνήθως οξύς ανταγωνισμός;)
- Βελτίωση των υποδομών και των παρεχομένων υπηρεσιών.
- Ενθάρρυνση της «πολυ-εποχιακής λειτουργίας των τουριστικών επιχειρήσεων για τη διασφάλιση παρατεταμένης πολυαπασχόλησης» και αποφυγή υπερεκμετάλλευσης των

φυσικών πόρων λόγω υπερσυγκέντρωσης εποχιακού τουρισμού. (Θετική πολιτική αν αφορά σε μεγέθη συμβατά με το φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον).

- Ανάδειξη του ορεινού περιβάλλοντος, τοπίου, αρχιτεκτονικής και πολιτιστικής κληρονομιάς, προϊόντων και παραδόσεων. (Θετική πολιτική).

#### Πολιτισμός

- Καταγραφή και προβολή των ιστορικών μνημείων των ορεινών περιοχών. (Θετική πολιτική).
- Προστασία και ανάπτυξη των πολιτιστικών παραδόσεων. (Θετική πολιτική).
- Ενίσχυση της πολιτισμικής ταυτότητας των ορεινών πληθυσμών και των δραστηριοτήτων εθελοντικών οργανώσεων. (Θετική πολιτική).

#### Περιβάλλον (Θετικές πολιτικές)

- Λήψη μέτρων για την προστασία και διαχείριση των εδαφών, νερών και αέρα, αποκατάσταση τοπίου, όπου χρειάζεται, και διατήρηση της χλωρίδας και της πανίδας.
- Προστασία από δόμηση στις περιοχές στις οποίες κρίνεται απαραίτητο.
- Καταγραφή των ευαίσθητων περιοχών και λήψη αποτελεσματικών μέτρων για την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και των περιουσιών από φυσικές καταστροφές.»

Είναι φανερός και από πρώτη ανάγνωση ο καθαρά ευχολογικός αλλά και ταυτόχρονα αντιφατικός χαρακτήρας των προτάσεων αυτών, στο βαθμό που η «επιχειρηματικότητα», η ανταγωνιστική «βιωσιμότητα» η ανάπτυξη βιομηχανιών και η βελτίωση των υποδομών για τη διατήρησή τους δεν μπορούν να έχουν πραγματική υπόσταση στις συγκεκριμένες γεωμορφολογικές, περιβαλλοντικές, δημογραφικές κ.λ.π. συνθήκες των ορεινών περιοχών της Ελλάδας.

- (3) Η απαραίτητη καταγραφή των στοιχείων που συγκροτούν την κοινωνικοοικονομική πραγματικότητα των ορεινών περιοχών κατά Δήμο ή Κοινότητα έχει ως στόχο την συστηματική, ακριβή, αξιόπιστη και ολοκληρωμένη απόδοση των πραγματικών και των «δυνάμει» ανθρωπίνων διαθεσίμων τους τα οποία μπορούν ν' αποτελέσουν τόσο τους φορείς πρωτοβουλιών, όσο και το δυναμικό υποκείμενο της Ολοκληρωμένης τους Ανάπτυξης.

Συγκεκριμένα για κάθε ορεινό Δήμο και Κοινότητα θα πρέπει να απαντηθούν τα παρακάτω ερωτήματα αποκλειστικά από τους μόνιμους το χειμώνα κατοίκους του κάθε οικισμού τους σε ανύποπτο χρόνο, (όχι δηλαδή στο πλαίσιο των απογραφών της Ε.Σ.Υ.Ε. οι οποίες για λόγους «αναπτυξιακούς» συγκεντρώνουν για δύο μέρες μεγαλύτερο του πραγματικού πληθυσμού):

- Πόσοι κάτοικοι διαμένουν μόνιμα;
- Ποιες είναι οι ηλικίες τους;
- Πόσοι μη μόνιμοι κάτοικοι έρχονται τα Σαββατοκύριακα και ποιους μήνες;
- Πόσοι επισκέπτες έρχονται, για πόσες μέρες και ποιους μήνες;
- Πότε είναι τα πανηγύρια του χωριού, οι γιορτές της γης, και οι συναντήσεις των αποδήμων;
- Πόσους κατοίκους έχει το χωριό αυτές τις ημέρες αντίστοιχα;
- Πόσους κατοίκους έχει το χωριό τις ημέρες του Πάσχα;
- Πόσους κατοίκους έχει το χωριό τις ημέρες των Χριστουγέννων;
- Πόσους κατοίκους έχει το χωριό κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού και για πόσες μέρες;
- Πόσα παιδιά μέχρι 10 ετών έχει το χωριό;
- Ποιος είναι ο μέγιστος πληθυσμός του χωριού και για πόσο χρονικό διάστημα;
- Πόσους μετανάστες έχει το χωριό στην Αθήνα και στις πόλεις της Ελλάδος (πόσους σε ποιες);
- Πόσους μετανάστες έχει το χωριό στο εξωτερικό;
- Ποια είναι η χώρα του κύριου προορισμού της εξωτερικής μετανάστευσης;
- Πόσοι είναι οι απόδημοι πρώτης, δεύτερης και τρίτης γενιάς στο εξωτερικό και που;
- Πόσοι οικονομικοί μετανάστες και από ποια χώρα μένουν μόνιμα στο χωριό;
- Ποια είναι η κύρια δραστηριότητα των οικονομικών μεταναστών;

- Ποια είναι τα επαγγέλματα των μόνιμων κατοίκων του χωριού;
- Ποια είναι η κύρια δραστηριότητα του χωριού; (κτηνοτροφική, δασική, γεωργική, τουριστική, άλλη και ποια)
- Πόσοι μόνιμοι κάτοικοι ασχολούνται μ' αυτή;
- Πόσα σπίτια κατοικήσιμα έχει το χωριό;
- Πόσα σπίτια κατοικούνται μόνιμα;
- Πόσα σπίτια είναι σε καλή κατάσταση και κατοικούνται περιοδικά;
- Πόσα άλλα σπίτια είναι σε καλή κατάσταση αλλά κατοικούνται σπάνια;
- Πόσα σπίτια μπορούν να αποκατασταθούν και να αξιοποιηθούν;
- Τι θα επιθυμούσατε να γίνει στο χωριό ώστε να βελτιωθεί το επίπεδο και η ποιότητα ζωής των κατοίκων του;
- Τι θα έπρεπε να γίνει κατά τη γνώμη των μόνιμων κατοίκων ώστε να υπάρχει ζωή στο χωριό όλο το χρόνο;
- Επανεγκαθίστανται μόνιμα στον οικισμό απόδημοι, πότε συνήθως, πόσοι και γιατί;
- Τι θα μπορούσε να βοηθήσει στην επανεγκατάσταση αποδήμων στον ορεινό οικισμό;
- Έχει παραδοσιακό χαρακτήρα ο οικισμός;
- Ποια είναι τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του οικισμού; (παλιές εκκλησίες, φυσικές καλλονές, παραδοσιακά σπίτια, αρχαιολογικοί τόποι, ιστορικές τοποθεσίες, παραδοσιακή μουσική, χοροί, προϊόντα ποιότητας [και ποια] κ.λ.π.)

Σχετικό ερωτηματολόγιο συντάχθηκε και προωθείται προς απάντηση από τους μόνιμους κατοίκους των ορεινών Ο.Τ.Α. της Ηπείρου στο πλαίσιο σχετικής έρευνας του ΜΕ.Κ.Δ.Ε. του Ε.Μ.Π. με επιστημονικό υπεύθυνο τον συγγραφέα.

Τα στοιχεία της έρευνας θα διασταυρωθούν με τα στοιχεία των απαντήσεων των ερωτηματολογίων που θα καταγραφούν με ευθύνη των Ο.Τ.Α. και άλλων φορέων της σχετικής ομογένειας.

### **Ευχαριστίες**

Ευχαριστίες εκφράζονται προς τα μέλη της πρώτης διεπιστημονικής ερευνητικής ομάδας του «Μετσόβιου Κέντρου Διεπιστημονικής Έρευνας (ΜΕ.Κ.Δ.Ε.) του Ε.Μ.Πολυτεχνείου για την προστασία και ανάπτυξη του ορεινού περιβάλλοντος και των τοπικών ευρωπαϊκών πολιτισμών» και αποφοίτους του Διεπιστημονικού Διατμηματικού Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών (Δ.Π.Μ.Σ.) του Ε.Μ.Π. «Περιβάλλον και Ανάπτυξη» Ελ. Μιχαηλίδου Γεωπόνο και Κατ.Παπαδημάτου Ηλεκτρολόγο Μηχανικό και Μηχανικό Ηλεκτρονικών Υπολογιστών για την ουσιαστική συμβολή τους στη δημιουργία της αρχαικής ηλεκτρονικής υποδομής του ΜΕ.Κ.Δ.Ε. του Ε.Μ.Π. στα πεδία των διεπιστημονικών ερευνητικών ενδιαφερόντων του.

Ακόμη, θερμότερες ευχαριστίες οφείλονται στους πολύτιμους τα τελευταία δεκατέσσερα χρόνια συνεργάτες μου στο Εργαστήριο Τηλεπισκόπησης του Ε.Μ.Π. Πολ.Κολοκούση, Β.Ανδρώνη και Μ.Αντεπλή για την πρόθυμη και ακούραστη στήριξη κάθε επιστημονικής πρωτοβουλίας και ερευνητικής δουλειάς μου.

### **Αναφορές και άλλη σχετική βιβλιογραφία**

- Abrahams, A.D. and Parsons, A.J. (eds.), "Geomorphology of Desert Environments", Chapman and Hall, London, 1994.
- African Mountains Association, "African Mountains and Highlands: Declaration of Antananarivo", African Mountains Association, Addis Abeba, Ethiopia, 1997.
- Ahackle, M., "The Land of Lo, Nepal/Tibet", Tourism Management 15(1), pp. 17-26, 1994.
- Allan, N.J.R., Knapp, G.W. and Stadel, C. (eds.), "Human Impact on Mountain Environments", Rowman and Littlefield, Towota, 1988.

- Ανδρώνης, Β., Χάλαρης, Γ. Ρόκος, Δ. "Εκτίμηση της φυσικής Αναγέννησης και του Κινδύνου Ερημοποίησης μετά από Δασικές Πυρκαγιές με Τεχνικές Γεωγραφικών Συστημάτων Πληροφοριών στην Περιοχή Αττικής." 1η Συνάντηση Εργασίας, Ελληνική Διαστημική Επιτροπή, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 26 και 27 Ιανουαρίου 1995, Πρακτικά, Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα, 1995.
- Arnold, J.E.M. and Dewees, P.A. (eds.), "Tree Management in Farmer Strategies: Responses to Agricultural Intensification", Oxford University Press, Oxford, 1995.
- Asia Pacific Mountain Network Programme, May & Oct. APMN Newsletter Documentation, Information and Training Service Division (DITS), ICIMOD, Kathmandu, Nepal, 1997.
- Bahadur, J., "Himalayan Ecohydrology -- An Emerging Subject for Restoration of the Mountain System", Vigyan Prasar, New Delhi, India, 1997.
- Baker, P.T. (ed.), "The Biology of High Altitude People", Cambridge University Press, 1978.
- Bandyopadhyay, J., Kraemer, D., and Kundzewicz, Z.W., "Mountain Water Resources - The Need for Their Proper Assessment", International Academy of the Environment and World Meteorological Organization, Geneva, Switzerland, 15pp, 1997.
- Banskota, K. and Sharma, B., "Mountain Tourism for Local Community Development in Nepal: A Case Study of Upper Mustang", ICIMOD, Kathmandu, 1998.
- Banskota, K. and Sherma, B., "Mountain Tourism and Local Development: Training Manual for Programme Designers and Implementers", ICIMOD, Kathmandu, 1998.
- Banskota, M. and Partap, T., "Investing in the Future: Agricultural Research and Education for Sustainable Mountain Agriculture: Report of a Regional Consultation", ICIMOD, Kathmandu, 1997.
- Barkin, D., "The Production of Water for Mexican Development", Universidad Autonoma Metropolitana / Unidad Xochimilco, Xochimilco, Mexico, 1997.
- Baumann, M., Bell, J., Koechlin, F. and Pimbert, M. (eds.), "The Life Industry: Biodiversity, People and Profits", Intermediate Technology Publications, London, 1996.
- Bayfield, N.G. and Barrow, G.C. (eds.), "The Ecological Impacts of Outdoor Recreation on Mountain Areas in Europe and North America", RERG Report No 9, Wye College, UK, 1985.
- Beatley, T., "Ethical Land Use: Principles of Policy and Planning", The John Hopkins University Press, Baltimore, 1994.
- Beaver, P.D. and Purrington, B.L. (eds), "Cultural Adaptations to Mountain Environments", University of Georgia Press, Atlanta, 1984.
- Beniston, M., "Mountain Environments Changing Climates", Routledge, London, 1994.
- Berks, F. (ed.), "Common Property Resources: Ecology and Community- Based Sustainable Development", Belhaven, London, 1989.
- Bhim, S., "Himalayan Waters – Promise and Potential. Problems and Politics", Panos South Asia, London, 2001.
- Biel, R., "The New Imperialism: Crisis and Contradictions in North/South Relations", Zed Books, London, 2000.
- Blaikie, P. and Brookfield, H., "Land Degradation and Society", Methuen, London, 1987.
- Borrini-Feyerabend, G., Garvar, M.T., Nguingiri, J.C. and Ndandang, V.A., "Co-management of Natural Resources: Organising, Negotiating and Learning-by-Doing", GTZ/IUCN project, Kasperek Verlag, Heidelberg, Germany, 2000.

- Brandolini, G.V., The protection of indigenous cultural patrimonies and global markets. Contribution to the Mountain Forum's "Mountain Policy and Law" electronic conference, April 1997.
- Bromley, D.W., "Environment and Economy: Property Rights and Public Policy", Blackwell, Oxford, 1991.
- Brugger, E.A., Furre, G., Messerli, B. and Messerli, P. (eds.), "The Transformation of Swiss Mountain Ranges", Paul Haupt Verlag, Bern, 1984.
- Butt, N. and Price, M.F. (eds.), "Mountain People, Forests and Trees: Strategies for Balancing Local Management and Outside Interests", The Mountain Institute, Harrisonburg, VA, 2000.
- Byers, E., "The Mountain Forum: Learning to Communicate within a Pluralistic Network". Invited paper at the UN FAO Workshop on Pluralism, Sustainable Forestry and Rural Development, Rome, December 9-12, 1997.
- Campbell, J.K., "Honour, Family and Patronage. A Study of Institutions and Moral Values in a Greek Mountain Community", Oxford University Press, New York, 1964.
- Carmen, R., "Autonomous Development", Zed Books, London, 1996.
- Centre for Mountain Studies Newsletter, May and December, Centre for Mountain Studies, Lincoln University, New Zealand, 1997.
- Centre National de la Recherche Scientifique, "European Bulletin of Himalayan Research", Number 12-13, Special Double issue on ethnomusicology, Centre National de la Recherche Scientifique, Meudon, France, June 1997.
- Chambers, R., "Rural Appraisal: Rapid, Relaxed and Participatory", Discussion Paper 311, Institute of Development Studies, University of Sussex Discussion, 1992.
- Chambers, R., "The Poor and the Environment: Whose Reality Counts?", Working Paper 3, Institute of Development, University of Sussex., 1994.
- Chit, K.M. and Paw, O.T., "Festivals and Flowers of the Twelve Burmese Seasons", Orchid Press, Bangkok, 120 pp, 1997.
- Clark, M.J., Gregory, K.J. and Gurrell, A.M. (eds), "Horizons in Physical Geography", Macmillan, Basingtoke, 1987.
- Cline, D. W., "Snow Surface Energy Exchanges and Snowmelt at a Continental, Mid-latitude Alpine Site" in Water Resources Research Volume 33, Number 4, American Geophysical Union, p. 689-702, 1997.
- Commission of the European Communities Farms in Mountainous and Less. Favoured Areas of the Community, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 1989.
- Congress of Local and Regional Authorities of Europe, "Recommendation 14 (1995) (1) on The European Charter of Mountain Regions", Council of Europe, 1995.
- Connell, J., Dasgupta, B., Laishly, R. and Lipton, M., "Migration from Rural Areas: Evidence from Village Studies", Oxford University Press, New Delhi, 1976.
- Cordova, A., "Collaborative Natural Resource and Land-Use Planning in the Copper Canyon Region, Chihuahua, Mexico: Prerequisites, Incentives and Challenges, A Thesis", Cornell University, Ithaca, New York, 137 pp., 1997.
- Council of Europe, "The EUR-OPA Major Hazards Agreement of the Council of Europe", Council of Europe AR/CAT 30, Strasborg, 1993.
- Crewe, E. and Harrison, E., "Whose Development? ", Zed Books, London, 1998.
- Dale, P. and McLaughlin, J., "Land Administration", Oxford University Press, Oxford, 1999.

- Denniston, D., "High Priorities: Conserving Mountain Ecosystems and Cultures", Worldwatch Paper 123, Worldwatch Institute, Washington D.C., 1995.
- Dower, N., "What is Development? A Philosopher's Answer", Occasional Paper 3, Centre for Development Studies, University of Aberdeen, 1988.
- Dubost, M., "Sustainable Development in Mountain Regions: Implementation of Chapter 13 of Agenda 21 of the Earth Summit in Rio de Janeiro", Parliamentary Conference on a Pan-European Policy for Mountain Regions, Rodez, France, 11-13 September 1997, Committee on the Environment, Regional Planning and Local Authorities, Council of Europe, 1997.
- E.Σ.Υ.Ε., "Κατανομή της εκτάσεως της Ελλάδας κατά βασικές κατηγορίες χρήσεως", Αθήνα, 1995.
- E/CN.17/2001/PC/14 United Nations - Economic and Social Council – Commission on Sustainable Development acting as the preparatory committee for the World Summit on Sustainable Development - Organizational Session - Sustainable Mountain development - Report of the Secretary General, 30 April - 2 May 2001.
- Ecimovic, T. and Bartak, R., "The Earth Mountains Yesterday - Today - Tomorrow and the Organic Agriculture – the Way to Sustainable Agriculture Development of the Mountains in a Changing Economic World", SEM Institute for Climate Change, Komenda, Slovenia, 1997.
- Engel, J.R. and Engel, J.G., "Ethics of Environment & Development: Global Challenge, International Response", The University of Arizona Press, Tucson, 1990.
- Επίσημη Εφημερίδα Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, "Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1257/1999 του Συμβουλίου της 17<sup>ης</sup>.5.1999 για την στήριξη της αγροτικής ανάπτυξης από το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Προσανατολισμού και Εγγυήσεων (ΕΓΤΠΕ) και για την τροποποίηση και κατάργηση ορισμένων κανονισμών", L 160 της 26.6.1999.
- Επίσημη Εφημερίδα Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, "Οδηγία του Συμβουλίου της 29.1.1985 για την τροποποίηση της οδηγίας 86/645/ΕΟΚ περί του κοινοτικού καταλόγου των μειονεκτικών γεωργικών περιοχών κατά την έννοια της οδηγίας 75/268/ΕΟΚ Ελλάδα (85/148/ΕΟΚ)", L 562 της 25.2.1985.
- Euromontana, "The Integration of Environmental Concerns in Mountain Agriculture", Report of the European Commission DG XI, Environment, Safety and Civil Protection, 1997.
- European Inter-Governmental Consultation on Sustainable Mountain Development, "Towards, Sustainable Mountain Development in Europe", IUCN, FAO, ICALPE, 1996.
- European Observatory of Mountain Forest, "White Book 2000 on Mountain Forest in Europe", European Observatory of Mountain Forest, European Union, (Parts I and II), 2001.
- FAO, "International Year of Mountains. Concept Paper", Rome, 2000.
- Fisher, R.J., "Collaborative Management of Forests for Conservation and Development: Issues in Forest Conservation", IUCN/WWF Report, 1995.
- Fjeldsa, J. and Lovett, J. C., "Biodiversity and Environmental Stability" in Biodiversity and Conservation Volume 6, Chapman and Hall, pp. 315-323, 1997.
- Fjeldsa, J., Ehrlich, D., Lambin, E. and Prins., E., "Are Biodiversity 'Hotspots' Correlated with Current Ecoclimatic Stability? A Pilot Study Using the NOAA-AVHRR Remote Sensing Data" in Biodiversity and Conservation Volume 6, Chapman and Hall. pp. 401-422, 1997.

- Fookes, P.G. and Vaughan. P.R. (eds), "A Handbook of Engineering Geomorphology", Surrey University Press, Guildford, 1986.
- Φωτόπουλος, Χ.Β., "Αγροτοπεριβαλλοντική Πολιτική για μια Βιώσιμη Ανάπτυξη της Υπαιθρου", Εκδόσεις Ωκεανίδα, Αθήνα, 2000.
- Friends of Nature International, "Agenda 2000 - A Chance for Environment and Employment in Europe", Friends of Nature International, 1997.
- Frisancho, A.R., "Human Adaptation and Accommodation", University of Michigan Press, Ann Arbor, 1999.
- Funnell, D.C. and Parish, R., "Colloque International La Montagne et le Savoir", Le Pradel, 2000.
- Gerrard, A.J., "Mountain Environments: an Examination of the Physical Geography of Mountains", Belhaven, London, 1990.
- Ghosh, S., Sen, K.K., Rana, U., Rao, U.K.S., and Saxena, K.G., "GIS Application to Natural Resource Management and Development Planning in a Rural Area - Pranmati Watershed. Garhwal Himalayas, India" (MENRIS Case Study Series No. 5) 84 pp., 1997.
- Godde, P. (ed.), "Community – based Mountain Tourism: Practices for Linking Conservation with Enterprise", Synthesis of an Electronic Conference of the Mountain Forum, The Mountain Institute, Franklin, WV., 1999.
- Godde, P., Price, M., Zimmermann, F. (eds.), "Tourism and Development in Mountain Regions", CABI Publishing, Wallingford, 2000.
- Graumlich, L., "Workshop Summary: International Workshop on Dynamics of Land-Use/Land-Cover Change in the Hindu Kush-Himalaya", April 20-25, Kathmandu, Nepal, 1997.
- Greenway, "Greenway: Central and East European Environmental NGO's Network", Number 31, Greenway, Bratislava, Slovakia, 23 pp., 1997.
- Hamilton, L.S., "Parks for Peace", Proceedings of an International Conference on Transboundary Protected Areas as a Vehicle for International Cooperation, IUCN/WCMC, Capetown, 1998.
- Hardison, P., Suggested Readings on the Role of Conservation Biology in Community- Based Conservation. Department of Psychology NI-25, University of Washington, Seattle, WA, 1997.
- Heilbroner, R.L., "Οι Φιλόσοφοι του Οικονομικού: Η ζωή και οι ιδέες τους", Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα, 2000.
- Hjarsen, T., "Effects of Rural Agriculture and Plantation Forestry on High Andean Biodiversity", Centre for Research on the Cultural and Biological Diversity of Andean Rainforests (DIVA), The Danish Environmental Research Programme, Zoological Museum, University of Copenhagen, Denmark, 1997
- Hofer, T. and Messerli, B., "Floods in Bangladesh: Process Understanding and Development Strategies Institute of Geography", University of Berne, Swiss Agency for Development and Cooperation; and the United Nations University, Berne, Switzerland, 32 pp, 1997.
- Houghton, J.T., Meira Filho, L.G., Callender, B.A., Harris, N., Kattenberg, A. and Maskell, K. (eds.), "Climate Change 1995: The Science of Climate Change", Cambridge University Press, Cambridge, 1996.
- Hurni, H., Ramamonjiosa, J. (eds.), "African Mountain Development in a Changing World", Centre for Development and Environment, Bern, 1999.



- ICIMOD Newsletter, "Mountain Tourism: Constraints and Opportunities", No. 28, ICIMOD, Kathmandu, Nepal, Summer 1997.
- ICIMOD, "Districts of Nepal - Indicators of Development", ICIMOD, 120 pp, 1997.
- International Symposium on Sustainable Development of Human Settlement in Mountainous Regions, "Chongqing Declaration on Human Settlement in Mountain Areas". Research Centre for Mountain Cities and Regions (RCMCR), Chongqing Jianzhu University, Chinese Academy of Sciences and the Ministry of Construction. Chongqing, China, September 15 -17, 1997.
- Ives, J.D. and Ives, P., (eds.), "Mountain Research and Development", Volume 17 Numbers 3 & 4, University of California Press, Berkeley, 1997.
- Ives, J.D. and Pitt, D.C. (eds.), "Deforestation: Social Dynamics in Watersheds and Mountain Ecosystems", Routledge, London, 1988.
- Jain, N., "Sharing the Learning: Experiences in Protected Area and Ecotourism Management in the Andes and Himalaya", The Mountain Institute, 21pp, 1997.
- Jodha, N.S., "Common Property Resources: A Missing Dimension of Development Strategies", World Bank Discussion Paper 169, World Bank, Washington, D.C., 1992.
- Jodha, N.S., Banskota, M. and Partap, T. (eds.), "Sustainable Mountain Agriculture: Volume I, Perspectives and Issues", Intermediate Technology Publications, London, 1992.
- Junejo, A.A., "A Manual of Private and Community based Mini and MicroHydropower Development in the Hindu Kush~Himalayas", ICIMOD, Kathmandu, Nepal, 126pp, 1997.
- Kirkby, J., O' Keefe, P. and Timberlake (eds.), "Sustainable Development", Earthscan, London, 1995.
- Lamb, H.H., "Weather, Climate and Human Affairs", Routledge, London, 1988.
- Leach, M., Mearns, R. and Scoones, I., "Environmental Entitlements: A Framework for Understanding the Institutional Dynamics of Environmental Change", Working Paper 3, Institute of Development Studies, Brighton, 1997.
- Liniger, H., Weingartner, R. and Grosjean, M. (eds.), "Mountains of the World – Water Towers for the 21<sup>st</sup> Century", Mountain Agenda, Centre for Development and Environment, Bern, 1998.
- Lucas, P.H.C., "Protected Landscapes: A Guide for Policy-Makers and Planners", Chapman & Hall, 1992.
- Lynch, O.J. and Maggio, G.F. (eds.), "Mountain Laws and Peoples: Moving Towards Sustainable Development and Recognition of Community- Based Property Rights", A General Overview of Mountain Laws and Policies with Insights from the Mountain Forum's Electronic Conference on Mountain Policy and Law, The Mountain Institute, Harrisonburg, VA., 2000.
- MacEwan, A., "Neo-Liberalism or Democracy? Economic Strategy. Markets, and Alternatives for the 21<sup>st</sup> Century", Zed Books, London, 1999.
- Madeley, J., "Big Business, Poor Peoples: The Impact of Traditional Corporations on the World's Poor", Zed Books, London, 1999.
- Madeley, J., "Hungry for Trade: How to Poor Pay for Free Trade", Zed Books, London, 2000.
- Mather, P.M. (ed.), "TERRA-1: Understanding the Terrestrial Environment: The Role of Earth Observation from Space", Taylor and Francis, New York, 1992.
- McCay, B. J. and Jones, B., (eds.), "Proceedings of the Workshop on Future Directions for Common Property Theory and Research, Rutgers University, New Brunswick, NJ, 28

- February, 1997", Ecopolicy Center for Agricultural, Environmental and Resource Issues, New Jersey Agricultural Experiment Station, New Brunswick, New Jersey, 1997.
- McNeely, J. A., "Conserving Diversity in Mountains Environments: Biological and Cultural Approaches", Presented to International NGO Consultation on the Mountain Agenda Lima, Peru, IUCN, Gland, 1995.
- McNeill, J.R., "Mountains of the Mediterranean World", Cambridge University Press, Cambridge, 1992.
- Mehta, M., "Cultural Diversity in the Mountains: Issues of Integration and Marginality in Sustainable Development", Paper prepared for the Consultation on the Mountain Agenda, Lima, Peru, 1995.
- Messerli, B. and Ives, J. D. (eds.), "Mountains of the World: a Global Priority", The Pantheon Publishing Group, New York, 1997.
- Messerli, B., Ives, J.D. (eds.) with contributions from Bisaz, A., Escher, F. Grosjean, M. and Price, M.F., "Mountains of the World – Challenges for the 21<sup>st</sup> Century", Centre for Development and Environment, Mountain Agenda, Bern, 1997.
- Milton, K., "Environmentalism and Cultural Theory: Exploring the Role of Anthropology in Environmental Discourse", Routledge, London, 1996.
- Moldenhauer, W.C. and Hudson, N.W., "Conservation Farming on Step Lands", Soil and Water Conservation Society, Ankeny, 1988.
- Mountain Agendas, "Mountains of the World: Tourism and Sustainable Mountain Development", The Commission on Sustainable Development (CSD) and its 1999 Spring Session on Tourism, Centre for Development and Environment (CDE), Institute of Geography, University of Berne, Switzerland, 1999.
- Muck, R. and O' Hearn, D., "Critical Development Theory: Contributions to a New Paradigm", Zed Books, London, 1999.
- Myers, T. J. and Swanson, S., "Stochastic Modelling of Pool-to-Pool Structure in Small Nevada Rangeland Streams", Journal of Geophysical Research, Volume 102, Number A4, American Geophysical Union, p. 877-890, 1997.
- Nearing, M. A., L. D. Norton, D. A. Bulgakov, G. A. Larionov, L. T. West, and K. M. Dontsova. "Hydraulics and Erosion in Eroding Hills", Journal of Geophysical Research Volume 102 Number A4, American Geophysical Union, Washington, DC., P 865-876, 1997.
- Νιτσιάκος, Β. και Κασίμης, Χ. (επιμ.), "Ο Ορεινός Χώρος της Βαλκανικής: Συγκρότηση και Μετασχηματισμοί", Εκδόσεις Πλέθρον, Αθήνα, 2000.
- Njiro, E. J., "The Montane Ecosystems: Characteristics and Conservation", University of Nairobi, Institute of African Studies, Nairobi, Kenya, 6 pp., 1997.
- Noor, A. K., Himalayan Journey CD Rom, Studio Avalon, Sausalito, CA, USA, 1997.
- Οικονομάκης, Γ., "Ιστορικοί Τρόποι Παραγωγής: Καπιταλιστικό Σύστημα και Γεωργία", Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2000.
- Ostbye, E., Bibliography of the Finse Area 1781 - 1996. Reports from the High Mountain Ecology Research Station, Finse, Norway, 1997, Universities of Bergen and Oslo, 1997.
- Ostrom, E., "Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action", Cambridge University Press, Cambridge, 1991.
- Ostrom, E., "Workshops on Political Theory and Policy Analysis", Working Paper 32, University Bloomington, Indiana, 1985.

- Owens, S. and Cope, D., "Land Use Planning Policy and Climate Change", UMSO, London, 1992.
- Partap, U. & Partap, T., "Managed Crop Pollination - The Missing Dimension of Mountain Agricultural Productivity" (MFS 97/1), ICIMOD, Kathmandu, Nepal, 26 pp., 1997.
- Peet, R. and Watts, M. (eds.), "Liberation Ecologies", Routledge, London, 1996.
- Pinter, N. and Brandon, M. T., "How Erosion Builds Mountains", Scientific American, Bayer Corporation, New York, NY. pp 74 - 79., 1997.
- Polumin, O. and Walkers, M. A., "Guide to the Vegetation of Britain and Europe", Oxford University Press, Oxford, 1985.
- Prakash, S., "Poverty and Environment Linkages in Mountains and Uplands: Reflections on the 'Poverty Trap' Thesis", Paper ID: CREED Working Paper No 12 Cornell University and Transnational Institute, Amsterdam, 1997.
- Preston, L., (ed.), "Investing in Mountains: Innovative Mechanisms and Promising Examples for Financing Conservation and Sustainable Development", Mountain Forum/The Mountain Institute/Food and Agriculture Organization, Franklin, WV, USA, 1997.
- Price, L.W., "Mountains and Man: A Study of Process and Environment", University of California Press, Berkeley, 1981.
- Price, M. F. and Butt, N. (eds.), "Forests in Sustainable Mountain Development: A State of Knowledge Report for 2000", CABI Publishing, Wallingford, 2000.
- Price, M., Elizabeth B., Alejandro, C. and Krzysztof, K., "Mountains and People: an Account of Mountain Development Programmes Supported by the Swiss Agency for Development and Cooperation (SDC)", Swiss Agency for Development and Cooperation (SDC), Bern, 2001.
- Price, M., Kohler, T., Wachs, T., Zimmermann, A. (eds.), "Mountains of the World – Mountains, Energy and Transport", Mountain Agenda, Centre for Development and Environment, Bern, 2001.
- Price, M., Wachs, T., Byers, E. (eds.), "Mountains of the World – Tourism and Sustainable Mountain Development", Mountain Agenda, Centre for Development and Environment, 1999.
- Price, M.F. and Heywood, D.I. (eds.), "Mountain Environments and GIS", Taylor and Francis, London, 1994.
- Price, M.F., "Cooperation in the European Mountains 1. The Alps." Environment Research Series IUCN, Cambridge, 1999.
- Rahnema, M. and Bawtree, V. (eds.), "The Post –Development Reader", Zed Books, London, 1997.
- Ρέππας, Π. "Οικονομική Ανάπτυξη. Θεωρίες και Στρατηγικές", Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1991.
- Rijal, K., "Energy Use in Mountain Areas-Emerging Issues and Future Priorities, Report of a Regional Meeting", ICIMOD, Kathmandu, Nepal, 74 pp., 1997.
- Rist, G. "The History of Development", Zed books, London and N.York, 1997.
- Ρόκος, Δ., "Από τη "Βιώσιμη ή Αειφόρο" στην Αξιοβιώτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη" Ε.Μ.Π., Αθήνα, 2001.
- Ρόκος, Δ., "Θεμελιώδεις προϋποθέσεις για ένα σχέδιο αξιοβίωτης Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης. Η περίπτωση μιας ελληνικής περιφέρειας. Από τη θεωρία στην πράξη", Συνέδριο «Εξουσία και Κοινωνίες στη Μεταδιπολική Εποχή», Χανιά 25-27 Αυγούστου

- 2000, Τομέας Φιλοσοφίας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Πρακτικά, σελ. 173-196, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα, 2001.
- Ρόκος, Δ., "Τεχνολογία, Πολιτισμός και Αποκέντρωση. Μια απόπειρα ολοκληρωμένης θεώρησης, προσέγγισης και ανάλυσης των πολυδιάστατων σχέσεων, αλληλεξαρτήσεων και αλληλεπιδράσεών τους στα επίπεδα της πολιτικής και της κοινωνίας", 2ο Διεπιστημονικό Συνέδριο «Το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο για το Μέτσοβο. Τεχνολογία, Πολιτισμός και Αποκέντρωση», Ε.Μ.Πολυτεχνείο - Δήμος Μετσόβου, 3-6.6.1998, Συνεδριακό Κέντρο Μετσόβου, Μέτσοβο, Πρακτικά, σελ. 65-86, Ε.Μ.Π., 2001 και Ουτοπία, τ.41, Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 2000, Αθήνα, σελ. 121-135.
- Ρόκος, Δ., "Η Φύση, η Αποστολή και ο Δημόσιος Χαρακτήρας του Πανεπιστημίου Σήμερα", 5ο Πανελλήνιο Επιστημονικό Συνέδριο "Προβλήματα Σοσιαλισμού", με θέμα "Το Πανεπιστήμιο στην κοινωνία που αναδύεται", Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Τομέας Φιλοσοφίας και Δήμος Χανίων, Χανιά 29-31.8.1997, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, σελ. 17-42, Αθήνα, 1999.
- Ρόκος, Δ., "Η Διεπιστημονικότητα στην Ολοκληρωμένη Προσέγγιση και Ανάλυση της Ενότητας της Φυσικής και της Κοινωνικοοικονομικής Πραγματικότητας", στο: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Τομέας Φιλοσοφίας «Φιλοσοφία, Επιστήμες και Πολιτική», 24-27.5.1996, Συγκομιδή προς τιμήν του Ομοτίμου Καθηγητή Ευτ.Μπιτσάκη (επιμ. Π.Νούτσος), Εκδ. Τυπωθήτω-Γ.Δαρδανός, σελ. 403-437, Αθήνα, 1998.
- Rokos, D., Kolokoussis, P. "The Use of Remote Sensing in the Evaluation of Natural Regeneration Potential, Erosion Risk and Desertification Risk after Forest Fires", *Advances in Remote Sensing*, Vol. 4, No. 4, pp. 106-116, 1996.
- Ρόκος, Δ., Καραθανάση, Β., Ανδρώνης, Β., Κολοκούσης, Π., "Συγκρότηση Ολοκληρωμένου Συστήματος Πληροφοριών Ανάπτυξης και Περιβάλλοντος για την Επαρχία Μετσόβου", 1ο Διεπιστημονικό Συνέδριο "Το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο για το Μέτσοβο. Επιστρέφοντας ένα μέρος του χρέους", Ε.Μ.Πολυτεχνείο - Δήμος Μετσόβου, 5-6.5.1995, Συνεδριακό Κέντρο Μετσόβου, Μέτσοβο, Πρακτικά, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Ε.Μ.Π., σελ. 41-127, Αθήνα, 1998.
- Ρόκος, Δ., "Οι Ολοκληρωμένες Αποδόσεις της Φυσικής και της Κοινωνικοοικονομικής Πραγματικότητας και ως Θεμέλιο Ιδεολογικής Ανάδρασης" στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Φιλοσοφική Σχολή, «Και τώρα τι; Το μέλλον της σοσιαλιστικής ιδέας στον 21ο αιώνα», Πρακτικά Δ΄ Πανελληνίου Συνεδρίου «Προβλήματα Σοσιαλισμού», Αθήνα, Ε.Μ.Π. 16-18.9.1994, Εναλλακτικές Εκδόσεις, σελ. 129-138, Αθήνα, 1999.
- Ρόκος, Δ., "Ευρωπαϊκή ενοποίηση. Μια ολιστική προσέγγιση. Εννοιολογικές διασαφηνίσεις και προϋποθέσεις συνεργασίας και ολοκλήρωσης." Επιστημονικό Συνέδριο: "Ευρώπη. Ιδέες, συλλογικές νοοτροπίες και πραγματικότητες", Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Σεπτέμβριος 1992 και Ουτοπία, τ.4, Δεκέμβριος 1992, Πρακτικά, σελ. 17-39.
- Ρόκος, Δ., "Ο Ρόλος του Σύγχρονου Διεπιστημονικού Τεχνικού Πανεπιστημίου". Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών, τ.6, Αθήνα, Δεκέμβριος 1991.
- Ρόκος, Δ., "Ο διαλεκτικός χαρακτήρας της ανάπτυξης. Ένα διεπιστημονικό μεθοδολογικό εργαλείο για την προσέγγισή της." Συνέδριο «Η διεπιστημονική προσέγγιση της Ανάπτυξης.» Ε.Μ.Π., Αθήνα, 1988, Επιστημονική Σκέψη, τ.44/1989 και Πρακτικά, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1990.
- Ρόκος, Δ. "Φωτοερμηνεία - Τηλεπισκόπηση", Ε.Μ.Π., σελ 185, Αθήνα, 1987.
- Ρόκος, Δ., "Ολοκληρωμένες Πληροφορίες Γης. Θεμέλιο για Ανάπτυξη", (Επιμέλεια), τόμοι 1 και 2, Εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 1986.

- Ρόκος, Δ. "Κτηματολόγιο και Αναδασμός - Πολιτική Γης", Εκδ. Μαυρομάτης ΕΠΕ, σελ. 276, Αθήνα, 1980α και ανατύπωση, Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη, 1989.
- Ρόκος, Δ., "Φυσικά Διαθέσιμα και Ολοκληρωμένες Αποδόσεις", Εκδόσεις Παρατηρητής, σελ. 304, Θεσσαλονίκη, 1980β (και ανατύπωση, Ε.Μ.Π., Αθήνα 1988 και 1992).
- Ρόκος, Δ., "Ολοκληρωμένες Αποδόσεις." Τεχνικά Χρονικά, Τριμηνιαία Επιστημονική Έκδοση, τεύχος 1, Τ.Ε.Ε., Αθήνα, 1977.
- Rokos, D. "Integrated Photogrammetric Contribution to Development. Educational and Administrative Aspects. Proposals for Greece." Archives, XIIIth Congress of the International Society for Photogrammetry, ISP, Commission VI. Helsinki, 1976.
- Rokos, D. "The Contribution of "Integrated Information" in Confronting World and Societal Problems", XIIth International Congress, The International Society of Photogrammetry. Abstracts of Invited and Presented Papers. Ottawa, Canada, 1972.
- Ρόκος, Δ. "Η Συμβολή της Ολοκληρωμένης "Πληροφορίας" στην Πολεοδομία." Αρχιτεκτονικά Θέματα, Αθήνα, 1970.
- Ρόκος, Δ., "Θεμελιώδεις προϋποθέσεις ορθολογικής ανάπτυξης. Ανέφικτος ο προγραμματισμός χωρίς γνώση των διαθεσίμων πηγών", Οικονομικός Ταχυδρόμος, Απρίλιος, Αθήνα, 1967.
- Ρόκος, Δ. "Εθνικό Κτηματολόγιο και Ανάπτυξη", Εφημερίδα "Ελευθερία", 1964.
- Ρόκος, Δ. "Σκέψεις για την Ανάπτυξη. Ο Ρόλος του Αγρ.Τοπ.Μηχανικού", Σπουδαστικές Σημειώσεις, Ε.Μ.Π., Αθήνα, 1963.
- Rural Development and Mountain Areas: A First Assessment, Dr. Franz Fischer, "Seminar: EU Policies and the Mountain" Brussels, 17 October 2002.
- Sachs, W., "Planet Dialectics: explorations in environment & development", Zed Books, London, 1999.
- Sachs, W., "The Development Dictionary: A Guide to Knowledge as Power", Zed Books, London, 1992.
- Sadeque, S.Z., "Social Science and Sustainable Development - Perspectives from the Hindu Kush-Himalayas", Discussion Paper Series No. MEI 97/2, ICIMOD. 36 pp., 1997.
- Sadeque, S.Z., "Guidelines for Incorporating Social and Institutional Dimensions in Programme Planning and Project Formulation for Mountain Areas", Kathmandu, ICIMOD, 1999.
- Sands, P., "Principles of International Environmental Law. Volume 1: Frameworks, Standards and Implementation", Manchester University Press, Manchester, 1995.
- Sarmiento, F., "Latin American Mountain Protected Areas". The George Wright Forum Vol. 14:3, The George Wright Society, Hancock, Michigan, USA.
- Schonenberger, W., Senn, J., Wasem, U., "Afforestation ecology and technique in the subalpine Zone", Silva Fennica, In press, 1998.
- Scott, J., "EC Environmental Law", Longman, London, 1998.
- Selby, M.J., "Earth's Changing Surface", Oxford University Press, Oxford, 1985.
- Sharma, H.R. & Sharma, E., "Mountain Agricultural Transformation Processes and Sustainability in the Sikkim Himalayas, India" (MFS 97/2), ICIMOD, Kathmandu, Nepal, 1997.
- Singh, T.V. and Kaur, J. (eds.), "Integrated Mountain Development", Himalayan Books, New Delhi, 1985.

- Smith, A., "Έρευνα για τη Φύση και τις Αιτίες του Πλούτου των Εθνών" (Βιβλία I και II, μετάφρ. Χ. Βαλλιάνος), Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2000.
- Σουμάχερ, Ε.Φ. "Το Μικρό είναι Όμορφο", (Μετάφραση Φαράντος Χοϊδάς και Όλγα Τρέμη), Εκδόσεις Γλάρος, Αθήνα, 1980.
- Stone, P.B. (ed.), "The State of the World's Mountains: A Global Report", Zed Books, London, 1992.
- Strahler, A.H. and Strahler, A.N., "Modern Physical Geography", (4<sup>th</sup> edn), Wiley, New York, 1992.
- Summerfield, M.A., "Global Geomorphology", Longman, Harlow, 1991.
- Taylor, D., "Income Generation from Non-wood Forest Products in Upland Conservation", Food and Agriculture Organization of the United States, Rome, 1996.
- Thomas, D.S.G. and Allison, R.J. (eds.), "Landscape Sensitivity", Chichester, Wiley, 1993.
- Thompson P. and Slim H., "Listening for a Change: Oral Testimony and Development", Panos Institute, London, 1993.
- Tylecote, A. and Straaten, J.V.D., "Environment, Technology and Economic Growth: The Challenge to Sustainable Development", Edward Elgar, Cheltenham, 1997.
- United Nations Development Programme, "Human Development Report", Oxford University Press, New York, 244 pp., 1997.
- United Nations, "Space Applications for Sustainable Development", United Nations, New York, 1998.
- United Nations, "Remote Sensing and Geographic Information Systems for Environment and Natural Resources Management", United Nations, New York, 1997.
- United Nations, "Earth Summit: Agenda 21.", The United Nations Programme of Action from Rio. The final text of agreements negotiated at the United Nations Conference on Environment and Development (UNCED), Rio de Janeiro, Brazil, 3- 14 June 1992.
- United Nations, Conference of Environment and Development, «Declaration on Environment and Development» and Agenda 21, U.N. 1992.
- Van Derhammen, T., Mueller-Dombois D. & Little, M.A., Manual of Methods for Mountain Transect Studies in the IUBS/UNESCO MAB Comparative Studies of Tropical Mountain Ecosystems series, IBS. Paris, France, 1989.
- Van Jole, M., and Vallauri, D., "Influence of Vegetation Changes on Forest Hydrology and Erosion in Small Mountain Watersheds", Bibliography, Cemagref internal report, 47 pages, 1997.
- Vengroff, R., "Local Development: The Simularia Integrated Rural Development Case", Kumarian Press, West Halford CT, 1998.
- Viazzo, P.P., "Upland Communities: Environment, Population and Social Structure in the Alps since the Sixteenth Century", Cambridge University Press, Cambridge, 1989.
- Vincent, L., "Hill Irrigation: Water and Development in Mountain Agriculture", Intermediate Technology Publications, London, 1995.
- Walker, A.R., "The Highland Heritage: Collected Essays on Upland North Thailand", Suvarnabhumi, Singapore, Books, 1992.
- Warren, D.M., Slikkerveer, L.J. and Brokensha, D. (eds.), "Cultural Dimension of Development: Indigenous Knowledge Systems", Intermediate Technology Publications, London, 1995.

Watson, R.T., Zinyowera, M.C., Moss, R.H. and Dokken, D.J. (eds.), "Climate Change 1995. Impacts, Adaptations and Mitigation of Climate Change: Scientific Technical Analysis", Cambridge University Press, Cambridge, 1996.

WCED, "Our Common Future", World Commission on Environment and Development: the Brundtland Report, Oxford University Press, Oxford, 1987.

White, I.D., Mottershead, D.N. and Harrison, S.J., "Environmental Systems; An Introduction" (2<sup>nd</sup> edn), Chapman & Hall, London, 1992.

Wolvekamp, P. (ed.), "Forests for the Future: Local Strategies for Forest Protection, Economic Welfare and Social Justice", Zed Books, London, 1999.

## **ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1**

Σημαντικές ηλεκτρονικές διευθύνσεις για τη «Βιώσιμη Ανάπτυξη»

### **Ερευνητικά Κέντρα, Οργανισμοί, Ινστιτούτα, Ιδρύματα, Δίκτυα**

<http://www.comminit.com/> The Communication

<http://www.foundation.novartis.com/> Novartis Foundation for Sustainable Development

<http://www.fsdinternational.org/> Foundation for Sustainable Development (FSD)

<http://www.ibiic.com/sdi/sdi01.htm> Sustainable Development Institute

<http://www.iclei.org/> The International Council for Local Environmental Initiatives (ICLEI) is the international environmental agency for local governments.

<http://www.ictsd.org/> The International Centre for Trade and Sustainable Development (ICTSD)

<http://www.iisd.org/> International Institute for Sustainable Development

<http://www.ncsdnetwork.org/> National Councils for Sustainable Development

<http://www.oneworld.net/> OneWorld Net

<http://www.panos.org.uk/> Panos Institute

<http://www.sdcn.org/> Sustainable Development Communications Network

<http://www.sdpi.org/> Sustainable Development Policy Institute

<http://www.sdri.ubc.ca/> Sustainable Development Research Initiative

<http://www.sustdev.org/> Sustainable Development International

<http://www.un.org/esa/sustdev/> UN Division for Sustainable Development

<http://www.wbcsd.ch/> World Business Council for Sustainable Development

### **Ηλεκτρονικές πύλες (portals)**

<http://sd-online.ewindows.eu.org/> Sustainable Development Online

<http://www.developmentgateway.org/> Development Getaway

<http://www.globalknowledge.org/> Global Knowledge Network

<http://www.globalreporting.org/> Global Reporting Initiative

<http://www.nssd.net> National Strategies for Sustainable Development

<http://www.sdgateway.net/> Sustainable Development Getaway

<http://www.sustainableworld.com> The Sustainable Development Reference Link

## **ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2**

Ιστοσελίδες για την ανάπτυξη στις ορεινές περιοχές

### **Διεπιστημονικά Ερευνητικά Κέντρα, Οργανισμοί, Ινστιτούτα, Δίκτυα**

Διεθνή

<http://perso.club-internet.fr/icalpe/> International Centre for Alpine Environments (ICALPE)

<http://www.cipra.org/> International Commission for the Protection of the Alps

<http://www.icimod.org/> The International Centre for Integrated Mountain Development (ICIMOD)

<http://www.mountainpeople.org/> World Mountain People Association

<http://www.mountains2002.org/partners/iagroup.htm> Inter-Agency Group on Mountains

<http://www.mtnforum.org/index.html> Mountain Forum

<http://www.mtnforum.org/resources/library/liblevels/lib1.htm> On-line library με διευθύνσεις οργανώσεων και ομάδων σε όλο τον κόσμο που ασχολούνται με την ορεινή ανάπτυξη

<http://www.peopleandplanet.net/doc.php?id=966&section=11> People and Planet Magazine Website  
<http://www.sitesaver.org/> Sacred Sites International Foundation is a non-profit organization dedicated to the preservation of sacred sites and their traditional cultures.  
<http://www.uiaa.ch/commissions/> The International Mountaineering and Climbing Federation (UIAA), Access and Conservation Commission, Mountain Protection Commission

## Ευρώπη

<http://www.alparc.org/> The Alps Network for Protected Areas  
<http://www.alpine.unibe.ch/> The Swiss Alpine Studies Website  
<http://www.carpathianfoundation.org> The Carpathian Foundation  
<http://www.cms.uhi.ac.uk> The Centre for Mountain Studies, Perth College  
<http://www.cms.uhi.ac.uk/rgsmrg/index.htm> Mountain Research Group  
<http://www.cyberalps.com> Cyberalps is the Alp Action web site, providing independent, scientific information, and promoting interaction on the protection of nature and culture in alpine regions  
<http://www.eomf.org/> The European Observatory of Mountain Forests  
<http://www.eurac.edu> European Academy of Bozen/Bolzano, Bozen/Bolzano Italy.  
<http://www.euromontana.org/> Euromontana is a European association for co-operation between mountain regions  
<http://www.ggy.uga.edu/mgsg/> Mountain Geography Specialty Group (MGSG)  
<http://www.karto.ethz.ch/jca-cmc/> Commission on Mountain Cartography  
<http://www.ntua.gr/MIRC> Metsovia Interdisciplinary Research Center (M.I.R.C.) of the N.T.U.A. for the protection and development of mountainous environment and local European cultures  
<http://www.promonte-aem.org/> European Association of Elected Representatives from Mountain Areas (AEM)  
<http://www.sac.ac.uk/envsci/external/hill%26mountain/hillmnt.htm> Hill and Mountain Research Centre, The Scottish Agricultural College (SAC)  
<http://www.soia.int/> System for the Observation and Information on the Alps (SOIA)  
<http://www.uhi.ac.uk> University of the Highlands and Islands (UMI), UHI Millennium Institute  
<http://www.unep.ch/roe/emi.htm> European Mountain Initiative

## Αμερική

<http://instaar.colorado.edu/> The Institute of Arctic and Alpine Research (INSTAAR)  
<http://www.agr.state.nc.us/research/mhcrs.htm> Mountain Horticultural Crops Research Station  
<http://www.banffcentre.ab.ca/mountainculture/> Banff Centre for Mountain Culture (CMC)  
<http://www.berea.edu/BrushyFork/default.html> Brushy Fork Institute, Berea USA  
<http://www.colorado.edu/mrs/stat.html> The Mountain Research Station, Colorado.  
<http://www.condesan.org/principalCondesan-en.htm> Consortium for the Sustainable Development of Andean Ecorregion (CONDESAN)  
<http://www.gmrdc.org/> Georgia Mountains Area Planning and Development Commission (now known as the Georgia Mountains Regional Development Center)  
<http://www.himalayan-foundation.org> The American Himalayan Foundation  
<http://www.main.nc.us/> Mountain Area Information Network. The information network for Western North Carolina  
<http://www.mountain.org/> The Mountain Institute  
<http://www.mountainstudies.org> The Mountain Studies Institute (MSI), Silverton, Colorado.  
<http://www.mtnforum.org/resources/library/igug01a.htm> International Geographical Union. Study Group "Diversity in Mountain Systems"  
<http://www.rmi.org/> Rocky Mountain Institute  
<http://www.ruralmountainalliance.org/> Rural Mountain Alliance  
<http://www.sustainable.doe.gov/database/1031.html> Mountain Organization for Community Economic Development (MACED)  
<http://www.uga.edu/clacs/Quito.html> Andean Mountain Association (AMA)  
<http://www.wmrs.edu/> White Mountain Research Station, University of California.

## Ασία

<http://www.akdn.org/agency/network.html> Aga Khan Development Network (AKDN)  
<http://www.akdn.org/uca/uca.htm> The University of Central Asia. A Master's Programme in Mountain Development Studies  
<http://www.ikat.org> Central Asia Institute  
<http://www.imde.ac.cn/> Institute of Mountain Hazards and Environment, Chinese Academy of Sciences



<http://www.keepnepal.org/hf/home.htm> Himalayan Foundation for Integrated Development (HF)  
<http://www.laguna.net/mcme/> Makiling Center for Mountain Ecosystems (MCME), Philippines  
<http://www.mountain.org/sms/> The School for Mountain Studies, Nepal & Peru.  
<http://www.south-asia.com/icimod/apmn/main.htm> The Mountain Forum (The Asia/Pacific Page)  
<http://www.undp.org.vn/projects/vie96010/index.htm> Committee for Ethnic Minorities and Mountainous Areas (CEMMA), Vietnam

#### Αφρική

[http://www.geocities.com/mountainconservers/Tanzania\\_mountains.html](http://www.geocities.com/mountainconservers/Tanzania_mountains.html) Mountain Conservation Society of Tanzania (MCST)  
<http://www.mtnforum.org/calendar/events/0010afma.htm> African Mountains Association (AMA)

#### **Προγράμματα ανάπτυξης για τις ορεινές περιοχές**

##### Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη

<http://valhalla.unep-wcmc.org/unesco/index.htm> Principle UNESCO Programmes operating in Mountain Regions.  
<http://www.icimod.org/projects/projects.htm> Projects of the International Centre for Integrated Mountain Development (ICIMOD)  
<http://www.keepnepal.org/hf/projects.htm> Himalayan Foundation for Integrated Development (HF) Projects  
<http://www.maich.gr/medmont/> MEDMONT. Tools for evaluating investment in the Mediterranean mountain areas: An integrated framework for sustainable development  
<http://www.ntua.gr/MIRC> Integrated Mountainous Development Project of the “N.T.U.A. Metsovion Interdisciplinary Research Center (M.I.R.C.) for the protection and development of mountainous environment and local European cultures”

##### Βιώσιμη Ανάπτυξη

<http://www.azerweb.com/Schedules/agency.htm> Rural Development Programme for Mountainous and Highland Areas, Government of Republic of Azerbaijan  
<http://www.boku.ac.at/iao/ems/> Economics of Mountain Systems, University of Agricultural Sciences, Institute of Agricultural Economics, Vienna  
<http://www.cde.unibe.ch/programmes/index.html> Centre for Development and Environment  
<http://www.fao.org/forestry/foris/webview/forestry2/index.jsp?siteId=1000&langId=1> Sustainable Mountain Development and Watershed Management Programme (FAO Mountain Programme)  
<http://www.icimod.org.sg/rcp/rcpmain.htm> Regional Collaborative Programmes for Sustainable Development of the Hindu Kush-Himalayas  
[http://www.idrc.ca/pan/pr040278\\_e.htm](http://www.idrc.ca/pan/pr040278_e.htm) Electronic Networking for Sustainable Mountain Development  
<http://www.mtnforum.org/resources/library/liblevels/lib301b.htm#projects> On-line library με projects σχετικά με την ορεινή ανάπτυξη σε όλο τον κόσμο  
<http://www.nira.go.jp> Efforts Made in the Hilly and Mountainous Areas, which suggest a New Japan  
<http://www.ucalgary.ca/~sici/textsite/tpartnerOneSustainablePBD.html> Sustainable Development of Mountain Environment in India and Canada  
<http://www.uni-hohenheim.de/~so-asien/english.htm> Sustainable Land Use and Rural Development in Mountainous Regions of Southeast Asia  
<http://www.unu.edu/env/mountains/> UNU (United Nations University) Project on Sustainable Mountain Development

##### Βιοποικιλότητα / Φυσικά Διαθέσιμα / Κλιματική Αλλαγή

[http://cesimo.ing.ula.ve/GAIA/AG21/first\\_page/A21\\_13.html](http://cesimo.ing.ula.ve/GAIA/AG21/first_page/A21_13.html) GAIA project  
<http://iufro.boku.ac.at/iufro/taskforce/hptffmd.htm> Forests in Sustainable Mountain Development  
<http://prfdec.natur.cuni.cz/hydrobiology/molar/> Measuring and modelling the dynamic response of remote mountain lake ecosystems to environmental change, a programme of Mountain Lake Research (MOLAR).  
<http://wcpa.iucn.org/biome/mountain/mountain.html> The Mountain Theme Programme, The World Commission on Protected Areas (WCPA), The World Conservation Union (IUCN)  
<http://www.asapconnections.org/Smfp.htm> Sustainable Mountain Farming Program  
<http://www.cipotato.org/GMP.htm> The Global Mountain Program (GMP)  
[http://www.fao.org/gtos/tems/mod\\_mou.jsp](http://www.fao.org/gtos/tems/mod_mou.jsp) Global Terrestrial Observing System, the Mountain Module (GTOS)  
[http://www.gloria.ac.at/res/gloria\\_home/](http://www.gloria.ac.at/res/gloria_home/) The Global Observation Research Initiative in Alpine Environments (GLORIA)  
<http://www.macp-pk.org> Mountain Areas Conservancy Project (MACP)

<http://www.mri.unibe.ch/> The Mountain Research Initiative (MRI)  
<http://www.nccr-north-south.unibe.ch/syndromeliste.asp> NCCR North South, "Highland-Lowland Areas"  
<http://www.socialstudies.org/resources/mountains/home.html> Mountains: A Global Resource (TMI)  
<http://www.undp.org/gef/portf/bio.htm> Global Environmental Facility (GEF), Mountain Biodiversity Projects  
<http://www.unep-wcmc.org/> Mountains and Mountain Forests, UNEP World Conservation Monitoring Centre  
<http://www.unep-wcmc.org/forest/cloudforest/english/homepage.htm> Tropical Montane Cloud Forest Initiative  
<http://www.unesco.org/mab/> Mountain Biosphere Reserves (MAB UNESCO)  
<http://www.unibas.ch/gmba/> Global Mountain Biodiversity Assessment (GMBA)  
<http://www.wcmc.org.uk/habitats/mountains/homepage.htm> UNEP World Conservation Monitoring Centre (WCMC) Mountains and Mountain forests

Άλλα

<http://www.enviromount.uj.edu.pl/objectives.html> Conference on Geographic Information Systems and Remote Sensing in Mountain Environment Studies (Enviromount), 19-23 September, Zakopane Poland.  
[http://www.globalmountainsummit.org/Home\\_Page.html](http://www.globalmountainsummit.org/Home_Page.html) Bishkek Global Mountain Summit  
<http://www.highsummit.org/> "High Summit 2002: International Conference around the continents' Highest Mountains" 6-10 May 2002.  
<http://www.indigenous-mountains.org> Regional Workshop on Indigenous Practices of Sustainable Resource Management in Asian Highlands, Chiang Mai, Thailand, December 2-5, 2002.  
[http://www.inst.at/berge/index\\_e.htm](http://www.inst.at/berge/index_e.htm) The Names of the Mountains, INST ("Research Institute for Austrian and International Literature and Cultural Studies", Vienna) Global Project  
<http://www.mountainconf.com/> The Third European Mountain Convention  
<http://www.mountainvoices.org/> This website presents interviews with over 300 people who live in mountain and highland regions round the world. Their testimonies offer a personal perspective on change and development (Panos Oral Testimony Programme).  
<http://www.mrd-journal.org/> Mountain Research and Development Journal  
<http://www.utsc.utoronto.ca/~kmacd/Kar-i/index.htm> Kar-i is a longitudinal multi-media project dedicated to exploring the relationships between those who live in the Karakoram mountains of northern Pakistan and those who visit the Karakoram to live out their own desire for adventure in a spectacular mountain environment  
<http://www.western.edu/sponprg/rmote/Welcome.html> Rural Mountain Organization of Technological Enhancement II (RMOTE II)

### **Πύλες (portals) για τις ορεινές περιοχές**

<http://mountains.unep.net/> The UNEP.Net Mountain Portal  
<http://www.montagna.org> "Mountain Portal" IYM Italy  
<http://www.mountainet.ph/> MountaiNET Philippines  
<http://www.mountains2002.org/> International Year of Mountains (IYM)

## **ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3**

### **Ιστοσελίδες για τις ορεινές περιοχές στην Ελλάδα**

<http://aeiforia.for.auth.gr/> Πιλοτική εφαρμογή του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης "Ορεινή Οικονομία", η οποία αποτελεί τη δημοσιοποίηση μέσω του Διαδικτύου των αποτελεσμάτων της μεταπτυχιακής διατριβής - έρευνας του Msc δασολόγου Δημήτρη Παλάσκα  
<http://serres.compulink.gr/proti/paggaiio/paggaiio.htm> Ξενάγηση και φωτογραφίες από το Όρος Παγγαίο στις Σέρρες. Επίσης υπάρχουν συνοπτικές πληροφορίες για το «Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης του Ορεινού Όγκου Δυτικού Παγγαίου 2000-2006»  
<http://telephos.forthnet.gr/eos/ark/kynour.htm> Ιστοσελίδα για την Ορεινή Κυνουρία  
<http://thrace-net.gr/topeiros/index.html> Δήμος Τοπείρου του Ν. Ξάνθης  
<http://users.hol.gr/%7Egksbvar/soul/mountains.htm> Ιστοσελίδα για τα βουνά της Ελλάδας  
<http://users.in.gr/grmountains/> Κατάλογος και πληροφορίες για όλα τα βουνά της Ελλάδας  
<http://www.aitoloakarnania.gr/enviroment/nafpaktiasvouna/naypaktias.htm> Βουνά Ναυπακτίας  
<http://www.arcturos.gr/mountain.htm> Αναφορά στα ελληνικά ορεινά οικοσυστήματα από την ελληνική περιβαλλοντική εταιρεία Αρκτούρος  
<http://www.athinorama.gr/taksidi/katafugia/default.asp> Πληροφορίες για τα ορεινά καταφύγια της χώρας  
<http://www.detakav.gr/htms/greek/orinagr.htm> Πληροφορίες για την Ορεινή Καβάλα  
<http://www.drama.gr/> Πληροφορίες και φωτογραφίες για τα βουνά του Ν. Δράμας  
<http://www.forthnet.gr/eosa/> Ελληνικός Ορειβατικός Σύλλογος Αχαρνών  
<http://www.greektourism.gr/1/04/0407/ga0407002.html> Πληροφορίες για τα ορεινά καταφύγια της Ελλάδας  
<http://www.karditsa-net.gr/travelogue.htm> Οδοιπορικό στα ορεινά του Ν. Καρδίτσας

[http://www.komotini.gr/toyr\\_perip.html](http://www.komotini.gr/toyr_perip.html) Περιήγηση στα ορεινά της Ροδόπης  
<http://www.mountains.gr/index/> Οδηγοί και χάρτες για τα βουνά της Ελλάδας  
[http://www.nea.gr/NOMARHIA/Mountains\(GR\).htm](http://www.nea.gr/NOMARHIA/Mountains(GR).htm) Τα βουνά του Ν. Αχαΐας  
<http://www.ntua.gr/MIRC> Μετσόβιο Κέντρο Διεπιστημονικής Ερευνάς ΜΕ.Κ.Δ.Ε. του Ε.Μ.Π. για την προστασία και ανάπτυξη του ορεινού περιβάλλοντος και των τοπικών ευρωπαϊκών πολιτισμών  
<http://www.oreivatein.com/intro/gr.htm> Πληροφορίες, χάρτες, φωτογραφίες και ταινίες για όλα τα βουνά της Ελλάδας. Από τις πιο καλά ενημερωμένες ιστοσελίδες.  
<http://www.ornithologiki.gr/gr/grmain.htm> Πληροφορίες για τα ορεσίβια είδη πουλιών από την Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία  
<http://www.pindostrek.net/> Οδηγός για τα Ελληνικά βουνά της Πίνδου και της Ηπείρου γενικότερα  
<http://www.spin.gr/life/Zagorama/index.html> Περιήγηση στο Ζαγόρι και παρουσίαση της μελέτης για την «Προστασία από την ερημοποίηση και αναβάθμιση επικλινών εδαφών μέσω της αποκατάστασης, διατήρησης και αξιοποίησης των αναβαθμίδων», η οποία πραγματοποιήθηκε στην περιοχή στο πλαίσιο του Προγράμματος LIFE '95

## **The Integrated Development of Mountainous Areas. Theory and Practice**

**D. Rokos, Professor, N.T.U.A.**

Metsovion Interdisciplinary Research Center (M.I.R.C.) of the N.T.U.A.  
Remote Sensing Laboratory of the N.T.U.A.

### **Abstract**

This paper documents the modern theory and practice of Worth-living Integrated Development at the research, scientific, economic, social, political, technical/technological, cultural and environmental levels, with regard to the particular - or even unique - conditions of the natural and socio-economic reality of mountainous areas, as these conditions are related to, depend on and interact with the broader-global environment. Worth-living Integrated Development is a reliable alternative, particularly for mountainous areas, to the usually one-dimensional thematic/sectoral perspectives, forms, theories and practices of economic growth/development, which are founded mainly and/or exclusively on competition.

The technological tools, the methodological and technical steps and the optimal policy practices for the pursuit of the Worth-living Integrated Development of mountainous areas are defined, determined and documented in the theory's basic methodological components. Such components include interdisciplinarity and the need for holistic approach, inventory, mapping and systematic monitoring of the elements, features, appearances, phenomena and facts, which constitute the - unique in each case - unity of natural and socio-economic space. The importance of Integrated Surveys, which are a fundamental pre-condition for planning the Worth-living Integrated Development of mountainous areas, is highlighted. The valuable contribution of the edge technologies of photo-interpretation, remote sensing, digital image processing and Integrated (qualitative and quantitative) Information Systems in composing the Integrated Surveys infrastructure is documented by evidence from international and Greek paradigms and applications.